

METSZETEK

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

CROSS-SECTIONS
SOCIAL SCIENCES JOURNAL

Vol. 14 (2025) No. 2

ISSN 2063-6415
DOI 10.18392/METSZ/

METSZETEK
Társadalomtudományi Folyóirat
Vol. 14 (2025) No. 2

Főszerkesztő:

Dr. Czibere Ibolya

Szerkesztők:

Dr. Balogh László Levente, Dr. Csoba Judit, Dr. Fényes Hajnalka, Dr. Huszti Éva,
Dr. Mohácsi Márta, Dr. Nagy Levente, Dr. Rácz Andrea, Sipos Flórián

Szerkesztőbizottság:

KATZ, Katalin – The Hebrew University of Jerusalem
KOLOZSVÁRI, Orsolya – College of Coastal Georgia
NISTOR, Laura – Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvár
PICCIONE, Vincenzo – Roma Tre University, Italy
URIZ, Maria Jesús – Public University of Navarre, Pamplona
VIRTO, Lucia Martínez – Public University of Navarre, Pamplona
WOODS, Ronald – University of Technology Sydney, Australia

Tanácsadó testület:

BOBKOV, Vyacheslav – Russian Science Academy, Moscow, Russia
FOX, Chris – Manchester Metropolitan University, United Kingdom
GEELHOED, Sandra – University of Applied Sciences Utrecht, Netherlands
HERRMANN, Peter – University of Eastern Finland, Kuopio, Finland; Corvinus University, Budapest,
Hungary
HORAKOVA HIRSCHLER, Nicole – University of Ostrava, Czech Republic
JANKY, Béla – Budapest University of Technology, Hungary
KERÜLŐ, Judit – University of Nyíregyháza, Hungary
RAZUMOVA, Tatiana – Moscow State Lomonosov University, Russia
SIK, Endre – Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary; TÁRKI Social Research Institute,
Budapest, Hungary
SZABÓ, Márton – University of Miskolc, Hungary
SZÁNTÓ, Zoltán – Corvinus University of Budapest, Hungary
TIMÁR, Judit – Hungarian Academy of Sciences Centre for Economic and Regional Studies Research
Center; Eötvös Loránd University, Hungary
WIKTORSKA-ŚWIĘCKA, Aldona – University of Wrocław, Poland

Szerkesztőségi munkatársak:

Dr. Béres-Áfra Zsuzsa
Krabák Attila Adrián
Papp Kitti Mária

Tördelőszerkesztő:

Juhászné Marosi Edit

ISSN 2063-6415

Kiadja: Debreceni Egyetemi Kiadó
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi főigazgató
Webcím: ojs.lib.unideb.hu/metszetek
E-mail: metszetek@arts.unideb.hu

Tartalomjegyzék

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

CSÁK ZSOLT – FÉNYES HAJNALKA: A középiskolás kori anyai és apai bevonódás prediktív ereje a hallgatók felsőoktatási eredményességére.....	5
PAPP KITTI MÁRIA – MOHÁCSI MÁRTA: A NEET-fiatalok közötti női felülreprezentáltság okai az oktatásban és a munkaerőpiacon – az Észak-alföldi régióban megjelenő tendenciák.....	32
GLÁZER-KNIESZ ADRIENN: Termékenységi trendek vizsgálata Magyarországon és Svédországban	52
MIKLÓSI MÁRTA: A család, a szülői szerepvállalás, a nevelési stílusok szerepe a fiatalkorú bűnelkövetők körében a nemzetközi szakirodalom tükrében.....	90

RECENZÍÓ

MURÁNYI ISTVÁN: Kiáltó csend: A holokauszt helyi emlékezete Magyarországon	109
BAJNÓCZKI LAURA: A munka és a kapitalizmus viszonya, vagyis mi marad a munkából?	115
Abstracts	121

Contents

CLOSE-UP – STUDIES

ZSOLT CSÁK ZSOLT – HAJNALKA FÉNYES: The predictive power of maternal and paternal involvement during high school on students' higher education efficiency.....	5
KITTI MÁRIA PAPP – MÁRTA MOHÁCSI: Causes of the educational and labour market overrepresentation of women among NEET youth – Trends in Hungary's Northern Great Plain region	32
ADRIENN GLÁZER-KNIESZ: Analysis of Fertility Trends in Hungary and Sweden.....	52
MÁRTA MIKLÓSI: The role of family, parenting and parenting styles among juvenile offenders in the light of international literature	90

REVIEW

ISTVÁN MURÁNYI: A Deafening Silence: Local Holocaust Memory in Hungary.....	109
LAURA BAJNÓCZKI: The Relationship Between Work and Capitalism: What Remains of Work?.....	115
Abstracts.....	101

A középiskolás kori anyai és apai bevonódás prediktív ereje a hallgatók felsőoktatási eredményességére

CSÁK ZSOLT¹ – FÉNYES HAJNALKA²

ABSZTRAKT

A szülői bevonódás a gyermek fejlődését és tanulmányi előmenetelét elősegítő tevékenységeket jelenti. Ezen belül elkülöníthető az otthoni és iskolai bevonódás, de a szakirodalom megkülönböztet egy harmadik dimenziót, a tanulmányi szocializációt. Hipotézisünk szerint a nagyobb középiskolás kori szülői bevonódás pozitív hatású a felsőoktatási eredményességre is, habár az eddigi a kutatások többsége nem vizsgálja a hosszú távú hatásokat. Kutatásunkban egy öt országot átfogó nagymintás adatbázis segítségével vizsgáljuk a középiskolás kori anyai és apai bevonódás és a felsőoktatási eredményesség összefüggéseit. Eredményeink szerint a tanulás fontosságáról való beszélgetés, mely a tanulmányi szocializáció indikátora, az anyáknál a mindennapi tevékenységekhez, az apáknál az értékátadó, érzelmi támogató faktorhoz sorolódott. Továbbá éppen ez a két faktor mutatott pozitív hatást a felsőfokú eredményességre. Eredményeink alapján a közoktatásban hangsúlyt kellene fektetni az olyan iskolai programokra, melyek akár a szülők, akár a gyermekek felé a tanulás hosszú távú jelentőségére világítanak rá.

KULCSSZAVAK: szülői bevonódás, középfokú oktatás, tanulmányi szocializáció; felsőoktatási eredményesség; kvantitatív elemzés

ABSTRACT

The predictive power of maternal and paternal involvement during high school on students' higher education efficiency

Parental involvement encompasses activities that support a child's development and academic progress. Within this framework, home-based and school-based involvement can be distinguished; however, the literature also identifies a third dimension: academic socialization. This study hypothesizes that higher levels of parental involvement during secondary school positively influence achievement in higher education, despite the fact that most existing research does not address long-term effects. Using a large-scale dataset spanning five countries, we investigate the

¹ Csák Zsolt, MCA – Collegium Professorum Hungarorum; e-mail: zsolt.csak@makovecz-campus.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4688-8888>

² Fényes Hajnalka, Debrecen Egyetem, Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék, CHERD-Hungary, MTA-DE Jövőtudatosság Fejlesztése Kutatócsoport; e-mail: fenyес.zsuzsanna@arts.unideb.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1509-0534>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

relationships between maternal and paternal involvement in secondary school and subsequent academic achievement in higher education. Our findings indicate that discussing the importance of learning – an indicator of academic socialization – is perceived as part of mothers' everyday activities factor, while for fathers, it is associated with value transmission and emotional support factor. Notably, both factors were found to have a positive effect on higher education achievement. Based on these results, public education systems should implement programs that emphasize the long-term significance of learning for both parents and children.

KEYWORDS: *parental involvement, secondary school, academic socialization; higher education efficiency; quantitative analysis*

Bevezetés

A szülői bevonódás (*parental involvement*) gyakran vizsgált téma a nemzetközi szakirodalomban. Szülői bevonódás alatt azon tevékenységek értendők, melyek közvetlenül vagy közvetve elősegíti a gyermek fejlődését és iskolai eredményességét (Epstein et al. 2002). Az eddigi magyarországi és nemzetközi kutatások empirikus eredményei is alátámasztják a szülői bevonódás és gyermekek jobb iskolai eredményessége közötti pozitív kapcsolatot (Bacskai et al. 2024a 2024b; Ceglédi et al. 2024; Fan – Chen 2001; Guo et al. 2018; Hill – Tyson 2009; Kim – Hill 2015; Kovács et al. 2024; Pribesh et al. 2020). A szülői bevonódás mérése során a szakirodalom több dimenziót is megkülönböztet. A bevonódás szintere szerint elkülöníthető a szülők otthoni bevonódása (*home-based involvement*), és az iskolai bevonódás (*school-based involvement*) (Pusztai et al. 2023). A gyermek életkorának növekedésével azonban a közvetlen interakciókra épülő otthoni és iskolai szülői bevonódás mértéke csökken, melyet a kutatók leginkább a serdülőkorral összefüggő önállósodási törekvéseknek tulajdonítanak (Hill – Tyson 2009; Wei et al. 2019). A kutatók szerint azonban a szülői bevonódás továbbra is jelen van, csak a hangsúly áttevéődik egy harmadik bevonódási formára, a tanulmányi szocializációra (*academic socialization*) (Hill – Tyson 2009; Kim 2014; Kim – Hill 2015) Ez a dimenzió magába foglalja a szülők által a gyermekük felé közvetített, leginkább a gyermek jövőjére és tanulmányaira vonatkozó tanácsokat és attitűdöket. A gyermekekben a tanulmányi szocializáció által olyan belső normák, értékek és viselkedésgygyek alakulnak ki, melyek magasabb iskolai eredményességhez (Fiskerstrand 2024; Otani 2020) és az iskolához és a tanulmányokhoz fűződő pozitívabb érzelmi viszony kialakulásához vezethet (Dong et al. 2020).

Összességében a szülői bevonódásra vonatkozó kutatások többsége a bevonódás általános és középiskolás korú gyermekekre gyakorolt hatását vizsgálja, és nem terjednek ki a felsőoktatásra. További hiányosság, hogy az elemzésekben nem vizsgálják külön az apák és anyák bevonódását, illetve sok esetben nem alkalmaznak többváltozós modelleket a hatások azonosítására. Kutatásunk ezeket a hiányokat próbálja pótolni egy közép és kelet európai régióban készült nagymintás kérdőíves

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

kutatás adatainak elemzésével. Kutatásunk célja az apai és anyai bevonódási mintázatok azonosítása, továbbá annak vizsgálata, hogy a serdülőkorban tapasztalt anyai és apai bevonódás felhajtóereje a felsőoktatási eredményességen is megmutatkozik-e. Többváltozós regressziós modellünkbe kontrollváltozóként lépcsőzetesen bevonjuk a szülők, a gyermek és az iskola egyéb jellemzőit is.

Elméleti háttér

A SZÜLŐI BEVONÓDÁS DIMENZIÓI ÉS AZ ISKOLAI EREDMÉNYESSÉGGEL VALÓ ÖSSZEFÜGGÉSEI

A szülői bevonódás a gyermekek fejlődését, iskolai sikerességét segítheti elő. Epstein és munkatársai (2002) elméleti munkájukban hat dimenziót különböztetnek meg: az otthoni nevelést, az iskolával való kommunikációt, az iskolai önkéntességet, az otthoni tanulás támogatását, az együttműködést az iskolai *közösséggel*, és *végül az iskolai döntéshozatalban* való részvételt. Az empirikus kutatások többsége két dimenzióra bontva vizsgálja a szülői bevonódást, melybe az Epstein-i tényezők is besorolhatóak. Az egyik dimenzió az *iskolai bevonódás* (school-based involvement), mely az iskola színterén vagy az iskolai aktoraival megvalósuló szülői tevékenységeket takarja, míg a másik az *otthoni bevonódás* (home-based involvement), amely azokat a szülői tevékenységeket jelenti, melyek az iskola intézményén kívül, az iskola szereplőivel való kapcsolat nélkül valósulnak meg, de hozzájárulnak a gyermek eredményességéhez és fejlődéséhez (Bhargava – Witherspoon 2015; Pusztai et al. 2023; Wang – Sheikh-Khalil 2014).

Az iskolai bevonódás növeli a gyermekek iskolai eredményességét, de a keresztmetszeti vizsgálatok ellentmondó eredményeket mutatnak. Egyes kutatások szerint az intenzívebb bevonódás nagyobb eredményességgel jár együtt (Bacsikai et al. 2024a 2024b; Ceglédi et al. 2024; Hill – Tyson 2009; Kovács et al. 2024; Pribesh et al. 2020), míg mások szerint kisebb eredményességgel (Kaplan Toren 2013; Wang – Sheikh-Khalil 2014). Az ellentmondó eredmények háttérében az áll, hogy a keresztmetszeti vizsgálatok nem tudják kimutatni a szülői bevonódás longitudinális pozitív hatását az egyes gyermekek esetén. A szülők nagyobb iskolai bevonódása együtt jár a nagyobb eredményességgel, de emellett éppen a magatartási és iskolai teljesítménybeli problémákkal küzdő gyermek szülei – a problémák megoldása érdekében – vonódnak be nagyobb intenzitással az iskolába. Egy keresztmetszeti vizsgálat nem tudja feloldani ezt az ok-okozati problémát (Boonk et al. 2018).

Az otthoni bevonódást többféleképpen mérik a kutatók. Egyrészt az iskolai folyamatokkal szoros kapcsolatban álló tevékenységeket értik alatta, mint például a szülőnek a gyermek házi feladatában vagy projekt munkájában való segítségnyújtás (Bas – Xu 2024; Bhargava – Witherspoon 2015). Másrészt vannak, akik tágabban ér-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

telmezik ezt a dimenziót, és az olyan közös szülő és gyermek tevékenységeket is számításba vesznek, melyek nem közvetlenül az iskolához kapcsolódnak (pl. egy családi kirándulás vagy múzeum látogatás). Ezek a tudásgyarapítás, személyiségfejlesztés, attitűdbeli változások révén szintén hozzájárulhatnak a gyermek iskolai előmeneteléhez és sikerességéhez (Bacsikai et al. 2024a 2024b; Ceglédi et al. 2024; Gubbins – Otero 2018; Pusztai – Fényes 2022; Wang – Sheikh-Khalil 2014; Yotyodying – Wild 2019)2024; Gubbins & Otero, 2018; Wang & Sheikh-Khalil, 2014; Yotyodying & Wild, 2019. A szülő és a gyermekek közötti szorosabb kapcsolat esetén nőhet a gyermekek iskolai motivációja, és fejlődhetnek a kognitív, érzelmi és interperszonális készségei, melyek hozzájárulhatnak a sikeresebb iskolai pályafutáshoz (Chen 2013; Kosterman et al. 2004; Pusztai – Fényes 2022; Waterman – Lefkowitz 2017; Yu et al. 2019).

Egyes újabb vizsgálatok a szülői bevonódás egy harmadik formáját is megkülönböztetik. A szülők által közvetített világszemléletet és szocializációt egy külön dimenzióként kezelik, melyet „tanulmányi szocializációnak” (*academic socialization*) neveznek (Bhargava – Witherspoon 2015; Froiland – Davison 2014; Guo et al. 2018; Hill – Tyson 2009; Kim 2018; Kim – Hill 2015; Wang – Sheikh-Khalil 2014). A tanulmányi szocializáció a szülők által közvetített, a tudás és ismeretszerzés fontosságára irányuló attitűd, tanácsok és meglátások összessége, mely által a gyermekben a tudás és az iskola értékévé formálódhat. A kutatók eltérő módon operacionalizálják ezt a dimenziót. Vannak, akik a szülő-gyermek közötti, a jelenlegi és jövőbeli tanulmányokkal kapcsolatos kommunikációt értik alatta (Bhargava – Witherspoon 2015; Wang – Sheikh-Khalil 2014), míg mások ezen felül a szülők azon elképzeléseit is számításba veszik, hogy mi a jövőbeli legmagasabb iskolai végzettség amit gyermeküknek kívánnak (Guo et al. 2018; Hill – Tyson 2009; Kim – Hill 2015). Továbbá vannak, akik a korai életszakaszban történő játéktevékenységeket is a tanulmányi szocializáció indikátoraként tartják számon, hiszen már ott is közvetíthetőnek a gyermek felé a szülő által vallott tanulási és ismeretszerzési értékek (Kim 2018). A fenti tanulmányok a tanulmányi szocializációt nem dimenzió redukciós eljárások (például faktorelemzés) alapján különítették el. Egyes frissebb vizsgálatok szerint a tanulmányi szocializáció indikátorai a jó illeszkedést mutatnak az otthoni bevonódás tételeivel, így megállapítható, hogy a két dimenzió nem különíthető el tisztán (Bacsikai et al. 2024a; 2024b; Ceglédi et al. 2024; Pusztai et al. 2023).

A tanulmányi szocializáció bár kora gyermekkortól jelen van, a kutatások alapján a serdülőkorban válik inkább hangsúlyosabbá (Hill – Tyson 2009; Kim – Hill 2015). Ebben az időszakban a gyermekek önállósodási törekvése miatt a szülők iskolában való jelenléte, a tanárokkal való gyakori kapcsolattartás, a tanulmányokhoz felajánlott otthoni segítségnyújtás nemkívánatossá válik a gyermek számára, így ez csökkenti a szülő iskolai és az otthoni bevonódását. A kutatások alapján nem szűnik meg a szülők bevonódása, csak az előzőekben tárgyalt iskolai és otthoni bevonódásról áthelyeződik a hangsúly a tanulmányi szocializációra. A szülők, a gyermekkel való kommunikáció, a jövőbeli továbbtanulási tervek átbeszélése, a lehetőségek bemu-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

tatása révén támogatják a gyermeküket és járulnak hozzá eredményességükhöz (Bhargava – Witherspoon 2015; Fiskerstrand 2024; Guo et al. 2018; Hill – Tyson 2009; Kim – Hill 2015; Otani 2020; Pusztai – Fényes 2022). A tanulmányi szocializáció által növekedhet a gyermek számára az iskola fontossága, pontosabb és önmagához jobban illeszkedő célokat tűzhet ki magának, illetve a tudás és tanulás értéké formálódhat számukra (Dong et al. 2020; Fiskerstrand 2024; Gubbins – Otero 2018; Guo et al. 2018; Hill – Tyson 2009; Kaplan Toren 2013; Kim – Hill 2015; Otani 2020; Pusztai et al. 2023; Wang – Sheikh-Khalil 2014; Waterman – Lefkowitz 2017). Az ilyen jellegű szülői értékszocializáció továbbá elősegítheti a gyermekek tanulmányok iránti elköteleződését és a tanulásban való öröm megtapasztalását (Dong et al. 2020), emellett hozzájárulhat tanulmányi eredményességük – például osztályzataik – javulásához is (Fiskerstrand 2024; Otani 2020). A három szülői bevonódás dimenzió közül a tanulmányi szocializáció mutat a legerősebb pozitív kapcsolatot az iskolai eredményességgel (Hill – Tyson 2009; Kim – Hill 2015). Ráadásul a tanulmányi szocializáció és a tanulmányi eredményesség közötti kapcsolat függetlennek mutatkozik a gyermek életkorától és a szülő nemétől (Hill – Tyson 2009; Kim – Hill 2015). Bár a gyermek növekedésével a szülők tanulmányi szocializációjának intenzitása is csökken, de a többi dimenzióhoz képest enyhébb mértékben (Wei et al. 2019).

Fontos arra is felhívni a figyelmet, hogy az apáknak eltérő bevonódási mintázatai és motivációi vannak, mint az anyáknak (Csák 2023; Kim 2018), azonban az apák bevonódása – függetlenül az anyától – szintén pozitív hatású a gyermek iskolai eredményességére (Kim – Hill 2015; Lee 2019; McBride et al. 2005; Nord et al. 1998). Magyarországon az 1980-as évektől a 2010-es évekig – Európához hasonlóan – az apák gyermekneveléssel töltött ideje a duplájára nőtt (Harcsa 2014). Az anyák több időt fordítanak a közvetlen gyermekgondozási tevékenységekre, míg az apáknál gyakoribbak a gyermekkel való közös szabadidős tevékenységek. Ugyanezek a bevonódási mintázatok mutatkoznak meg az iskolai környezetben is. Az iskolai bevonódás formái közül az apák leginkább az olyan informális, kötetlenebb eseményeken vesznek részt, melyek során lehetőség nyílik a gyermek-apa interakciókra (pl. családi napok, farsangok, főzőnapok stb.) (Csák 2023; Lee 2019).

Összességében a szülői bevonódás dimenziói (otthoni és iskolai bevonódás, tanulmányi szocializáció) és annak hatásai bár széles körben kutatottak, de többnyire ezek keresztmetszeti vizsgálatok, és a hatások vizsgálata során elsősorban az általános és középiskolás kori eredményességre fókuszálnak. A korábbi vizsgálatok alapján feltételezhető, hogy általános és középiskolás korban a szülők tanulmányi szocializációja – az értékátadás révén – hozzájárulhat a tanulmányokra irányuló belső motiváció és elköteleződés kialakulásához (Dong et al. 2020), valamint elősegíthet olyan viselkedéses, kognitív és érzelmi tanulási stratégiák elsajátítását, amelyek a későbbi, nagyobb autonómiát igénylő élethelyzetekben (például az egyetemi évek során) is előnyösek lehetnek (Ceglédi et al. 2024 2022; Çikırkci 2017; Honicke – Broadbent 2016; Weiser – Riggio, 2010).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A FELSŐOKTATÁSI EREDMÉNYESSÉGRE HATÓ TOVÁBBI TÉNYEZŐK

A jelen kutatásban az eddigi vizsgálatokkal szemben a szülői bevonódás felsőoktatási eredményességre gyakorolt hatásait vizsgáljuk meg, mellyel kapcsolatban csak kevés empirikus elemzés van. Ebben a részben azokat a befolyásoló tényezőket vesszük sorra, melyek a szülői bevonódáson túl, hatással lehetnek a felsőoktatási eredményességre, és többváltozós elemzésünkben egyfajta kontrollváltozókként szerepelnek. A befolyásoló tényezők három csoportja az iskolák, a gyermekek, és a szülők (család) jellemzői.

A család társadalmi és gazdasági helyzete és az eredményesség kapcsolatát számos kutatás vizsgálja. A kedvezőbb anyagi helyzettel rendelkező hallgatókra magasabb perzisztencia jellemző (Pusztai 2019), illetve kevésbé jellemző rájuk a lemorzsolódás (Pusztai et al. 2022; Pusztai 2019). A felsőoktatási lemorzsolódás esélyét csökkenti továbbá a városi lakóhely és a szülő magasabb iskolai végzettsége is (Pusztai et al. 2022; Pusztai 2019). Rodríguez-Hernández és munkatársai (2020) szisztematikus irodalomelemzése szerint a szülők iskolai végzettsége, a család havi bevétele, a háztartásban rendelkezésre álló tartós fogyasztási cikkek és a kedvezőbb állandó lakóhely, kis mértékben bár, de képes növelni az egyetemi hallgatók felsőoktatási eredményességét. Egy metaanalízis szintén a szocioökonómiai státusz és a felsőoktatási eredményesség pozitív, ám gyenge kapcsolatáról számol be (Westrick et al. 2015).

Vizsgálatok szerint a hosszútávon stabil családszerkezet is növeli a magasabb iskolai végzettség megszerzésének esélyét (Froiland – Davison 2014; Pári – Engler 2024; Park – Lee 2020). Tíz ország reprezentatív adataiból az látható, hogy a kétszülős családokban a gyermekek elégedettebbek a családi életükkel, többet tanulnak szüleiktől és a szubjektív jóllétük magasabb, mint az egyszülős családokban (Dinisman et al. 2017). Emellett a kétszülős családokban magasabb tanulmányi elvárásokkal szembesülnek a gyermekek (Froiland – Davison 2014), ami a tanulás fontosságának és értékének hangsúlyozásával szintén magasabb felsőoktatási eredményességhez vezethet. Uwaifo (2008) szerint a kétszülős családból származó hallgatók eredményessége magasabb, mint az egyszülős családokban nevelkedőké.

Néhány kutatás vizsgálja a felsőoktatási eredményesség és a testvérek száma közötti összefüggéseket. Egyesek szerint a nagyobb testvérszám csökkenti a magasabb iskolai végzettség elérésének esélyét, melynek hátterében a család erőforrásainak végeessége áll (Valge et al. 2019; Yuejun – Zhiqiang 2018). Ezzel szemben vannak akik a testvérkapcsolatokból eredő pozitív hozamokat hangsúlyozzák, és a minőségi testvéri kötelékekre, mint plusz kapcsolati erőforrásokra tekintenek (Yucel – Downey 2015), mely segíti a kompetencia és autonómia kialakulását és növeli az étellel való elégedettséget is (Hollifield – Conger 2015). Összességében feltételezhető, hogy a felsőfokú eredményességnél mindkét hatás fennáll, és ezek keresztthatása figyelhető meg.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A tanuló neme és a tanulói eredményesség összefüggése széles körben kutatott. A lányok az általános iskolában eredményesebbek, mint a fiúk, mely a középiskolában is kimutatható (Fényes 2022). Ennek háttérében állhat, hogy maguk a szülők is nagyobb eredményességet várnak el a lány gyermekektől (Froiland – Davison 2014). Ugyanakkor egyes kutatások szerint az eredményesség nemi eltéréseiben, személyiségjegyekbeli különbségek is feltételezhetők (Verbree et al. 2023). Az eredmény azért meglepő, mert a felsőoktatásba a lányok kedvezőtlenebb társadalmi háttérrel kerülnek be, mint a fiúk, akik inkább csak jó háttér esetén tanulnak tovább a felsőoktatásban (Fényes 2012). Ennek következtében a felsőoktatásban tanuló reziliens (a rossz háttérük ellenére eredményes) diákok között is nagyobb arányban vannak a lányok (Ceglédi et al. 2022).

A középiskola típusára egyfajta előszelekcióként tekinthetünk (Józsa et al. 2022; Kuzmina – Carnoy 2016). A különböző iskolatípusok eltérő feladatot vállalnak magukra. A gimnáziumokat jellemzően a felsőoktatás kapujaként értelmezik, míg a technikumok (vagy szakgimnáziumok) a munkaerőpiacra való bejutást célozzák meg. A technikumokba járó tanulók alacsonyabb továbbtanulási motívációkkal és kisebb tanulmányi eredményességgel rendelkeznek (Józsa et al. 2022). Több ország PISA-eredményei alapján a gimnáziumba járó diákokra magasabb eredményesség, tanulmányi énhatékonyság és belső tanulási motiváció jellemző, szemben a szakgimnáziumba (technikumba) járó társaikkal (Kuzmina – Carnoy 2016). Azok a tanulók, akik nem gimnáziumból érkeznek a felsőoktatásba, hátrányokkal indulnak, és kevésbé lesznek eredményesek.

A középiskola fenntartója hatással lehet arra, hogy milyen az iskolán belüli közösségépítés, és a szülői bevonódásra való nyitottság. Magyarországi kutatások alapján az egyházi iskolák sikeresebbek a fenti tényezőkben, mint az állami fenntartásúak (Pusztai et al. 2024a; 2024b). Az intenzív közösségi élet a gyermekek nagyobb jólétéhez, szélesebb kapcsolati tőkéjéhez és jobb iskolai teljesítményéhez is vezethet (Behtoui – Strömberg 2020). A gazdagabb kapcsolatrendszer akár az SNI-s tanulók iskolai sikeréhez is hozzájárulhat (Hrabéczy et al. 2023). A középiskola fenntartója a tanulók által megtapasztalt pszichoszociális és kapcsolati erőforrások révén a felsőoktatási hallgatók eredményességére is pozitív hatással lehet.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Kutatási kérdések és hipotézisek

Kutatásunk célja, hogy megvizsgáljuk a középiskolás korban a diákok által tapasztalt szülői bevonódás hatását az felsőoktatási eredményességre, egyéb kontrollváltozók hatásának kiszűrése mellett. Kutatási kérdéseink, és a szakirodalomra épített hipotéziseink a következők:

Q1: Milyen mintázatokat mutat a hallgatók által érzékelt középiskolás kori szülői bevonódás, milyen típusai rajzolódnak ki az apai és anyai bevonódási formáknak?

H1: Az anyáknak és apáknak eltérő bevonódási mintázataik lesznek (Csák 2023; Kim 2018).

H2: A tanulmányi szocializáció dimenziója az otthoni bevonódás részét fogja képezni (Bacsikai et al. 2024a 2024b; Ceglédi et al. 2024; Pusztai et al. 2023).

Q2: Kimutatható-e a középiskolás korban megtapasztalt szülői bevonódás pozitív hatása a felsőoktatási hallgatók jelenlegi eredményességre?

H3: A középiskolás korban megtapasztalt szülői bevonódás, pozitív hatással lesz a szubjektíven érzékelt felsőoktatási eredményességre, melynek háttérében állhat, hogy a középiskolában a bevonódási mintázatokban megmutatkozó változások (miszerint a tanulmányi szocializációra tevődik át a hangsúly) miatt a szülők olyan hatásokat gyakorolhatnak gyermekeikre, melyek révén a diákok felsőoktatási eredményessége is nagyobb lesz (Hill – Tyson 2009; Kim – Hill 2015).

Q3: Milyen különbségek lesznek az otthoni és iskolai apai és anyai bevonódás hatásában az felsőfokú eredményességre?

H4: Mind az apák, mind az anyák esetén azon otthoni bevonódási típusoknak lesz legnagyobb hatása a felsőoktatási eredményességre, melyek a középiskolás kori tanulmányi szocializációt is tartalmazzák (Hill – Tyson 2009; Kim – Hill 2015).

MÓDSZERTAN

Kutatásunkban az MTA–DE–CsAládok és TanárOK Kooperációja Kutatócsoport (továbbiakban MTA–DE–CSATOKK) hallgatói lekérdezésének adatbázisát elemeztük. A szerzők maguk is aktív tagjai a kutatócsoportnak, és részt vettek a kérdőív kialakításában, valamint a lekérdezésben is. A vizsgálat kvantitatív, keresztmetszeti, leíró és magyarázó elemeket is tartalmaz.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

ADATFELVÉTEL

Az adatfelvétel 2023/2024-es tanévben, Magyarország keleti régiójának felsőoktatási intézményeiben, továbbá a szomszédos országok (Szlovákia, Románia, Ukrajna és Szerbia) magyar kisebbség által lakott területeinek, magyar tannyelvű felsőoktatási intézményeiben zajlott. A hallgatók a kutatócsoport Evasys rendszerben összeállított, papír-alapú kérdőívét töltötték ki kérdezőbiztos segítségével. Az adatokat az Evasys rendszer segítségével digitalizáltuk. A hallgatók a részvételt megelőzően írásos formában értesültek a kutatás céljáról, válaszadásuk anonimitásáról és önkéntes jellegéről, illetve a kérdőív kitöltésének megszakítási jogáról. Tájékoztatót kaptak, hogy válaszaikat összesített formában elemezzük, személyes azonosításra alkalmas adatok nélkül. A válaszadásra való beleegyezésüket egy dichotóm (igen/nem) változóval adták meg. A nemleges válasszal ellátott kérdőíveket nem dolgoztuk fel.

RÉSZTVEVŐK

A lekérdezés során kvótás mintavételt alkalmaztunk, mely az adott intézmény karaira és képzési területeire nézve biztosított reprezentativitást. A kérdőívet nappali munkarendű hallgatók töltötték ki. A mintába alap, osztatlan és mesterképzésben tanulók, illetve állami és önköltséges finanszírozásban tanuló hallgatók is bekerültek. Az 5. vagy 6., illetve 9. vagy 10. aktív félévüket töltő pedagógus hallgatók körében teljesskörű lekérdezés történt, mivel a kutatás egyik célkitűzése a pedagógusképzésben résztvevő hallgatók és a teljes hallgatói populáció összehasonlítása volt.

A mintánkban szereplő hallgatók többsége (52,5%) Magyarországon, 28,1% Romániában, 9,5% Ukrajnában, 6,9% Szerbiában, 3,0% pedig Szlovákiában található felsőoktatási intézményben tanult az adatfelvétel idején. A megkérdezettek közül 669 fő pedagógusképzésben (50,1%), míg 667 fő (49,9%) más területeken végezte tanulmányait. Összesen 1336 hallgató vett részt a lekérdezésben.

MÉRŐESZKÖZÖK

A kutatásunkban az MTA–DE–CSATOKK saját fejlesztésű kérdésblokkjait használtuk fel.

Vizsgálatunk függő változója a felsőoktatási hallgatók tanulmányi eredményessége, amelyet a diákok szubjektíve, a saját jegyeik alapján ítélték meg („Mennyire jó tanuló Ön a felsőoktatásban a jegyei alapján?”). Ezt egy ötfokú Likert-skála mérte, ahol 1 = „nagyon rossz” és 5 = „nagyon jó”, a mutató átlaga 3,71, szórása pedig 0,75 volt.

A fő magyarzó változót, a szülői bevonódást a kérdőív 62 tétellel mérte, ahol 31 az anyákra, és 31 az apákra vonatkozott. A kérdésblokk kitöltése során arra kérték

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

a hallgatókat, hogy a középiskolás korukra visszagondolva adják meg válaszaikat. A bevonódási formákat a gyakoriság mentén egy ötfokú Likert-skálán értékelték a hallgatók (0 = „Soha” és 5 = „Nagyon gyakran”). Az állítások között vegyesen voltak otthoni- és iskolai bevonódásra vonatkozó állítások, illetve egy, a tanulmányi szocializációt operacionalizáló állítás is (a tanulás fontosságáról való beszélgetés). Ebből kutatásunkban összevont mutatókat képeztünk, melyeket az eredmények részben mutatunk majd be.

A további magyarázó, és egyben kontrollváltozóink voltak a szülők legmagasabb iskolai végzettsége, melyet az elvégzett osztályok számával mértük, ahol: a legfeljebb nyolc osztály [8], szakmunkás képző, szakiskola (érettségi nélkül) [11], szakközépiskola, technikum (érettségivel) [12], gimnázium [12], főiskola vagy egyetem [15], doktori fokozat [20]. A hallgató 14 éves kori állandó lakhelyének településtípusát, két dummy változó mérte: Főváros vagy megyeszékhely [1 vagy 0], valamint város [1 vagy 0] és a falu volt a referencia kategória. A család szubjektív anyagi helyzetét egy négyfokú skála mérte, ahol 1 = „Gyakran megesik, hogy nincs pénzünk a mindennapi szükségletek fedezésére.”; 2 = „Előfordul, hogy a mindennapi kiadásainkat nem tudjuk fedezni.”; 3 = „Mindenünk megvan, de nagyobb kiadásokat nem engedhetünk meg magunknak.”; 4 = „Mindenünk megvan, jelentősebb kiadásokra is telik (pl. nyaralás), megtakarítani is tudunk.”.

A 14 éves kori családszerkezetet egy dummy változóval mértük: a házas- vagy élettársi kapcsolatban élő szülők gyermeke [1], egyéb családszerkezet [0]. Mivel a testvérek száma nem feltétlenül lineáris kapcsolatot mutat az eredményességgel, így azt két dummy változó mérte, ahol a nincs testvér a referencia kategória; egy vagy két testvére van [1 vagy 0]; illetve három vagy több testvére van [1 vagy 0]. A hallgató neme egy kétértékű, nominális változó volt [1= lány; 0= fiú].

A hallgató középiskolájának fenntartóját egy dummy változóval mértük, ahol egyházi [1] és az állami, alapítványi és önkormányzati fenntartás [0] kategóriákat különítettünk el. A középiskola típusa szintén egy dummy változó volt, ahol a gimnázium [1] és szakközépiskola/technikum [0] iskolákat különböztettük meg. A hallgatók felsőoktatási intézményének országát ugyancsak egy dummy változó mérte, ahol magyarországi [1] és a nem magyarországi intézmény [0] volt.

A szülői bevonódáson túli magyarázó, és egyben kontroll változók leíró statisztikáját az 1. táblázat tartalmazza.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

1. táblázat. A regresszióban szereplő kontrollváltozók leíró statisztikája

Változók	N	%	Átlag	Szórás	Min	Max
Apa elvégzett osztályainak száma	1278	–	12,36	2,07	8,00	20,00
Anya elvégzett osztályainak száma	1288	–	12,74	2,18	8,00	20,00
Szubjektív anyagi helyzet (1–4)	1292	–	3,52	0,63	1,00	4,00
A hallgató 14 éves kori lakhelye						
Főváros vagy megyeszékhely	231	17,8				
Város	518	40,1				
Falu (ref)	544	42,1				
Családszerkezet a hallgató 14 éves korában						
Kétszülős (házas vagy élettársi kapcsolatban élő szülők) (1)	1081	80,9				
Elvált, özvegy vagy egyéb (0)	255	19,1				
Testvérek száma						
Nincs testvér	189	15,9				
Egy vagy két testvér	909	76,3				
Három vagy több	93	7,8				
Hallgató neme						
Nő (1)	868	68,2				
Férfi (0)	405	31,8				
Hallgató középiskolájának fenntartója						
Egyházi (1)	285	21,3				
Állami, alapítványi, önkormányzati (0)	1051	78,7				
Hallgató középiskolájának típusa						
Gimnázium (1)	917	68,6				
Szakgimnázium vagy technikum (0)	419	31,4				
Felsőoktatási intézmény országa						
Magyarország (1)	689	51,6				
Románia, Szlovákia, Szerbia, Ukrajna (0)	647	48,4				

Forrás: MTA-DE-CSATOKK Hallgatói lekérdezés 2024 (N = 1336), Saját szerkesztés

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

MÓDSZEREK

Vizsgálatunk kezdeti szakaszában az adattisztítást, majd azt követően az adatbázisban szereplő változók átkódolását végeztük el. Következő lépésként a középiskolás időszakra vonatkozó, apai és anyai bevonódás tételekből főkomponens- és faktor-elemzéssel összevont mutatókat képeztünk, melynek célja a bevonódási mintázatok feltárása volt. Ezt követően többlépcsős lineáris regressziós elemzést végeztünk, ahol a függő változónk a hallgatók szubjektív eredményessége volt. A kutatásban a statisztikai elemzésekhez az IBM SPSS 27 szoftvercsomagot használtuk.

EREDMÉNYEK

Elsőként a szülők középiskolai otthoni- és iskolai bevonódását mérő tételekből összevont mutatókat képeztünk. A kérdőív erre vonatkozó kérdései a kutatók által, a szakirodalomra építve előszelekción mentek keresztül. A jelen elemzésben 14-14 tételt az apák és anyák otthoni, 9-9 tételt pedig az apák és anyák iskolai bevonódásának mérésére használtunk fel. Az otthoni bevonódás tételeiből egy vonatkozott a tanulmányi szocializációra, a tanulás fontosságáról való beszélgetés. Az otthoni és iskolai bevonódási tételekre, és ezen belül az apai és anyai bevonódásra külön-külön dimenzióredukációs eljárásokat alkalmaztunk.

Az iskolai bevonódás faktorelemzésének eredményei egyik szülő esetében sem utalt többfaktoros szerkezetre, így főkomponens elemzést végeztünk. Mind az anyák, mind az apák esetében egy-egy főkomponensbe rendeződtek a kérdések. Az anyák esetén a Kaiser–Meyer–Olkin-teszt (KMO) értéke 0,904, míg az apáknál 0,936 volt, ami megfelel az elvárásoknak. A Bartlett-féle szfericitás teszt mindkét szülő esetében szignifikáns volt ($p < 0,000$). Az anyák főkomponense az összvariancia 59,31%-át, míg az apák főkomponense az összvariancia 68,83%-át magyarázta. Az itemek kimeneti kommunalitása minden esetben meghaladta a 0,25 szintet. Példa az itemekre: „Mennyire volt gyakori a középiskolás éveim alatt, hogy édesanya/édesapja részt vett az osztályszintű vagy iskolai döntésekben, pl. szülői munkaközösségben?” Az anyák és apák iskolai bevonódás főkomponensének faktorsúlyait az 1. melléklet tartalmazza.

Az otthoni bevonódás itemjei sem az apák sem az anyák esetén nem rendeződtek egy mutatóba, így feltáró faktorelemzést végeztünk Generalized Least Squares metódussal és Varimax rotációval. A Bartlett-féle szfericitás teszt mindkét szülő esetén szignifikanciát mutatott ($p < 0,000$). A kimeneti kommunalitások minden tétel esetében magasabbak voltak, mint 0,25. A KMO teszt értéke az anyák esetén 0,921, míg az apák esetén 0,931 volt. A tételek mind az anyák, mind az apák esetén három faktorba rendeződtek. Ezek az anyák esetén az összvariancia 52,42%-át, míg az apák esetén 57,82%-át magyarázták. A 2. melléklet az anyák, míg a 3. az apák faktorelemzésének faktorsúlyait tartalmazza. A három faktor elnevezései a faktorsúlyok alapján az anyáknál és az apáknál ugyanazok lettek:

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

1. *Közös tevékenységeken alapuló bevonódás* (KTA), mely azt mutatja, hogy az anya vagy apa mennyire gyakran végzett a gyermekkel közvetlen szabadidős tevékenységeket. Például: „Mennyire volt gyakori, hogy középiskolai éve során édesanya/édesapja szervezett Önnel közös művészeti programot?”

2. *Értékközvetítő és érzelmi bevonódás* (ÉÉÉ), ami az anyák vagy apák bevonódásának affektív dimenziója volt. Ez azt mutatja, hogy milyen mértékű figyelmet szenteltek gyermekük lelki problémáinak és adtak neki erkölcsi irányítást. Erre példa: „Mennyire volt gyakori, hogy középiskolai éve során édesanya/édesapja beszélgetett Önnel a lelki dolgokról, vallásról?”

3. *Általános, hétköznapi bevonódás* (ÁH) dimenzió pedig azt mutatja, hogy az anya vagy az apa milyen mértékben vett részt olyan mindennapos tevékenységekben, mint például a gyermek házimunkájában való segítség, vagy az iskolában törtétek megbeszélése. Emellett egyéb mindennapos tevékenységek is ide tartoztak, mint például: „Mennyire volt gyakori, hogy középiskolai éve során édesanya/édesapja együtt étkezett Önnel (és ha van/nak, testvére/ivel)?”

Az anyák és apák factorszerkezetében két tételben mutatkozott eltérés. Az anyák esetében a „...szervezett Önnel közös szabadidős programokat?” tétel a közös tevékenységeken alapuló bevonódás faktorba, míg az apák esetén az általános, hétköznapi bevonódás faktorba sorolódott. Ezzel szemben a „...beszélgetett Önnel a tanulás fontosságáról?” kérdés – mely éppen a tanulmányi szocializáció indikátora – az anyák esetén az általános, hétköznapi bevonódás faktorba, míg az apáknál az értékközvetítő és érzelmi bevonódás faktorba került.

Az elemzés következő lépésében többlépcsős lineáris regressziót alkalmaztunk. A változókat öt lépcsőben vontunk be: (1) A középiskolai apai otthoni és iskolai bevonódás összevont mutatói, (2) a középiskolai anyai otthoni- és iskolai bevonódás összevont mutatói, (3) a család szocioökonómiai mutatói, (a szülők iskolai végzettsége, a hallgató 14 éves kori állandó lakhelyének településtípusa, a család szubjektív anyagi helyzete, 14 éves kori családszerkezet), (4) a hallgató testvéreinek száma és a neme, és végül (5) a hallgató középiskolájának fenntartója és típusa, valamint a felsőoktatási intézmény országa.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

2. táblázat. Többlépcsős lineáris regressziós eredmények a hallgatók szubjektív eredményességét befolyásoló tényezőkkel kapcsolatban

Változók	A standardizált béta együtthatók és szignifikanciájuk				
	1. Modell	2. Modell	3. Modell	4. Modell	5. Modell
Apa: közös tevékenységen alapuló otthoni bevonódás (KTA)	0,005	0,018	0,017	0,032	0,034
Apa: értékközvetítő és érzelmi otthoni bevonódás (ÉÉÉ)	0,106**	0,104*	0,103*	0,094*	0,095*
Apa: Általános, hétköznapi otthoni bevonódás (ÁH)	0,047	0,015	0,008	0,012	0,006
Apa: Iskolai bevonódás főkomponens	-0,084#	0,018	0,043	0,04	0,036
Anya: közös tevékenységen alapuló otthoni bevonódás (KTA)		-0,02	-0,037	-0,048	-0,046
Anya: értékközvetítő és érzelmi otthoni bevonódás (ÉÉÉ)		-0,034	-0,039	-0,056	-0,055
Anya: Általános, hétköznapi otthoni bevonódás (ÁH)		0,091*	0,095*	0,08#	0,082#
Anya: Iskolai bevonódás főkomponens		-0,095	-0,107#	-0,09	-0,086
Apa elvégzett osztályai			-0,059	-0,055	-0,061
Anya elvégzett osztályai			0,097*	0,106*	0,099*
Településtípus: Főváros vagy megyeszékhely			0,001	0,007	0,000
Településtípus: Város			0,001	0,004	-0,003
Szubjektív anyagi helyzet			0,028	0,031	0,031
Családszerkezet: Kétszülős család (házas vagy élettársi kapcsolat)			-0,005	-0,012	-0,01
Testvérek száma: Egy vagy kettő				0,067#	0,072#
Testvérek száma: Három vagy több				-0,038	-0,038
Hallgató neme: Lány				0,111**	0,109**
Korábbi középiskolájának fenntartója: Egyházi					0,012
Korábbi középiskolájának típusa: Gimnázium					0,053
Hallgató intézmények országa: Magyarország					0,015
Adjusted R ²	0,01	0,014	0,013	0,027	0,028

Megjegyzés: *** $p \leq 0,001$, ** $p \leq 0,01$, * $p \leq 0,05$, # $p \leq 0,1$

Forrás: MTA-DE-CSATOKK Hallgatói lekérdezés, 2024 (N = 1336), Saját szerkesztés

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A regressziós eredményeinkben az apák otthoni értékközvetítő és érzelmi bevonódása (ÉÉÉ) a kezdeti ($\beta = 0,106$; $p < 0,01$) és a végső modellben ($\beta = 0,095$; $p < 0,05$) is szignifikáns, pozitív összefüggést mutatott a hallgatók szubjektív eredményességével. Az anyai bevonódási faktorok közül az otthoni általános, hétköznapi bevonódás (ÁH) faktornak volt szignifikáns, pozitív kapcsolata ($\beta = 0,91$; $p < 0,05$), de az utolsó két lépcsőben már csak tendenciaszerű összefüggés figyelhető meg. Sem az apák, sem az anyák iskolai bevonódásának nem volt szignifikáns összefüggése a felsőoktatási szubjektív eredményességgel, melynek háttérben állhat, hogy középiskolás korban ez a bevonódási forma gyakorisága csökken. Az anyák magasabb végzettsége pozitívan előre jelzi a hallgatók szubjektív felsőoktatási eredményességét, míg az apák végzettsége nem volt szignifikáns, valamint a család más háttérjellemzői sem. A negyedik lépcsőben bevont változók közül a hallgató neme rendelkezett szignifikáns kapcsolattal ($\beta = 0,111$; $p < 0,01$), azaz a lányoknak volt nagyobb a felsőoktatási eredményessége. A testvérek számánál csak tendenciaszerű összefüggés figyelhető meg, miszerint akinek egy vagy kettő testvére van, az eredményesebb. További háttérváltozóinknál nem volt megfigyelhető szignifikáns kapcsolat. A hallgatók szubjektív eredményességét nem befolyásolta az, hogy milyen településtípusról származik, milyen a (szubjektív) anyagi helyzete, hogy szüleinek mi a párkapcsolati státusza, hogy apjuknak mi a legmagasabb iskolai végzettsége, továbbá hogy a felsőoktatási intézmény Magyarországon található-e. A hallgató középiskolájának típusa (gimnázium vagy technikum/szakgimnázium), valamint fenntartója (egyházi vagy állami/alapítványi/önkormányzati) szintén nem befolyásolta az eredményeséget modellünkben.

Összegzés

Kutatásunkban a felsőoktatási hallgatók középiskolás korukban megtapasztalt szülői bevonódása és a jelenlegi eredményességük kapcsolatát vizsgáltuk, melynek során betekintést nyerhettünk a szülői bevonódás hosszabb távú, felsőoktatási eredményességre gyakorolt hatásaiba. A kutatás újszerűsége, hogy az eddigi szülői bevonódás vizsgálatok elsősorban általános- és középiskolai eredményességgel való összefüggéseket elemezték, és sok esetben nem alkalmaztak többváltozós statisztikai módszereket nagy mintán. További újszerűség, hogy külön vizsgáltuk az apák és anyák bevonódásának hatásait. Kutatásunkban a szakirodalomra támaszkodva megkülönböztettük az otthoni és iskolai szülői bevonódást (Bhargava – Witherspoon 2015; Wang – Sheikh-Khalil 2014; Pusztai et al. 2023), valamint a tanulmányi szocializációt (Bhargava – Witherspoon 2015; Froiland – Davison 2014; Guo et al. 2018; Hill – Tyson 2009; Kim 2018; Kim – Hill 2015; Wang – Sheikh-Khalil 2014). A szülői bevonódás felsőoktatási eredményességre gyakorolt hatásainak elemzése során kontrollváltozóként bevontuk a diákok, az intézmény és a szülők egyéb jellemzőit is.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Kutatásunk további célja volt az apai és anyai bevonódás típusainak feltárása, és összevont mutatók képzése. Elemzésünkben a hallgatók retrospektíve nyilatkoztak a középiskolás korukban megtapasztalt anyai és apai bevonódásról, illetve a felsőoktatási eredményességet a szubjektív önbevallás alapján mértük.

Első kutatási kérdésünk arra vonatkozott, hogy milyen mintázatok rajzolódnak ki a hallgatók által érzékelt középiskolás kori anyai és apai bevonódással kapcsolatban. Első hipotézisünk szerint a szülő neme szerint eltérőek a bevonódási mintázatok (Csák 2023; Kim 2018). Eredményeink szerint az iskolai bevonódás kilenc-kilenc itemje mind az apák mind az anyák esetén egy főkomponensbe rendeződött, továbbá az otthoni bevonódás három-három faktora ugyanazt a nevet kapta az anyák és apák esetén. Az otthoni bevonódásnál egyik fő különbség az volt, hogy a közös szabadidős programok az apák esetén az általános hétköznapi tevékenységek faktorba sorolódtak, míg az anyák esetén a közös tevékenységeken alapuló bevonódáshoz. Ez mutatja azt az eddigi kutatásokban mutatkozó tendenciát (Csák 2023; Kim 2018; Lee 2019), hogy az apák elsősorban a gyermekükkel közös, informális, kötetlen bevonódást helyezik előtérbe akár mindennapos gyakorisággal, szemben az anyákkal. A másik eltérés abban volt, hogy a tanulás fontosságáról való beszélgetés, mely a tanulmányi szocializáció indikátora, az anyák esetében általános hétköznapi bevonódási forma, míg az apák esetén az érték közvetítő és érzelmi bevonódás része, feltehetőleg nem mindennapos gyakorisággal. Ez összhangban van azzal, hogy az otthoni bevonódás még mindig inkább az anyai szerepkörbe tartozik a vizsgált térségben (Makay – Spéder 2020). Összességében, a szakirodalom (Csák 2023; Kim 2018; Lee 2019) alapján ennél jelentősebb nemi különbségeket feltételeztünk, így hipotézisünket csak részben tudtuk megerősíteni. A kapott eredmény oka lehet az is, hogy a hallgatók retrospektív válaszadása miatt az apák és anyák bevonódási mintázatai összemósódtak.

Második hipotézisünkben azt feltételeztük, hogy a tanulmányi szocializáció tétele jól illeszkedik az otthoni bevonódás tételekhez (Bacsikai et al. 2024a 2024b; Ceglédi et al. 2024; Pusztai et al. 2023). Ahogy az fent is látható volt, ugyan volt eltérés, hogy a tanulás fontosságáról való beszélgetés melyik faktorhoz tartozott az anyák és apák esetén, de egyik szülőnél sem alkotott külön dimenziót, hanem összekapcsolódott az otthoni bevonódási formákkal. Ennek alapján hipotézisünk megerősítést nyert.

Második kutatási kérdésünk az volt, hogy a középiskolás korban történő szülői bevonódásnak van-e hatása a felsőoktatási eredményességre. Feltevésünk szerint a pozitív hosszú távú hatások kimutathatóak lesznek (Hill – Tyson 2009; Kim – Hill 2015). Regressziós eredményeink szerint hipotézisünk csak részben nyert megerősítést, mivel az egyes bevonódási formák (iskolai, otthoni, anyai, apai) nem mind egyikének volt szignifikáns pozitív hatása. Harmadik kutatási kérdésünk éppen ezen eltérésekre vonatkozott. Korábbi kutatások szerint a közoktatásban pozitív kapcsolat figyelhető meg a szülői bevonódás és az iskolai eredményesség között (Ceglédi et al. 2022; Fiskerstrand et al. 2024; Kim – Hill 2015; Kovács et al. 2024; Otani 2020;

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Wang – Sheikh-Khalil 2014). Hipotézisünk szerint azon bevonódási típusoknak lesz a legnagyobb hatása a felsőoktatási eredményességre, melyek a tanulmányi szocializációt is tartalmazzák. Ahogy láttuk, eredményeik szerint a tanulmányi szocializációt mérő tétel az otthoni bevonódás része volt az anyák és apák esetén is, azonban az anyáknál az általános hétköznapi bevonódás, míg az apák esetén az érték közvetítő és érzelmi bevonódáshoz kapcsolódott. Hipotézisünkkel összhangban éppen ennek a két faktornak volt szignifikánsan pozitív hatása a felsőfokú eredményességre. Az anyák esetén azonban a hatás a regresszió utolsó két lépcsőjében megszűnt. Ennek hátterében állhat, hogy ekkor vontuk be a hallgató neme változót, melynek erős hatása volt az eredményességre, és mely korrelálhatott az anyák hétköznapi bevonódásának faktorával. Kutatások szerint a lánygyermek felé magasabb tanulmányokkal kapcsolatos elvárásokat támasztanak a szülők (Froiland – Davison 2014), valamint több tanulásra vonatkozó támogatást is kapnak (Fényes 2022). Emellett az anyák inkább feladatkörüknek érzik az iskolával kapcsolatos teendőket (Csák 2023). Ezek részben magyarázzák a kutatási eredményeinket.

Ugyan nem fogalmaztunk meg külön kutatási kérdést és hipotézist a regresszióba bevont kontrollváltozók hatásáról, de látható volt, hogy a szakirodalom eredményeivel szemben a hallgatók tanulmányi eredményességének nem volt szignifikáns előrejelzője a család kedvezőbb anyagi helyzete, illetve a lakóhely típusa sem. A szocioökonomiai változók közül egyedül az anyák magasabb iskolai végzettsége hatott pozitívan az eredményességre. Ennek egyik oka lehet, hogy Rodríguez-Hernández és munkatársai (2020) metaanalízisükben nem kimondottan a település típusát, hanem a településen elérhető erőforrásokat vizsgálták. Pusztai (2019), illetve Pusztai és munkatársai (2022) vizsgálatában pedig a függő változó a hallgatói lemorzsolódás volt. Eredményeink alapján feltételezhető, hogy az egyetemre való bejutás, mint előszelekció, viszonylag homogénné teszi a hallgatókat, ezzel csökkentve a családi származás hatását. Annak hátterében, hogy az apák végzettsége nem hatott a felsőoktatási eredményességre, míg az anyáké igen, az állhat, hogy a gyermeknevelés és a tanulás támogatása a vizsgált térségben elsősorban anyai feladat (Makay – Spéder 2020; Pusztai 2015). A testvérek száma, a családszerkezet, illetve a hallgató korábbi középiskolájának jellemzői szintén nem hatottak az eredményességre. Ennek magyarázata szintén az lehet, hogy a felsőoktatásba való bejutás előszelekciós folyamatai miatt ezen tényezők jelentősége elhalványul (Józsa et al. 2022). Közrejátszat az is, hogy az egyes magyarázó tényezők kereszthatása figyelhető meg, pl. a testvérek száma leginkább a család anyagi helyzete miatt mutathat kapcsolatot az eredményességgel (Valge et al. 2019; Yuejun – Zhiqiang 2018), a középiskola jellemzői pedig egyéb háttértényezőkkel is összefügghetnek (pl. szülők iskolai végzettsége, család anyagi helyzete). Összességében a kontrollváltozók azért sem hatottak érdemlegesen, mert az első két lépcsőben bevont apai és anyai bevonódás összefüggést mutat a többi, később bevont háttérváltozókkal, azaz multikolinearitás léphetett fel. Az azonban, hogy a lányok eredményesebbek a felsőoktatásban, mint a fiúk, kimutathat-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

tó volt, összhangban a korábbi szakirodalommal (Ceglédi et al. 2022; Balkis – Duru 2017; Conger – Long 2010; Fényes 2012; Verbree et al. 2023).

Limitációk és további kutatási tervek

A kutatás korlátai közé tartozik, hogy a szülői bevonódás mérésénél kizárólag a résztvevő hallgatók visszaemlékezéseire támaszkodtunk, és a szülők saját beszámolóira nem. Emellett a vizsgálat nem rendelkezett longitudinális adatokkal, így nem volt lehetőségünk az ok-okozati összefüggések pontos feltárására. További korlátozó tényező, hogy a tanulmányi szocializáció dimenzióját a kérdőív mindössze egy tétellel mérte, ami nem biztosít elegendő megbízhatóságot ennek teljes körű megragadására. A visszaemlékezésen alapuló adatgyűjtés következtében előfordulhatott, hogy az anyai és apai bevonódás élményei a hallgatók számára nem különültek el élesen, ami az adatok értelmezését tovább nehezítheti.

A jövőbeni kutatások számára javasolt olyan longitudinális vizsgálatok megvalósítása, amelyekben a szülők és a gyermekek egyaránt beszámolnak a szülői bevonódásról, lehetővé téve az eltérő nézőpontok összevetését vagy kompozit változók kialakítását. Ezen túlmenően, az utánkövetéses vizsgálatok segíthetnék annak feltárását, hogy a szülői bevonódás milyen hosszú távú hatást gyakorol a felsőoktatásban való eredményességre.

Konklúziók

Eredményeink azt mutatják, hogy a középiskolai időszakban megvalósuló szülői aktív otthoni jelenlét olyan erőforrásokat biztosíthat a gyermekek számára, amelyek hatása a felsőoktatásba való bekerülést követően is fennmaradhat. Ugyanakkor középiskolai jelenlétük (pl. szülői értekezlet) nem befolyásolja a későbbi felsőoktatási eredményességet. A tanulmányok értékét közvetítő otthoni szülői viselkedés- és attitűdmintázatok olyan személyiségfejlődési folyamatokat, értékrendszerbeli változásokat indíthatnak el, amelyek az egyetemi tanulmányok során is hozzájárulhatnak a sikerességhez. Kiemelten fontos szerepet játszhat a középiskolás korban megélt apai érzelmi bevonódás és értékközvetítés, valamint az anyák mindennapos szülői gyakorlatai (pl. együtt étkezés), amelyek lényeges tényezőkként jelennek meg a későbbi felsőoktatási eredményesség szempontjából. Emellett az anyák magasabb iskolai végzettsége a kulturális és kapcsolati tőke hatékony közvetítése révén támogathatja a hallgatók tanulmányi előrehaladását. Eredményeink összességében alátámasztják azon korábbi empirikus vizsgálatokat, melyek a szülői nevelés és értékátadás szerepét hangsúlyozzák az iskolai eredményesség alakulásában. Ugyanakkor a szakirodalomban megjelenő, magasabb női felsőoktatási eredményességre is reflektál: Meglehet, hogy az anyák lányaik esetében nagyobb hangsúlyt helyeznek

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

a tanulmányok fontosságára és értékeségét is jobban kiemelik számukra, így a lányok tanulmányi aspriációi magasabbak lesznek.

Kutatásunk eredményei alapján indokolt lenne olyan civil, önkormányzati vagy kormányzati programok kidolgozása, amelyek rávilágítanak a szülők számára az otthoni gyermeknevelési részvételük hosszú távú megtérülésére, illetve támogatást is nyújtanak ezen szülői gyakorlatokhoz. Ezzel összhangban javasoljuk az olyan szülői (online) fórumok létrehozását, amelyek keretében a szülők szabadon megoszthatják tapasztalataikat és kérdéseiket az iskola, valamint gyermekeik tanulása kapcsán. Fontos lenne továbbá, azon programok fenntartása és támogatása, amelyek elősegítik az iskola és a tudás hasznosságának tudatosítását a családok körében (például a *Tanítsunk Magyarorszáért* program). Emellett kiemelt figyelmet érdemelnének azok az állami intézkedések is, amelyek a szülők tudatosságát növelik a gyermekük tanulási attitűdjei alakulásában betöltött szerepükről, illetve támogatást nyújtanak a gyermek tanulmányi sikerességét elősegítő kommunikációs stratégiák elsajátításához.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány alapját képező kutatást a MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport hajtotta végre és a Magyar Tudományos Akadémia Közoktatás-fejlesztési Kutatási Programja támogatta. A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24-2 kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapja, valamint az MCA – Collegium Professorum Hungarorum támogatta.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

MELLÉKLETEK

1. melléklet. Az anyák és apák iskolai bevonódás főkomponensének faktorsúlyai

Tételek	Faktorsúlyok	
	Anyák	Apák
...beszélt a tanárokkal arról, hogy hogyan támogassák az Ön otthoni tanulását?	0,874	0,896
...beszélt gyermeknevelésről vagy az Ön fejlődéséről a tanárai-val?	0,850	0,886
...(édes)anya kezdeményezésére beszélt az Ön magatartásáról/tanulmányairól a tanárokkal?	0,797	0,835
...tanárok kezdeményezésére beszélt az Ön magatartásáról/tanulmányairól a tanárokkal?	0,782	0,868
...önkéntes fizikai munkát végzett az iskolában (pl.: épületkarbantartás, udvari munka, iskolai játék, sportprogramok)?	0,766	0,807
...önkéntesként szellemi munkával támogatta az iskolai tevékenységeket (pl. szervezés, előadástartás)?	0,745	0,792
...részt vett az osztályszintű vagy iskolai döntésekben, pl. szülői munkaközösségben?	0,732	0,871
...részt vett az iskolája családi programjain?	0,703	0,737
...megbeszélte Önnel és tanáiraival a továbbtanulásával kapcsolatos kérdéseket?	0,659	0,757

Megjegyzés: Az anyák ($\alpha = 0,912$) és apák ($\alpha = 0,941$) főkomponensének belső megbízhatósága megfelelő

2. melléklet. Az anyák otthoni bevonódás faktorainak faktorsúlyai

Tételek	Faktorsúlyok		
	KTA	ÉÉÉ	ÁH
...szervezett Önnel közös sport programot?	0,768	0,144	0,074
...szervezett Önnel közös művészeti programot?	0,729	0,239	0,069
...szervezett Önnel közös szabadidős programokat?	0,594	0,249	0,450
...beszélgetett Önnel az olvasmányélményeiről?	0,581	0,437	0,179
...segítséget nyújtott Önnek a házi feladatban, tanulásban?	0,567	0,250	0,252
...társasjátékozott Önnel?	0,533	0,156	0,314

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

...beszélgetett Önnel az élet és a világ dolgairól?	0,197	0,753	0,381
...beszélgetett Önnel a lelki dolgokról, vallásról?	0,291	0,688	0,246
...beszélgetett Önnel az interneten tapasztaltakról?	0,451	0,562	0,229
...beszélgetett Önnel az alkohol- és drogfogyasztás, dohányzás veszélyeiről?	0,256	0,509	0,300
...beszélgetett Önnel az iskolában történelekről?	0,177	0,409	0,632
...beszélgetett Önnel a tanulás fontosságáról?	0,213	0,363	0,551
...együtt étkezett Önnel (és ha van/nak, testvére/ivel)?	0,138	0,156	0,551
...bevonta Önt a házimunkába, ház körüli munkába?	0,095	0,146	0,535

Megjegyzés: Az anyák KTA ($\alpha = 0,849$), ÉÉÉ ($\alpha = 0,832$) és ÁH ($\alpha = 0,727$) faktorainak belső megbízhatósága elfogadható

3. melléklet. Az apák otthoni bevonódás faktorainak faktorsúlyai

Tételek	Faktorsúlyok		
	KTA	ÉÉÉ	ÁH
...szervezett Önnel közös művészeti programot?	0,733	0,255	0,124
...beszélgetett Önnel az olvasmányélményeiről?	0,711	0,434	0,048
...szervezett Önnel közös sport programot?	0,678	0,082	0,409
...segítséget nyújtott Önnel a házi feladatban, tanulásban?	0,620	0,341	0,217
...társasjátékozott Önnel?	0,484	0,224	0,388
...beszélgetett Önnel az élet és a világ dolgairól?	0,188	0,740	0,387
...beszélgetett Önnel a lelki dolgokról, vallásról?	0,350	0,709	0,162
...beszélgetett Önnel az interneten tapasztaltakról?	0,446	0,575	0,225
...beszélgetett Önnel az alkohol- és drogfogyasztás, dohányzás veszélyeiről?	0,269	0,548	0,329
...beszélgetett Önnel a tanulás fontosságáról?	0,236	0,529	0,478
...együtt étkezett Önnel (és ha van/nak, testvére/ivel)?	0,079	0,249	0,624
...szervezett Önnel közös szabadidős programokat?	0,528	0,224	0,618
...bevonta Önt a házimunkába, ház körüli munkába?	0,168	0,223	0,541
...beszélgetett Önnel az iskolában történelekről?	0,299	0,504	0,523

Megjegyzés: Az apák KTA ($\alpha = 0,845$), ÉÉÉ ($\alpha = 0,862$) és ÁH ($\alpha = 0,784$) faktorainak belső megbízhatósága elfogadható

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Irodalom

- Bacsikai K. – Alter E. – Dan B. A. – Vályogos K. – Pusztai, G. (2024a): Positive or Negative and General or Differentiated Effect? Correlation between Parental Involvement and Student Achievement. *Education Sciences*, 14(9): 941.
<https://doi.org/10.3390/educsci14090941>
- Bacsikai K. – Bencze Á. – Dorogi A. – Hegedűs G. – Major E. – Rétháti C. – Pusztai, G. (2024b): Implementing Parental Involvement to Improve Student Achievement in Hungary Schools: Patterns of Hidden Resources. *Eurasian Journal of Educational Research*, 109: 198–213. <https://doi.org/10.14689/ejer.2024.109.012>
- Balkis M. – Duru E. (2017): Gender Differences in the Relationship between Academic Procrastination, Satisfaction with Academic Life and Academic Performance. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 15(1): 105–125.
<https://doi.org/10.14204/ejrep.41.16042>
- Bas G. – Xu J. (2024): Interplay of teacher feedback, parental involvement and peer support on homework engagement of students. *British Educational Research Journal*, 50: 2735–2752. <https://doi.org/10.1002/berj.4049>
- Behtoui A. – Strömberg I. (2020): Compensatory School Effects and Social Capital. *Social Sciences*, 9(11): 193. <https://doi.org/10.3390/socsci9110193>
- Bhargava S. – Witherspoon D. P. (2015): Parental Involvement Across Middle and High School: Exploring Contributions of Individual and Neighborhood Characteristics. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(9): 1702–1719.
<https://doi.org/10.1007/s10964-015-0334-9>
- Boonk L. – Gijsselaers H. J. – Ritzen H. – Brand-Gruwel S. (2018): A review of the relationship between parental involvement indicators and academic achievement. *Educational Research Review*, 24(6): 10–30.
<https://doi.org/10.1016/j.edurev.2018.02.001>
- Ceglédi T. – Alter E. – Godó K. – Papp H. (2024): Can High Involvement of Roma Parents Combat the Impact of Poverty? Resilience and Parental Involvement in the Success of Roma Students at School from the Students' Perspective. *HORYZONTY WYCHOWANIA*, 23(66): 107–120. <https://doi.org/10.35765/hw.2024.2366.11>
- Ceglédi T. – Fényes H. – Pusztai G. (2022): The Effect of Resilience and Gender on the Persistence of Higher Education Students. *Social Sciences*, 11(3): 93.
<https://doi.org/10.3390/socsci11030093>
- Chen H.-H. (2013): Couple relationship quality, coparenting, and fathering in Taiwan. *Early Child Development and Care*, 183(6): 827–842.
<https://doi.org/10.1080/03004430.2012.723443>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Cikrikci Ö. (2017). The Effect of Self-efficacy on Student Achievement. In: Karadag E. (Ed.): *The Factors Effecting Student Achievement*. Springer International Publishing, London. https://doi.org/10.1007/978-3-319-56083-0_6
- Conger D. – Long M. C. (2010): Why are men falling behind? Gender gaps in college performance and persistence. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 627(1): 184–214. <https://doi.org/10.1177/0002716209348751>
- Csák Zs. (2023): Types of Fathers' Home-based and School-based Involvement in a Hungarian Interview Study. *Central European Journal of Educational Research*, 5(1): 95–103. <https://doi.org/10.37441/cejerr/2023/5/1/12047>
- Dinisman T. – Andresen S. – Montserrat C. – Strózik D. – Strózik T. (2017): Family structure and family relationship from the child well-being perspective: Findings from comparative analysis. *Children and Youth Services Review*, 80: 105–115. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.06.064>
- Dong Y. – Wang H. – Zhu L. – Li C. – Fang Y. (2020): How Parental Involvement Influences Adolescents' Academic Emotions from Control-Value Theory. *Journal of Child and Family Studies*, 29(2); 282–291. <https://doi.org/10.1007/s10826-019-01586-3>
- Epstein J. L. – Sanders M. G. – Simon B. S. – Salinas K. C. – Jansorn N. R. – Van Voorhis F. L. (2002): *School, family, and community partnerships: Your handbook for action*. Corwin Press, Thousand Oaks.
- Fan X. – Chen M. (2001): Parental Involvement and Students' Academic Achievement: A Meta-Analysis. *Educational Psychology Review*, 13(1): 1–22. <https://doi.org/10.1023/A:1009048817385>
- Fényes H. (2012): Gender Inequalities in Higher Education. Evidence from the "Partium" Region. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 3(1): 3–34. <https://doi.org/10.14267/cjssp.2012.01.01>
- Fényes H. (2022): Differences and rivalry: Gender in education. In: Pusztai G. (Ed.), *Sociology of education*. Debrecen University Press, Debrecen.
- Fiskerstrand A. – Hannula M. S. – Topphol A. K. (2024): Parental involvement and children's mathematical outcomes: How values and communication relate to achievement and attitudes. *LUMAT: International Journal on Math, Science and Technology Education*, 12(3): 6. <https://doi.org/10.31129/LUMAT.12.3.2146>
- Froiland J. M. – Davison M. L. (2014): Parental expectations and school relationships as contributors to adolescents' positive outcomes. *Social Psychology of Education*, 17(1): 1–17. <https://doi.org/10.1007/s11218-013-9237-3>
- Gubbins V. – Otero G. (2018): Determinants of parental involvement in primary school: Evidence from Chile. *Educational Review*, 72(2): 137–156. <https://doi.org/10.1080/00131911.2018.1487386>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Guo X. – Lv B. – Zhou H. – Liu C. – Liu J. – Jiang K. – Luo L. (2018): Gender Differences in How Family Income and Parental Education Relate to Reading Achievement in China: The Mediating Role of Parental Expectation and Parental Involvement. *Frontiers in Psychology*, 783(9): 1–12.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00783>
- Harcza I. (2014): A családi kohézió trendjei a gyermekes családokban. *Szociológiai Szemle*, 24(1): 40–66.
- Hill N. E. – Tyson D. F. (2009): Parental involvement in middle school: A meta-analytic assessment of the strategies that promote achievement. *Developmental Psychology*, 45(3): 740–763. <https://doi.org/10.1037/a0015362>
- Hollifield C. R. – Conger K. J. (2015): The Role of Siblings and Psychological Needs in Predicting Life Satisfaction During Emerging Adulthood. *Emerging Adulthood*, 3(3): 143–153. <https://doi.org/10.1177/2167696814561544>
- Honicke T. – Broadbent J. (2016): The influence of academic self-efficacy on academic performance: A systematic review. *Educational Research Review*, 17: 63–84. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2015.11.002>
- Hrabéczy A. – Ceglédi T. – Bacskai K. – Pusztai G. (2023): How Can Social Capital Become a Facilitator of Inclusion? *Education Sciences*, 13; 109.
<https://doi.org/10.3390/educsci13020109>
- Józsa G. – Oo T. Z. – Amukune S. – Józsa K. (2022): Predictors of the Intention of Learning in Higher Education: Motivation, Self-Handicapping, Executive Function, Parents' Education and School Achievement. *Education Sciences*, 12(12): 906.
<https://doi.org/10.3390/educsci12120906>
- Kaplan Toren N. (2013): Multiple Dimensions of Parental Involvement and Its Links to Young Adolescent Self-Evaluation and Academic Achievement. *Psychology in the Schools*, 50(6): 634–649. <https://doi.org/10.1002/pits.21698>
- Kim M. (2014): Family Background, Students' Academic Self-Efficacy, and Students' Career and Life Success Expectations. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 36(4): 395–407. <https://doi.org/10.1007/s10447-014-9216-1>
- Kim S. W. (2018): How and why fathers are involved in their children's education: Gendered model of parent involvement. *Educational Review*, 70(3): 280–299. <https://doi.org/10.1080/00131911.2017.1311304>
- Kim S. W. – Hill N. E. (2015): Including fathers in the picture: A meta-analysis of parental involvement and students' academic achievement. *Journal of Educational Psychology*, 107(4): 919–934. <https://doi.org/10.1037/edu0000023>
- Kosterman R. – Haggerty K. P. – Spoth R. – Redmond C. (2004): Unique Influence of Mothers and Fathers on Their Children's Antisocial Behavior. *Journal of Marriage and Family*, 66(3): 762–778. <https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2004.00051.x>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Kovács K. – Oláh Á. J. – Pusztai G. (2024): The role of parental involvement in academic and sports achievement. *Heliyon*, 10(2): e24290.
<https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e24290>
- Kuzmina J. – Carnoy M. (2016): The effectiveness of vocational versus general secondary education: Evidence from the PISA 2012 for countries with early tracking. *International Journal of Manpower*, 37(1): 2–24.
<https://doi.org/10.1108/IJM-01-2015-0022>
- Lee H. (2019): An Exploratory Analysis of the Factors Associated with Fathers' School Involvement in South Korea. *Journal of Child and Family Studies*, 28(3): 839–850. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-01307-2>
- Makay Zs. – Spéder Zs. (2020): Fatherhood: Parenthood and family roles for man. In: Monostori J. – Őri P. – Spéder Zs. (Eds.): *Demographic Portrait of Hungary 2018* Hungarian Demographic Research Institute, Budapest. <https://www.demografia.hu/en/publicationsonline/index.php/demographicportrait/article/view/952>
- McBride B. A. – Schoppe-Sullivan S. J. – Ho M.-H. (2005): The mediating role of fathers' school involvement on student achievement. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 26(2): 201–216. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2004.12.007>
- Nord C. W. – Brimhall D. – West J. (1998): Dads' involvement in their kids' schools. *The Education Digest*, 63(7): 29–35.
- Otani M. (2020): Parental involvement and academic achievement among elementary and middle school students. *Asia Pacific Education Review*, 21(1): 1–25.
<https://doi.org/10.1007/s12564-019-09614-z>
- Pári A. – Engler Á. (2024): The Role of Sibling Patterns in the Educational Attainment of Hungarian Twins. *Twin Research and Human Genetics*, 27(4–5): 231–240.
<https://doi.org/10.1017/thg.2024.37>
- Park H. – Lee K.-S. (2020): The association of family structure with health behavior, mental health, and perceived academic achievement among adolescents: A 2018 Korean nationally representative survey. *BMC Public Health*, 20(1): 510.
<https://doi.org/10.1186/s12889-020-08655-z>
- Pribesh S. L. – Carson J. S. – Dufur M. J. – Yue Y. – Morgan K. (2020): Family Structure Stability and Transitions, Parental Involvement, and Educational Outcomes. *Social Sciences*, 9(12): 249. <https://doi.org/10.3390/socsci9120229>
- Pusztai G. (2015): *Pathways to Success in Higher Education*. Peter Lang, Frankfurt.
- Pusztai G. (2019): The role of intergenerational social capital in diminishing student attrition. *Journal of Adult Learning, Knowledge and Innovation*, 3(1): 20–26.
<https://doi.org/10.1556/2059.02.2018.04>
- Pusztai G. – Demeter-Karászi Zs. – Csonka É. – Bencze Á. – Major E. – Szilágyi E. – Bacsikai K. (2024a): Patterns of parental involvement in schools of religious

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- communities. A systematic review. *British Journal of Religious Education*, 46(4): 1–20. <https://doi.org/10.1080/01416200.2024.2315550>
- Pusztai G. – Demeter-Karászi Zs. – Major E. – Puskás M. (2024b): Beyond the barriers of deficit orientedness? Comparing distinct teacher approaches of parental involvement. *British Journal of Religious Education*, 46(4): 370–388. <https://doi.org/10.1080/01416200.2024.2388133>
- Pusztai G. – Fényes H. (2022): Religiosity as a Factor Supporting Parenting and Its Perceived Effectiveness in Hungarian School Children’s Families. *Religions*, 13(10): 945. <https://doi.org/10.3390/rel13100945>
- Pusztai G. – Fényes H. – Kovács K. (2022): Factors Influencing the Chance of Dropout or Being at Risk of Dropout in Higher Education. *Education Sciences*, 12(11): 804. <https://doi.org/10.3390/educsci12110804>
- Pusztai G. – Róbert P. – Fényes H. (2023): Parental Involvement and School Choice in Hungarian Primary Schools. *Journal of School Choice*, 17(1): 118–135. <https://doi.org/10.1080/15582159.2023.2169812>
- Rodríguez-Hernández C. F. – Cascallar E. – Kyndt E. (2020): Socio-economic status and academic performance in higher education: A systematic review. *Educational Research Review*, 29: 100305. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2019.100305>
- Uwaifo V. O. (2008): The Effects of Family Structure and Parenthood on the Academic Performance of Nigerian University Students. *Studies on Home and Community Science*, 2(2): 121–124. <https://doi.org/10.1080/09737189.2008.11885262>
- Valge M. – Meitern R. – Hōrak P. (2019): Morphometric traits predict educational attainment independently of socioeconomic background. *BMC Public Health*, 19(1): 1696. <https://doi.org/10.1186/s12889-019-8072-7>
- Verbree A.-R. – Hornstra L. – Maas L. – Wijngaards-de Meij L. (2023): Conscientiousness as a Predictor of the Gender Gap in Academic Achievement. *Research in Higher Education*, 64(3): 451–472. <https://doi.org/10.1007/s11162-022-09716-5>
- Wang M.-T. – Sheikh-Khalil S. (2014): Does Parental Involvement Matter for Student Achievement and Mental Health in High School? *Child Development*, 85(2): 610–625. <https://doi.org/10.1111/cdev.12153>
- Waterman E. A. – Lefkowitz E. S. (2017): Are Mothers’ and Fathers’ Parenting Characteristics Associated With Emerging Adults’ Academic Engagement? *Journal of Family Issues*, 38(9): 1239–1261. <https://doi.org/10.1177/0192513X16637101>
- Wei J. – Pomerantz E. M. – Ng F. F.-Y. – Yu Y. – Wang M. – Wang Q. (2019): Why does parents’ involvement in youth’s learning vary across elementary, middle, and high school? *Contemporary Educational Psychology*, 56: 262–274. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2018.12.007>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Weiser D. A. – Riggio H. R. (2010): Family background and academic achievement: Does self-efficacy mediate outcomes? *Social Psychology of Education*, 13(3): 367–383. <https://doi.org/10.1007/s11218-010-9115-1>
- Westrick P. A. – Le H. – Robbins S. B. – Radunzel J. M. R. – Schmidt F. L. (2015): College Performance and Retention: A Meta-Analysis of the Predictive Validities of ACT® Scores, High School Grades, and SES. *Educational Assessment*, 20(1): 23–45. <https://doi.org/10.1080/10627197.2015.997614>
- Yotyodying S. – Wild E. (2019): Effective family–school communication for students with learning disabilities: Associations with parental involvement at home and in school. *Learning, Culture and Social Interaction*, 22: 100317. <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2019.100317>
- Yu J. – Putnick D. L. – Hendricks C. – Bornstein M. H. (2019): Long-Term Effects of Parenting and Adolescent Self-Competence for the Development of Optimism and Neuroticism. *Journal of Youth and Adolescence*, 48(8): 1544–1554. <https://doi.org/10.1007/s10964-018-0980-9>
- Yucel D. – Downey D. B. (2015): When Quality Trumps Quantity: Siblings and the Development of Peer Relationships. *Child Indicators Research*, 8(4): 845–865. <https://doi.org/10.1007/s12187-014-9276-0>
- Yuejun Z. – Zhiqiang D. (2018): Do More Siblings Lower Educational Attainment? Micro Evidence from Chinese Families. *Journal of Finance and Economics*, 44(02): 75–89. <https://doi.org/10.16538/j.cnki.jfe.2018.02.006>

A NEET-fiatalok közötti női felülreprezentáltság okai az oktatásban és a munkaerőpiacon – az Észak-alföldi régióban megjelenő tendenciák

PAPP KITTI MÁRIA¹ – MOHÁCSI MÁRTA²

ABSZTRAKT

Az Európai Unió tagállamaiban a NEET-generáció (15–24 vagy 15–29 éves nem tanuló, nem dolgozó, képzéseken részt nem vevő fiatalok) nemi eloszlása nem alkot egységes képet. Míg a nyugati országokban erőteljesebben megjelenik a csoportban a férfiak fölénye, addig a kelet-európai tagállamokban – így Magyarországon is – a női felülreprezentáltság jelenik meg. Tanulmányunkban a szakirodalmi háttéren túl egy 2024-es kvalitatív kutatásunk eredményeit is ismertetjük, amelyben azt vizsgáltuk, hogyan jelenik meg Magyarországon, az Észak-alföldi régióban (Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye) a NEET-ek közötti nemi egyenlőtlenség az oktatásban és a munkaerőpiacon. Legfontosabb megállapításunk, hogy bár a férfiak átlagos iskolai végzettsége alacsonyabb, korai iskolaelhagyásuk mértéke pedig magasabb mint a nők esetében, a munkaerőpiaci elhelyezkedésük hosszú távon kedvezőbb alakul, hiszen a mobilitásuk magasabb, a betölthető munkakörök szélesebbek, és kevésbé érintettek a családi felelősségvállalás terheiben.

KULCSSZAVAK: NEET-fiatalok, versenyképesség, nemi egyenlőtlenségek, Magyarország, Észak-alföldi régió, munkaerőpiac, oktatás

ABSTRACT

Causes of the educational and labour market overrepresentation of women among NEET youth – Trends in Hungary's Northern Great Plain region

In the member states of the European Union, the gender distribution of the NEET generation (young people aged 15–24 or 15–29 who are not in education, employment, or training) does not follow a uniform pattern. While in Western countries men tend to be overrepresented in this group, in Eastern European member states, including Hungary, women are affected disproportionately. In this study, beyond a review of the relevant literature, we also present the results of our qualitative research from 2024 carried out in Hungary's Northern Great Plain region (Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, and Jász-Nagykun-Szolnok counties). In this

¹ Papp Kitti Mária: PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program; e-mail: papp.kitti@arts.unideb.hu

² Dr. habil. Mohácsi Márta: adjunktus, Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék; e-mail: mohacsi.marta@arts.unideb.hu

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

research, we examined the forms of gender inequality among NEET youth in terms of education and the labour market. Our key finding is that although men have, on average, lower levels of educational attainment and a higher rate of early school leaving than women, their long-term labour market prospects are more favourable. This is due to their greater geographic and occupational mobility, broader employment opportunities, and smaller burden of family responsibilities.

KEYWORDS: *NEET youth, competitiveness, gender inequality, Hungary, Northern Great Plain region, labour market, education*

Bevezetés

Az Európai Unió (EU) 2010 óta nagy figyelmet fordít a NEET-generáció életkörülményeire és problémáik feltárására, valamint a csoport létszámának folyamatos csökkentésére. Az Európai Jogok Szociális Pillére (2017) 2030-ra a munkaképes korúak közötti minimum 78%-os foglalkoztatottsági rátát, ezen belül pedig a NEET-ek arányának 9 százalékra való lecsökkentését tűzte ki célul (European Commission 2017). Ez azért kiemelkedően fontos cél, mert a nem tanuló, nem dolgozó, képzéseken részt nem vevő fiatalok számos kockázatot rejtnek magukban (társadalmi polarizáció, politikai radikalizálódás, társadalombiztosítási rendszerek finanszírozhatatlansága stb.) (Bokányi – Szabó 2015; Medgyesi 2018; Papp – Mohácsi 2024).

Az EU-ban 2022-ben a NEET-ek aránya 11,7% volt, amely az azt megelőző, a világválság káros gazdasági-társadalmi hatásaival sújtott évekhez képest jelentősen (3–4 százalékos) csökkent. Az Eurostat statisztikái szerint a tagállamok között nagymértékű különbségeket lehet kimutatni a NEET-ek eloszlásában. Míg a legkevesbé érintett területeken, például Hollandiában 4,2% a NEET-státuszban élők aránya, addig Lengyelországban és Romániában 2022-ben a 20 százalékot is megközelítette (Eurostat 2022). A NEET-létben élés nemcsak az érintettek számára lehet káros, de a nemzeti gazdaságnak is: 2013-ban a NEET-fiatalok munkaerőpiaci távolmaradása 119 milliárd eurós kiesést okozott az Unióban (Bokányi – Szabó 2015).

Azonban azok a tanulmányok, amelyek ezt a csoportot vizsgálják, kevésszer térnek ki a nem sajátosságokra. Leggyakrabban azt emelik ki a szerzők, hogy a NEET-generáció elemzésekor nem beszélhetünk homogén összetételről, sokkal inkább egy hét-nyolc altípusra bontható társadalmi csoportról kell szólnunk. Ezért a továbbiakban a jelen tanulmány célja, hogy rávilágítson, milyen sajátos jellemzői vannak a magyar női NEET-eknek, és milyen egyéni és rendszerszintű tényezők állhatnak annak hátterében, hogy hazánkban felülreprezentáltak a nők ebben a társadalmi csoportban. Ennek vizsgálata során a hazai és nemzetközi szakirodalom legfontosabb eredményeinek ismertetésén túl egy saját, szakértőkkel készült kvalitatív kutatás megállapításait is ismertetjük.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A NEET-jelenség értelmezése

A NEET-fogalom a Not in Education, Employment or Training szókapcsolat rövidítése, azokat a fiatalokat jelöli, akik nem vesznek részt oktatásban, a munkaerőpiacon és képzéseken sem (Eurofound 2022). A NEET mint kifejezés Nagy-Britanniából indult az 1980-as években, de Európa-szerte csak a 2008-as világgazdasági válság okozta gazdasági és társadalmi problémák hívták életre a széleskörű vizsgálatokat. 2010-ben létrehozták a NEET-indexet, amely értelmében azokat a 15–29 éveseket tekintjük ebbe a csoportba tartozónak, akik nem vesznek részt formális oktatásban, nem tagjai a munkaerőpiacnak, és nem járnak képzésekre sem (Bokányi – Szabó 2015; Papp 2023).

2022-ben az Európai Unióban élő 15–29 éves korosztály 14,2 százaléka, vagyis nagyjából hétmillió fiatal volt NEET-nek tekinthető az Eurofound (2022) adatai szerint.

A NEET-státuszban élők különösen veszélyeztetett csoportnak számítanak munkaerőpiaci szempontból, hiszen főként olyan fiatalok érintettek, akik nem rendelkeznek piacképes végzettséggel, kellő munkatapasztalattal, vagy egyszerűen csak nem képesek tartósan elhelyezkedni a munkaerőpiacon.

Az Európai Unió tagországai között egyenlőtlen mértékben oszlanak el a NEET-ek. Magyarországon tíz százalék körüli az arányuk, ami javuló tendenciát feltételez az elmúlt évekhez képest, s ezzel Európa középmezőnyében szerepel (Sólyom 2015), ugyanakkor az is igaz, hogy az elmúlt évek válságai jelentős számban növelték az Unió országaiban a NEET-fiatalok számát (Eurofound 2022).

A NEET-generáció tagjai közül a legveszélyeztetettebbek azok a fiatalok, akik nem fejezték be iskolai tanulmányaikat – s ezzel korai iskolaelhagyóknak tekinthetők –, de jelentősen hátrányos helyzetben vannak a munkaerőpiacon tartósan dezintegrált csoportok is. Bár a NEET-fogalom nem terjeszthető ki csupán a munkanélküli fiatalok csoportjára, az mégis kijelenthető, hogy a mai társadalmi viszonyok között Magyarországon a NEET-generációnak ez a csoportrésze tűnik a legveszélyeztetettebb kategóriának (Sánta 2017). Mindazonáltal más veszélyeztető faktorok is vannak a NEET-té válás kapcsán. Ilyen a túl korai szülővé válás, a szenvedélybetegségek (közülük is leginkább a drog- és az alkoholfüggőség), a kriminalizálódás, vagy az iskolából való lemorzsolódás (Sánta 2021).

NEET-fiatalok Európában és Magyarországon – nemi eltérések

Magyarországon az Európai Unióban megszokott módon méri az Eurostat a NEET-ek számát, vagyis a 15–24 évesekre vonatkoztatottan közlik adataikat. Eszerint 2001-től a 2008-as gazdasági világválságig egyértelműen lassú, de csökkenő tendencia volt mérhető. Míg 2001-ben 14,6 százalék volt a NEET-ek aránya, addig 2007-ben 11,3 százalékos érték mutatkozott. A recesszió hatására azonban újabb növekedés

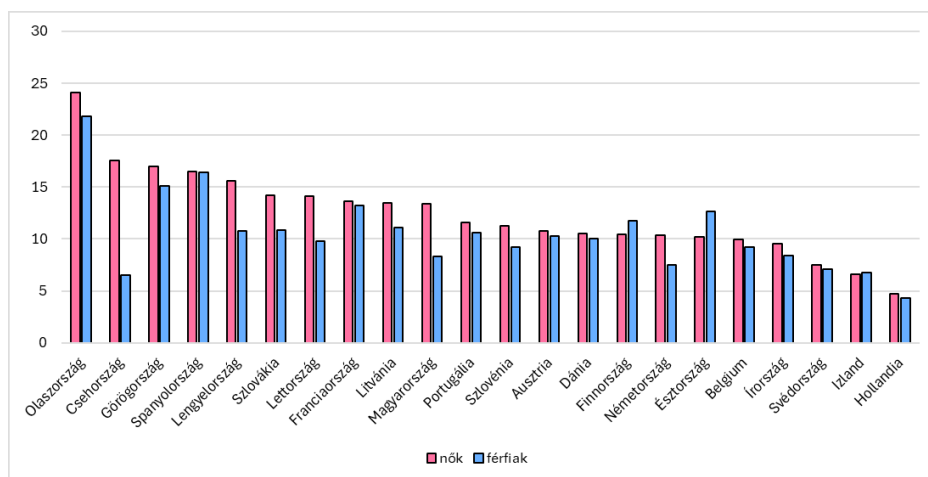

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

következett, amely meghaladta a kiindulási év adatait is (14,7 százalék). 2013-ban további növekedés következett, ekkor a NEET-ek aránya már elérte a 15,4 százalékot, ami 2,4 százalékkal meghaladta az Uniós országok átlagát. 2015-re a NEET-ek aránya újra csökkenést mutatott, ekkor már az Európai Unió átlaga (12 százalék) körül mozgott, és megközelítette a 2007-es magyarországi átlagot is (Sánta 2017). Az Eurostat adatai alapján 2017-ben még alacsonyabb lett a Magyarországon a NEET-ek aránya, a legjobb eredmény pedig 2018-ban mutatkozott, akkor már csak 10,6 százalék volt. 2020-ra a koronavírus-járvány hatására újra 12 százalék fölé ugrott az arány, de 2021-re újra mérséklődő tendencia állt be (Eurofound 2022).

Az Európai Unióban 2021-ben a NEET-ek aránya 13,2 százalék volt. Az elmondható, hogy a tagországok között jelentős különbségek mutatkoznak ebben a tekintetben. Míg például Hollandiában 5,5 százalék csupán a NEET-fiatalok aránya, és a skandináv országok mindegyikében 8,5 százalék alatt alakultak a trendek, addig Olaszországban és Romániában a 20 százalékot is meghaladta (Eurostat 2022).

Európában nem alakultak ki egységes trendek azzal kapcsolatban, hogy a férfiak vagy a nők érintettek-e inkább a NEET-létben. Ha hazánkat vesszük szemügyre – mint a későbbiekben látni fogjuk –, teljesen világos tendenciák mutathatók ki a tekintetben, hogy mi jellemzi a nemi eloszlást a magyarországi NEET-társadalomban. A nők felülreprezentáltsága nyilvánvaló, azonban nem igaz ez minden uniós tagországra. Mint látható, Észtországban és Finnországban egyértelműen a férfiak vannak többségben, azonban egyes országokban (pl. Csehország és Magyarország) jelentős női fölényt mutatkozik (1. ábra).

1. ábra. Nemi arányok százalékos megoszlása a 15–29 éves NEET-fiatalok között az Európai Unióban

Forrás: az OECD 2022a és 2022b alapján saját szerkesztés

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Az Európai Unió vizsgálata szerint a válságok okozta gazdasági visszaesések jelentős mértékben érintették a feldolgozóipart és az építőipart, ami elsősorban a férfiak munkáját veszélyezteti. Az első NEET-jelentésükben arról írnak, hogy a 2008-as gazdasági válság előtt nagyjából kiegyenlített volt a munkanélküliek aránya a nemek között, azonban 2010-re a férfiak kerültek túlsúlyba az álláskeresők között (Európai Alapítvány az Élet- és Munkakörülmények Javításáért 2010).

Történelmileg azonban a nőket jobban érinti a munkanélküliség, annak ellenére is, hogy manapság a nők átlagos iskolai végzettsége magasabb, mint a férfiaké (Fényes 2010). Ugyanakkor, Európa különböző területein jelentős eltérések mutatkoznak a nemek között a NEET-státuszban való érintettségében. Az északi államokban és Nyugat-Európában – kiváltképp Nagy-Britanniában – magasabb értéket mutat a férfiak munkanélkülisége a nőkével szemben, Dél- és Kelet-Európában azonban éppen ennek az ellenkezője mutatkozik. Ausztria és Hollandia esetében kiegyenlített nem arányokról beszélhetünk (Európai Alapítvány az Élet- és Munkakörülmények Javításáért 2010).

Az OECD (2022a) adatai szerint a Balkán-félsziget, a Mediterrán térség és a poszt szocialista országok területén jelenik meg a nők túlsúlya a NEET-csoportban. Azt mondhatjuk, hogy az Európai Unióban ezeken a területeken az eltérés 3–7% a nemek között, azonban az Unión kívül, pl. Törökországban 15 százalékos női túlsúly is megfigyelhető.

A magyarországi NEET-populáció összessége az Európai Unió átlagának felel meg. Ez a tendencia nem állandó, a NEET-fiatalok számát folyamatosan alakító tényező a gazdaság helyzete (ez megmagyarázza a korábban bemutatott statisztikát, amely arról szólt, hogy 2022-re jelentősen csökkent a NEET-ek aránya, míg a Covid-19 okozta pandémiás helyzet és a gazdasági visszaesés a vizsgált társadalmi csoportra is nagy mértékben negatívan hatott). Azonban egyértelműen kitűnő jelenség, hogy míg a tagállamok nagyobb részében a férfiak vannak többségben a vizsgált csoportban, addig Magyarországon női fölény van a vizsgálatok kezdete óta (Bene et al. 2018).

A legfiatalabb korcsoportban (15–19 évesek) a magyarországi átlag (5,8%) elmarad az EU-s átlagtól (6,1%), azonban a női fölény egyértelmű. Míg az uniós átlag a férfiaknál 6,3%, a nőknél pedig 5,9%, addig Magyarországon ez a férfiaknál 5%, a nőknél pedig 6,7%. A 20–24 évesek csoportjában is így alakulnak a trendek. Az uniós és a magyar átlag szinte megegyezik egymással (15,5%), de míg a magyar férfiak átlaga 10,4%, az EU-s férfiak átlaga 14,9%. A magyar NEET-nők aránya 20,9%, az Európai Unió női átlag aránya 16,2% (Eurostat–Data Explorer 2018; Papp 2023). A KSH (2021) adatai szerint a 15–24 éves nők és férfiak közötti különbség a NEET-ek között 5% (nők: 13,2%, férfiak: 8,2%).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A nők lemorzsolódása és a korai iskolaelhagyás

Magyarországon a rendszerváltozást követően – a nyugat-európai trendhez igazodva – széles körben nőtt az oktatási expanzió, ami miatt az elsődleges mobilitási tényezővé az oktatás vált. A képzésekre való bejutás szélesebb társadalmi csoportok számára lett elérhető, azonban mindez nem jelentette azt, hogy a végzettség megszerzése is ilyen egyértelművé vált. Ennek az ellentmondásnak a megértésére már a kilencvenes évek végén is elkezdődtek a lemorzsolódást és az iskolaelhagyást vizsgáló kutatások (Fehérvári 2015).

Ez a tendencia nem egyedülálló Magyarországon. A nyugati államok már korábban is találkoztak ezzel a problémával. Rumberger (2012) szisztematikus szakirodalmi áttekintésében arra a megállapításra jutott, hogy a lemorzsolódás egyéni (tanulmányi eredménytelenség, korai gyermekvállalás, munkavállalás, addikciók) intézményi okok (családi minták, iskolarendszerhibái, közösségi nyomás) következtében alakulhat ki.

A kutatások tanúsága szerint, a lemorzsolódás egy hosszú, gyermekkorban megkezdődő folyamat, és számos ok együttes eredménye. Az is egyértelműen kimutatható, hogy Magyarországon a szakiskolákban zárul be a kör, és történik meg ténylegesen a korai iskolaelhagyás (Kertesi – Kézdi 2012). Ennek oka az iskolarendszer szelektáló hatása: ez azt jelenti, hogy szinte csak olyan fiatalok kezdik meg a tanulmányaikat szakiskolai képzésben, akik alacsony teljesítőképességgel rendelkeznek, szocioökonómiai szempontból hátrányos helyzetűek, és nagy valószínűséggel roma származásúak (Fehérvári 2015).

Az alapvető szocioökonómiai adottságokat nehéz megváltoztatni, azonban az oktatási rendszer megreformálása pozitív irányú változtatásokat vonhatna magával. Berényi (2015) szerint az a főproblémája a szakiskoláknak, hogy a hátrányos háttérű fiatalokat kiszorítani igyekeznek az oktatásból, pedig éppen az lenne a lényege, hogy mobilitási csatornaként funkcionáljon. Több kutatás is arra világított rá (Varga 2015; Czirfusz – Lénárd 2023), hogy azok az iskolák tudják sikeresen megtartani és piacképes tudást átadni a nehezebb helyzetű diákok számára is, amelyekre jellemző az inkluzív oktatásszemlélet, nyitottságot mutatnak az innovatív megoldások felé, és nagyfokú bizalmi kapcsolatot alakítanak ki a jólképzett, elszánt pedagógusok a diákokkal. Ugyanakkor az is jellemző, hogy a nők kisebb számban jelen az ilyen típusú intézményekben, és a gimnáziumokban felülreprezentáltak (Fényes 2010).

A korai iskolaelhagyókról az mondható el, hogy míg a 2000-es évek elejétől kezdve az Európai Unió tagállamainak átlaga folyamatos csökkenést mutatott, addig Magyarországon folyamatos hullámzó tendencia volt látható. Ezzel 2014-ben az EU-átlag már alacsonyabb volt (11,1%), mint a magyarországi átlag (11,4%). S bár az EU célkitűzése volt, hogy 2010-re 10 százalék alá szorítsák a korai iskolaelhagyók arányát az Unión belül, csak öt ország volt képes 2000-től folyamatosan csökkenő tendenciát produkálni (Mártonfi 2014). A magyar kormány 2017-es oktatási

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

reformja, amely a tankötelezettségi kor 18-ról 16 évre való leszállítását jelentette, 5–7 százalékponttal növelte a 17–18 éves korban lemorzsolódók arányát (Hermann 2019), és 4,41 százalékkal növelte a NEET-ek arányát (Adamecz-Völgyi et al. 2023), ugyanakkor ez a hatás csak átmeneti volt, mindössze a bevezetés utáni első egy-két évben mutatott jelentős kiugrást. Ezzel együtt azonban azt sem mondhatjuk, hogy jelentősen kedvezően hatott volna a problémára.

A NEET-nők és a munkaerőpiac kapcsolata

Az iskolai lemorzsolódás és az iskolaelhagyás jelentősen növeli a NEET-té válás esélyét, de nem magyarázza a nők túlsúlyát a csoportban. A végzettség hiánya azonban növeli a munkaerőpiaci sikertelenség valószínűségét (Sánta 2017; Sánta 2018).

Európában elterjedt trend, hogy a NEET-státuszúak körében legjelentősebb mértékben az alap- és középfokú végzettségűek vannak jelen. Ugyanakkor míg Magyarországon a végzettség nélküliek és az általános iskolai végzettségűek képviselik a legnagyobb részarányt, addig a visegrádi országokban nagyobb arányban vannak jelen a középfokú végzettségűek is (Szemereyné – Bódis 2018).

Sánta (2020) arra hívja fel a figyelmet, hogy a 2010-es évek elejétől egyre inkább nőtt a közfoglalkoztatás szerepe, amely a képzetlenebb munkaerő felszívását tudta elősegíteni. Azonban ez elsődlegesen a férfiaknak tudott ugródeszkat jelenteni, hiszen őket jelentősen nagyobb mértékben érintette a munkaerőpiaci elhelyezkedés lehetősége. Szintén problémát jelentett, hogy a 25 éven aluliak kisebb mértékben jutottak hozzá ehhez a lehetőséghez, illetve, hogy 2017 után a kormány jelentősen korlátozta a közfoglalkoztatottak számát. Ekkortól bár kiegyenlítettebbé vált a nemi arány a másodlagos munkaerőpiacon, a női NEET-ek arányát szignifikánsan nem befolyásolta (Cuzzocrea 2018; Sánta 2020).

Ugyanígy a NEET-férfiak statisztikai számának csökkentését jelentheti a migráció kérdésköre. Az elmúlt évtizedben jól láthatóan kibontakozó tendencia, hogy a férfiak jelentősen nagyobb arányban vándorolnak ki más európai uniós országokba, mint a nők. Ez a fajta cselekedet legtöbbször munkavállalás vagy egyéb anyagi megfontolás következtében alakul ki, s gyakran nem az egész család, hanem csak a férfi hagyja el ilyen célból rövidebb-hosszabb időre Magyarországot (Fazekas et al. 2018).

Ezzel szemben a nőkre kevésbé igaz a migráció, vagy az ingázás. Ők nagyobb eséllyel maradnak helyben, ahol kevesebb munkalehetőség van, és ezzel nagyobb eséllyel csúsznak bele a NEET-státuszba. További nehezítő tényezőt jelent, hogy a nemi adottságokból származó különbségek okán a nők fizikai ereje kisebb, ezáltal számos olyan munkakörből kiesnek, amelyek nem igényelnek szaktudást, de fizikai erőfeszítést igen.

Főként azok a nők lehetnek különösen hátrányos helyzetben a munkaerőpiacon, akik nem fejezték be tanulmányaikat, gyermekvállalás miatt csak később szeretné-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

nek belépni a munka világába, és az is kimutatható, hogy minél szűkebb a 24–29 éves korosztály szüleinek kapcsolati hálója, annál hosszabb ideig marad NEET-státuszban a gyermekük (Eurofound 2022). Azok a nők, akik nem örökölnék mozgósítható kapcsolati tőkét, és nem is tudnak maguknak kiépíteni kötések, jelentősen csökkent esélyekkel néznek szembe a munkaerőpiacon. Különösen igaz lesz ez a közeljövőben, amikor a munkaerőpiaci változások, a robotika és a mesterséges intelligencia térhódításával egyre ingatagabbá válik a képzetebbek számára is az eddig biztosnak vélt munkapozíció, nem is beszélve azokról a tapasztalat nélküli fiatalokról, akikhez nem társul szakképzettség és kapcsolati háló (Varga 2018).

Korai gyermekvállalás és családi kötelezettségek

A NEET-generáció nem tekinthető homogén csoportnak, sokkal inkább heterogenitás jellemző rá. Emiatt az Eurofound (2022) megkülönböztet hét indokot, amelyek miatt NEET-té válhat egy fiatal. Ennek egyik legnépesebb fajtája a *családért felelősségvállalók*, akik az összes NEET 15,4 százalékát teszik ki. A becslések szerint ennek a csoportnak a négyötödét nők alkotják (Eurofound2022). Ez a csoport magába foglalja azokat, akik idős, beteg rokonaik ápolását vállalják magukra, de azokét is, akik gyermekvállalás miatt hagynak fel tanulmányaikkal, nem folytatják tanulmányaikat, vagy nem lépnek be a munkaerőpiacra. Hasonló eredményt publikált Magyarországon Bene, Krémer és Pintye (2018) is, akik az Eurofound kutatásait és eredményeit figyelve azt mutatták ki, hogy a NEET-státuszban élő nők a 15–19 és a 20–24 éves korcsoportban is a legmeghatározóbb indoka az oktatástól és a munkaerőpiactól való távolmaradásban valamilyen családi kötelezettséghez köthető.

Magyarországon létező jelenség a gyermekvállalás, mint egy egyfajta menekülési út a munkanélküliség ellen. A Kapitány – Spéder (2018) szerzőpáros arra hívja fel a figyelmet, hogy bár kibontakozóban van a karriert építő nők gyermekvállalási életkorának kitolódása, ugyanakkor a tinédzserkorú nők körében az elmúlt évtizedben 25 százalékkal nőtt a gyermekvállalási hajlandóság. Mindez azt eredményezte, hogy statisztikailag nem nő már a nők gyermekvállalási életkora.

A 2011–2016-os időszakban mintegy tizedével nőtt 15–19 éves korú nők gyermekvállalási kedve. Ez főként azokra a nőkre korlátozódott, akik általános iskolai végzettséggel rendelkeztek, vagy még azzal sem. Ugyanígy kimutatták azt is, hogy a végzettség növekedésével a gyermekvállalás átlagos ideje is nő. Míg egy szakmunkás végzettségű nő átlagosan 22 éves korában vállalja az első gyermekét, addig az érettségi bizonyítvánnyal rendelkezők 29–30 éves korukban (Kapitány – Spéder 2018).

A korai gyermekvállalással kapcsolatban elmondható, hogy nagyban összefügg az iskolázottsággal. Azonban ahogyan a NEET-lét, úgy a korai gyermekvállalás is szociokulturális összefüggések keresztmetszete. Az elégtelen szociális körülmények között élő, szegénységben, mélyszegénységben élő családok átlagosan több gyermeket

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

vállalnak a világ minden részén, így Magyarországon is. A tinédzserkori gyermekvállalással kapcsolatos attitűdöket a magyar szakirodalmak általában három csoportba sorolják.

Az első megközelítés szerint a korai gyermekvállalás etnikai alapú, és a cigánykultúra sajátossága, amely elvárja a fiatal lányoktól, hogy az oktatás és a munka világa helyett a korai családalapítást válasszák. Ezáltal az érintettek döntéskényszerbe kerülnek, amikor választaniuk kell a többségi társadalom elvárásai és a cigányhagyományok között. Abban, hogy végül hogyan dönt egy fiatal roma nő, nagy szerepet játszhat a területiség és a különböző cigánykultúrák jellege is (Béki 2013).

A második elmélet szerint a fiatalkori gyermekvállalás nem etnikai, hanem racionális döntésen alapuló gazdasági kérdés. Vagyis a gyermekvállalás mint megélhetési forma kerül középpontba. A kutatók egy része azonban ezt az elméletet elveti, arra hivatkozva, hogy az állami támogatások szerepe a kilencvenes évek óta folyamatosan elveszti reálértékét, tehát a gyermekvállalás nagyobb anyagi befektetést jelent, mint amekkora gazdasági haszonnal jár (Messing – Molnár 2011).

A harmadik elmélet az úgynevezett szituációs megközelítés, amely szerint az erőforrások egyenlőtlen eloszlásából fakadó marginalizálódott társadalmi csoportok leszakadása, a szegénység oka a tinédzserkori gyermekvállalás. Mindez egy válaszreakció, a felborult normarendszer következménye, a lakóhelyi elzártság, a tartós munkanélküliség, a homogén kapcsolatháló és a szocializáció (hiányának) következményei (Béki 2013).

A korai gyermekvállalásról azt mondhatjuk, hogy lehet kiváltó oka a NEET-té válásnak, mégis inkább azt kell gondolnunk, hogy a korai gyermekvállalás és a NEET-té válás is inkább következménye egy korábbi, súlyos szociális problémának, mint az egészségügyi problémák, az alacsony iskolai végzettség, a rossz lakáskörülmények, vagy a tanulási nehézségek (Diósi 2018).

A NEET-jelenség hatása a gazdaságra és a versenyképességre

Egy-egy ország versenyképessége rendkívül összetett tényezők eredményeként alakulhat. Ha a NEET-fiatalok és a versenyképesség kapcsolatát szeretnénk elemezni, akkor a két legfontosabb versenyképességet befolyásoló tényező az oktatás és a munkaerőpiac jellege (Papp – Mohácsi 2024). Ma a versenyképesség fogalma szorosan kapcsolódik a tudásalapú társadalom fogalmához. A gazdaság egyik, ha nem a legfontosabb hajtóerejévé a technológia, az adat- és az információáramlás vált. Ezek birtoklásához, értelmezéséhez és megfelelő felhasználásához folyamatosan frissülő tudásra van szükség. Ahhoz, hogy ezt a társadalom tagjai magukénak tudják, olyan képességek átadására van szükség az oktatási rendszer minden pontján, amely alkalmas arra, hogy a rendkívül változékony világhoz az egyének alkalmazkodni tudjanak (Tóth et al. 2019). Éppen ezért fontos, hogy a magas beruházási ráta csak ak-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

kor járul hozzá a tudásgazdaságba való átmenetbe, ha azon belül kellő mértékben vannak jelen a szellemi tőkeberuházások is (Csath 2023; Fazekas – Fábíán 2015).

A továbbiakban azt mutatjuk be, hogyan érzékelik a segítő szakemberek a NEET-fiatalok helyzetét az Észak-alföldi régióban, és milyen nemi különbségek megjelenésével találkoznak a csoporton belül a munkájuk során.

A kutatás módszertana

Úgy ítéljük meg, hogy kevés tanulmány foglalkozik a magyar NEET-nők felülreprezentáltságának vizsgálatával, ezért feltáró jellegű kutatást végeztünk, amely során kvalitatív módszertannal, félig-strukturált interjúkkal dolgoztunk.

Héra – Ligeti (2014) szerint az interjútechnika olyan kutatási módszer, amely biztosítja azt, hogy a mennyiségi adat helyett a kevés, de mély és minőségi adatokra koncentrálhassunk, és olyan részleteit tárjuk fel a kutatni kívánt kérdéskörnek, amelyeket egy kötött struktúrájú és zárt szerkezetű kérdőív nem tudna vizsgálni. Előnyként szokták sorolni a személyességét is, vagyis, hogy az interjúer minden megkérdezettel kontaktust teremt az adatfelvétel során, s ezzel lehetőséget teremt arra, hogy pontosabb, mélyebb válaszokat kaphasson a kérdéseire (Héra – Ligeti 2014).

Az interjúfelvétel 2024 tavaszán készült. A célcsoportunk olyan szakemberekre terjedt ki, akik munkájának részét képezi, hogy a NEET-fiatalokkal együttműködjenek, helyzetüket felmérjék és segítsék az abból való kilépést. A kutatást három vármegye szakértőire terjesztettük ki (Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye). A célcsoport kiválasztása szakértői kiválasztás útján történt, amely során figyeltünk a szakterületek heterogenitására, ezáltal az eredményeink széleskörűbbé tételére. Az interjúalanyokról szóló legfontosabb információkat az 1. táblázatban, az interjúvázlatot mellékleletben közöljük.

1. táblázat. Az interjúalanyok bemutatása

Interjúalany	Titulus és tapasztalat	Vármegye
1.	gyermekvédelmi intézmény szakmai vezetője (10 év)	Jász-Nagykun-Szolnok
2.	polgármester (6 év)	Szabolcs-Szatmár-Bereg
3.	projekt szakmai vezető (5 év)	Hajdú-Bihar
4.	polgármester (5 év)	Hajdú-Bihar
5.	oktató felnőtt továbbképzésben (8 év)	Jász-Nagykun-Szolnok
6.	védőnő (22 év)	Szabolcs-Szatmár-Bereg

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

7.	kistérségi szociális család- és gyermekjóléti központ intézményvezető- helyettes, szakmai vezető (26 év)	Hajdú-Bihar
8.	pedagógiai szakszolgálat vezető, gyermekpszichológus (24 év)	Hajdú-Bihar
9.	szakképző középiskola igazgatója (18 év)	Hajdú-Bihar
10.	esetmenedzser (11 év)	Szabolcs-Szatmár-Bereg

Forrás: saját szerkesztés

Ugyanakkor, mint minden kvalitatív kutatás esetében, úgy itt is ki kell emelnünk, hogy a vizsgálatunk nem akart és nem is tudott reprezentativitásra törekedni. Éppen ezért bár a válaszokból levont következtetéseink irányadóak lehetnek, nem tekintjük őket megingathatatlan ténynek, ez adja a kutatásunk fő limitációját is.

Kutatási kérdések

A legfontosabb szakirodalmak és kutatási eredmények tanulmányozása és a módszertanunk kiválasztása után két fő kutatási kérdést fogalmaztunk meg, amelyekre a lehetséges válaszokat kerestük az empirikus kutatásunk során. A kutatási kérdések a következők voltak:

- Milyen egyéni vagy mikro- és mezoszintű okok járulhatnak hozzá a nők felülreprezentáltságához a NEET között?
- Milyen alapvető, rendszerszintű jelenségek járulnak hozzá ahhoz, hogy a fiatalok kizorolnak az oktatásból és a munkaerőpiacról, illetve hogyan lehet ezeket kivédeni?

A kutatás eredményei

A kutatási kérdések megválaszolásához két fő témablokk mentén vizsgáltuk a NEET-fiatalok oktatási és munkaerőpiaci helyzetét az Észak-alföldi régióban. Ezek elsősorban a szakértők szakmai tapasztalatait, a NEET-csoport élethelyzetének érzékelését, illetve az oktatási és munkaerőpiaci struktúrák értékelését tartalmazták. Mivel az interjúalanyok szakterületei jelentős eltérést mutattak, egy-egy dimenzió határozottabban vagy kevésbé hangsúlyosan kapott szerepet az egyes interjúk során.

EGYÉNI OKOK

A kutatás során valamennyi szakértő egyetértett abban, hogy jelentős eltérés tapasztalható a NEET-generációban a nők és a férfiak között. A leggyakrabban azt

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

emelték ki az interjúalanyok, hogy más-más, de jól elkülöníthető oka van annak, hogy korai iskolaelhagyóvá válnak.

A férfiaknál gyakrabban merül fel az „iskolai lógás”, a „rossz társaságba keveredés” és a nemtörődömség, mint a nőknél. Ugyanakkor sokkal gyakoribb az is, hogy családi elvárás az, hogy a férfiak minél fiatalabb korban – tankötelezettségi életkor elérése után egyből – munkát vállaljanak, ezzel segítsék a család anyagi boldogulását.

A nőknél gyakrabban merül fel a korai gyermekvállalás elsődleges okként a korai iskolaelhagyás hátterében. A megkérdezett szakértők szerint ez a tendencia a Covid-19 járvány óta még súlyosabb, mint azt megelőzően, bár ennek okai nem tisztázottak.

„Egyre többször találkozunk olyan helyzettel, hogy a kislány egyszer csak nem megy haza, a szülők bejelentik a rendőrségen az eltűnését, és a rendőrök ugyan hamar megtalálják őket, de haza már úgy mennek, hogy terhesek. És ezek fiatal lányok, tizenöt-tizenhat évesek.” (7. interjúalany)

Hasonló tapasztalattal rendelkeznek a megkérdezett védőnők is, akik szerint problémát jelentenek az egyre korlátozottabban megtartható prevenciós foglalkozások, de az is, hogy a szülői felelősségvállalás ezzel kapcsolatban nagyon hiányos. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy főként azokból a fiatal nőkből válnak korai gyermekvállalók, akik nem rendelkeznek megfelelő lakhatási körülményekkel és nincs mögötük olyan támogató háttér, amely tudná biztosítani a gyermekek számára a megfelelő családi közösséget.

„Mit lehet ilyenkor csinálni? Általában az történik, hogy méhmagzati gyám lesz a lányok édesanyja, hiszen a lányok akkor még kiskorúak. Nagyon sokszor ahogy megszületnek a kisbabák, haza sem mehetnek, vagy ha igen, akkor végül is a nagymama lesz az, aki felneveli őket. De a kislányok nem fognak dolgozni, mert jön majd az újabb baba. Sokszor az sem egyértelmű, hogy ki az apa, vagy ha igen, akkor sem vállalják a felelősséget. Ezek hetedikes-nyolcadikos fiúk, maguk is gyerekek. Tőlük nem lehet elvárni, hogy bármit is csináljanak.” (6. interjúalany)

Az interjúalanyok kétharmada szerint a jövőkép alakítás során akadályt jelent az, hogy a férfiak esetében a munkába állás után már nem szeretnék képezni magukat a későbbiek során, míg a nők esetében a gyermekvállalás és a férj lesz ebben akadályozó tényező. A szakértők szerint sokszor találkozunk olyan helyzettel, amikor a család nő tagjai elmondják, hogy szeretnének dolgozni, hiszen ezzel az ő függetlenségük és a család anyagi jóléte is nőne, de a tradicionális minták miatt a férjük ezt nem engedi nekik.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

„Nálunk lenne munka, de ezt el is mondják. Főleg a nyári szezonban. Olyankor sok vendéglátósna van szüksége plusz kisegítőkre. Mehetnének dolgozni, de a férjük nem engedi. Féltékenyek vagy féltik őket, nem tudom. A gyerekekre is lenne kinek vigyázni, az óvoda is fogadná őket, de nem mehetnek.” (7. interjúalany)

RENDSZERSAJÁTÓSSÁGOK AZ OKTATÁSBAN ÉS A MUNKAERŐPIACON

Az alacsony iskolai teljesítmény következtében történő korai iskolaelhagyással kapcsolatban a szakértők általános vélekedése az volt, hogy gyakran a fel nem ismert vagy kezeletlen sajátos nevelési igény/beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdés áll, ami lehet szülői felelőtlenség, de akár diszkriminációból fakadó eredmény is. Az 5. interjúalany szerint sok helyen még ma is hátrányos megkülönböztetésben részesülnek a kedvezőtlen szociokulturális háttérrel rendelkező és/vagy roma származású tanulók, ráadásul a tradicionális cigány családokban szégyenként élik meg azt, ha a gyermek ilyen állapottal él együtt, ami a pedagógiai szakszolgálat vezetője szerint nem ritkán kriminalizálódásban jelenik meg. A 2. interjúalany ezzel szemben arra mutatott rá, hogy a szegregált oktatás kialakítása nem feltétlenül tudatos eredmény, épp ellenkezőleg.

„Itt van a felújított óvodánk, iskolánk. IKT-tábla van minden teremben, minden felszerelésünk megvan. De azzal nem tudok mi csinálni, ha a szülők átjárnak a közeli nagyvárosba dolgozni és viszik magukkal a gyerekeiket is óvodába-iskolába. Nálunk itt maradnak a nehezen kezelhető gyerekek, akiket otthon nem nevelnek, és így már nálunk sem tudnak mit csinálni a pedagógusok. Nevelés marad, oktatás nem.” (2. interjúalany)

Hasonlóan nagy problémát jelent számukra a pedagógusok fluktuációja, és az ebből adódó szaktanárhiány, amely szintén az oktatás minőségének sérülését okozza.

Az oktatási rendszerrel kapcsolatban a megkérdezettek kiemelték, hogy az intézmények típusa és a fiatalok problémáinak jellege is szorosan összekapcsolódik. Míg az érettségít és/vagy szakképzettséget adó iskolákban a mentális betegségekkel élő fiatalok előfordulása a leggyakoribb, addig a szakiskolákba járó tanulók sokkal komplexebb és nehezebben tipizálható probléma együttesekkel rendelkeznek.

„Olyanok, mint akiknek se anyjuk, se apjuk. Látszik az, hogy teljes elhanyagolásban nőttek fel, és nagy szükségük lenne a szeretetre, de azt elfogadni se tudják. Nem tudják, hogyan kell. Teljes motivátlanság látszik rajtuk, nem tudják, mihez akarnak kezdeni az életükkel, perspektíváik sincsenek. Itt ülnek, amíg kell, de csak azért, mert kell. Amint kimehetnek, legelőbb mennek is.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

De nem tudják, hogy hova. Majd lesz valahogy. Hát, tényleg lesz, csak azért a legtöbbször nem lesz jó.” (9. interjúalany)

A 9. interjúalany szerint azzal, hogy a szakiskolákba való bejutás már nagyrészt nem kötött korábbi iskolai teljesítményekhez, abból a szempontból szerencsés, hogy mindenki számára biztosít továbblépési lehetőséget, ugyanakkor nagyon súlyosan szelektálja a diákokat, ami miatt tudatosan vagy nem tudatosan, de „gyűjtőiskolák” jönnek létre, ahol a szocio-kulturálisan legelmaradottabb tanulók csoportosulnak, és aminek az az eredménye, hogy egyre mélyebbre húzzák egymást is.

A megkérdezett szakértők mindegyike egyetértett abban, hogy a szakpedagógusok hiányán túl a többi szakember hiánya is felerősíti a gyermekek magára maradását az iskolákban. Mint elmondták, egyre több gyermeket érint valamilyen mentális eredetű megbetegedés, amely kifejeződik a tanárokkal és a kortársakkal szembeni agresszióban, depresszióban, teljesítményelmaradásban, figyelemzavarban, önbántalmazásban és igazolatlan iskolai hiányzásban is.

A NEET-fiatalok munkaerőpiaci jellemzése során a leggyakrabban a megkérdezettek azt említették, hogy gyakran találkoznak olyan esetekkel, amikor az ügyfélnek nincs tartósan munkahelye, stabil jövedelme, és sokan vannak közöttük olyanok is, akik feketegazdaságból tartják fent magukat. A munkaerőpiaci tapasztalatlanságuk miatt gyakran elutasítják őket a munkáltatók, ezért alkalmi munkákra szorulnak, vagy csak napi bejelentésű munkán foglalkoztatják őket, ami miatt nincs társadalombiztosításuk. Ráadásul a közfoglalkoztatotti arány szűkülése miatt a tranzitfoglalkoztatásból is kiszorultak. Felmerült továbbá az is, hogy a fiatalok jelentős része irreális elvárásokat támaszt a munkaerőpiac felé, ezért, ha azzal szembesülnek, hogy az igényeiknek nem megfelelő feltételeket kínálnak a munkáltatók, akkor felhagynak az álláskereséssel és inkább az inaktív státuszt választják.

A megkérdezettek elmondták azt is, hogy a szakma megszerzése nem feltétlenül jelenti azt, hogy alkalmazásba veszik a fiatalokat a munkáltatók, hiszen nem bíznak abban a tudásban, amit az oktatásban megszereztek, másrészt pedig felmerül a fiatal munkavállalókkal szembeni ageizmus és előítéletesség.

„A munkáltatók azt mondják, hogy a fiatalok lusták, nem akarnak dolgozni, csak lébecolnak, és csak a pénzt akarják. Ezért inkább esélyt sem adnak nekik. Elvárják, hogy az iskolapadból kiesve mindent tudjanak, de ez nem így működik, ezt nekik is be kéne látni.” (2. interjúalany)

A megkérdezettek egyetértettek abban, hogy a férfiaknak a fizikai teherbírásuk és a családi elvárások miatt egyszerűbb a munkavállalás, a szakképzettség hiánya mellett is. Azonban hozzátették azt is, hogy a kedvezőtlen, nehéz munkakörülmények könnyen hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a férfiak nagyobb eséllyel, fiatalabb korban

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

szerezzenek olyan egészségkárosodásokat, amelyek jelentősen lecsökkentik az élet-tartamukat és a szubjektív egészségérzetüket is.

Az Észak-Alföld a NEET-eket tekintve több szempontból is hátrányos régió: egy-részt kevés, főleg városokhoz kötődő munkalehetőség áll rendelkezésre, az újon-nan épülő cégek a szakképzett vagy az olcsóbb, külföldi munkavállalókat részesítik előnyben. Kedvezőtlenebbek az oktatáshoz jutás feltételei, rosszabbak az anyagi és lakáskörülmények, alacsonyabbak a jövedelmi szintek, mint Nyugat-Magyaror-szágon, továbbá nehezebben megoldható a külföldi munkavállalás. Ugyanakkor az 5. interjúalany kiemelte, hogy a Romániával határos településekről egyre nagyobb számban találnak munkát a fiatalok Nagyváradon és annak agglomerációjában.

Ezen tényezők miatt a szakértők mindegyike súlyos problémának látja a NEET-kérdést az Észak-Alföldön. Kiemelték, hogy nem tapasztalnak javuló tenden-ciát, sőt, egyre rosszabb trendek bontakoznak ki, ami egyaránt egyéni és intézményi okokból táplálkozik.

Összefoglalás és következtetések

Tanulmányunk célja az volt, hogy feltárjuk a magyarországi NEET-nők felülreprezentáltságának okait, különös tekintettel az Észak-alföldi régióra. A szakirodalom és a kvalitatív kutatás eredményei alapján az alábbi főbb megállapításokat tehetjük.

Oktatási pályafutás és lemorzsolódás: Bár a nők általában magasabb iskolai vég-zettséggel rendelkeznek, és kisebb arányban hagyják el idő előtt az oktatási rend-szert, ez nem tükröződik vissza a NEET-státusz arányaiban. Ez arra utal, hogy az iskolaelhagyás önmagában nem elegendő magyarázat a nők magasabb NEET-rész-vételére.

Munkaerőpiaci akadályok: A nők munkaerőpiaci helyzetét számos strukturális és társadalmi tényező nehezíti. Korlátozottabb mobilitás, szűkebb munkaköri lehetőségek, valamint gyengébb kapcsolati háló jellemzi őket, ami hátráltatja a munkába állást. Emellett a közfoglalkoztatás visszaszorítása és a munkáltatói előítéletek (pl. fiatal munkavállalókkal szembeni bizalmatlanság) szintén hátrányosan érinti őket.

Családi kötelezettségek és gyermekvállalás: A NEET-nők jelentős részét a családi felelősségvállalás – különösen a korai gyermekvállalás – tartja távol a tanulástól és a munkavállalástól. E jelenség nem csupán egyéni döntésekből ered, hanem mélyebb szociokulturális és gazdasági problémák következménye (pl. mélyszegénység, ala-csony iskolázottság, hagyományos nemi szerepelvárások).

Továbbá megállapítottuk, hogy a NEET-fiatalok magas aránya – különösen a nőké – közvetlenül rontja az ország versenyképességét, hiszen csökkenti a gazdaságban aktívan részt vevők számát, növeli az állami ellátórendszerek terheit, és akadályozza a tudásalapú gazdaság megerősödését.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Mivel a NEET-státusz kialakulása több tényező együttes hatásának eredménye, a megoldás is csak komplex, rendszerszintű megközelítéssel lehetséges. Kiemelten fontos lenne célzott mentori programok, női foglalkoztatási és (re)integrációs projektek bevezetése, valamint a családtámogatási és oktatáspolitikai eszközök összehangolása.

Zárógondolatként megállapíthatjuk, hogy a NEET-nők felülreprezentáltságának kérdése nem csupán szociálpolitikai, hanem gazdaságstratégiai kihívás is. Ennek megfelelően a társadalom legkülönbözőbb szektoraiban szükséges közös megoldásokat keresni annak érdekében, hogy a NEET-fiatalok visszataláljanak a tanulás és a munka világába.

Irodalom

- Adamecz-Völgyi A. – Prinz D. – Szabó-Morvai Á. (2023): A kötelező iskolalátogatási korhatár csökkentésének munkapiaci és gyermekvállalási hatásai. In: Szabó-Morvai Á. – Pető R. (szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök 2022*. Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, HUN-REN Magyar Kutatási Hálózat, Budapest, 126–130.
- Béki O. (2013): A serdülőkorú gyermekvállalás lehetséges okai egy cigánytelepen. *Belvedere*, 25(3): 117–129. DOI: <http://doi.org/10.14232/belv.2013.3.8>.
- Bene V. – Krémer B. – Pintye Zs. (2018): A 15–29 éves korosztály foglalkoztatásáról és munkaerő-piaci perspektíváiról – a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 adatainak tükrében. In: Nagy Á. (szerk.): *Margón kívül. Magyar ifjúságkutatás 2016*. Excenter Kutatóközpont, Budapest. 98–153.
- Berényi E. (2015): Kudarc-rutinok vagy megoldás-keresés – probléma-narratívák a szakképzésben. In: Fehérvári A. – Tomasz G. (szerk.): *Kudarcok és megoldások*. OFI, Budapest. 89–109.
- Bokányi Z. – Szabó Á. (2015): NEET-fiatalok. Egy fogalom nyomában. *Kapocs*, 14(1): 28–39.
- Cuzzocrea, V. (2018): A NEET kategória jövője. In: Nagy Á. – Oross D. (szerk.): *Ifjúságügy – Szöveggyűjtemény IV. Neumann János Egyetem – Iuvenis Ifjúság szakmai Műhely*, UISZ Alapítvány, Budapest. 20–33.
- Czifrusz D. – Lénárd S. (2023): A szakképzésben tanulók képzés utáni jövőképe. *Opus et Educatio*, 10(1): 40–47. DOI: <https://doi.org/10.3311/ope.539>
- Csath M. (2023): A szellemi tőkeberuházások és vagyon szerepe a versenyképesség javításában. *Hitelintézet Szemle*, 22(2): 126–145.
- Diósi P. (2018): Családalapítás és gyerekvállalás. In: Nagy Á. (szerk.): *Margón kívül. In: Magyar ifjúságkutatás 2016*. Excenter Kutatóközpont, Budapest. 36–54.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Eurofound (2022): *NEETs*. <https://www.eurofound.europa.eu/en/topic/neets> (Letöltés ideje: 2025. 01. 03.)
- Európai Alapítvány az Élet- és Munkakörülmények Javításáért (2010): *Fiatalok és nem foglalkoztatott, oktatásban és képzésben nem részesülő személyek Európában: első eredmények*. <https://www.eurofound.europa.eu/system/files/2021-05/EF-1172HU.pdf> (Letöltés ideje: 2025. 01. 13.)
- European Commission (2017): *Employment, Social Affairs & Inclusion* https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_hu (Letöltés ideje: 2025. 01. 12.)
- Eurostat–Data Explorer (2018): *Young peopleneitherinemploymentnorineducation and trainingby sex, age and labour status (NEET rates)* http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfse_20&lang=en (Letöltés ideje: 2025. 01. 12.)
- Fazekas N. – Fábíán A. (2015): A versenyképesség kulturális és humán aspektusai. *Közép-európai közlemények*, (8)2: 28–39.
- Fazekas A. – Nagy Á. – Monostori K. (2018): „Bú, baj, bánat messze szalad!” Életese-mények, problémák, mobilitás, migráció. In: Nagy Á. (szerk.): *Margón kívül. Magyar ifjúságkutatás 2016*. Excenter Kutatóközpont. Budapest. 315–350.
- Fehérvári A. (2015): Lemorzsolódás és a korai iskolaelhagyás trendjei. *Neveléstudomány*, 3(3): 31–47.
- Fényes H. (2010): A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban. A nők hátrányainak felszámolódása? Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Héra G. – Ligeti Gy. (2014): *Módszertan. Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Hermann Z. (2019): A tankötelezettségi korhatár csökkentésének hatása a lemorzsolódásra. In: Fazekas K. – Csillag M. – Hermann Z. – Scharle Á. (szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök, 2018*. KRTK, Budapest. 69–75.
- Kapitány B. – Spéder Zs. (2018): Gyermekvállalás. In: Monostori J. – Óri P. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai portré 2018*. 47–64. <http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/article/view/2730/2618> (Letöltés ideje: 2024. 01. 15.)
- Kertesi G. – Kézdi G. (2012): A roma és nem roma tanulók teszteredményei közti különbségekről és e különbségek okairól. *Közgazdasági Szemle*, 59(7–8): 798–853.
- Mártonfi Gy. (2014): Korai iskolaelhagyás – Hullámzó trendek. *Educatio*, 23(1): 36–49.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Medgyesi M. (2018): Fialok helyzete az EU-országokban a gazdasági válság idején és azt követően. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2018.*, TÁRKI, Budapest. 184–199. DOI: <https://doi.org/10.61501/TRIP.2018.10>
- Messing V. – Molnár E. (2011): Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. *Esély*, 22(1): 53–80.
- OECD (2022a): *Youth not in employment, education or training (NEET) 15–29 year-old women, % in same age group, 2022.* https://www.oecd.org/en/data/indicators/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.html?oecd-control-38c744bfa4-var1=AUT%7CBEL%7CCZE%7CEST%7CFIN%7CFRA%7CDEU%7CGRC%7CHUN%7CISL%7CIRL%7CITA%7CLVA%7CLTU%7CNDLD%7CPOL%7CPRT%7CSVK%7CSVN%7CESP%7CSWE%7CDNK&oecdcontrol-dec63071aa-var6=15_29_WOMEN (Letöltés ideje: 2025. 05. 07.)
- OECD (2022b): *Youth not in employment, education or training (NEET) 15-29 year-old men, % in same age group, 2022.* https://www.oecd.org/en/data/indicators/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.html?oecd-control-38c744bfa4-var1=AUT%7CBEL%7CCZE%7CEST%7CFIN%7CFRA%7CDEU%7CGRC%7CHUN%7CISL%7CIRL%7CITA%7CLVA%7CLTU%7CNDLD%7CPOL%7CPRT%7CSVK%7CSVN%7CESP%7CSWE%7CDNK&oecdcontrol-dec63071aa-var6=15_29_MEN (Letöltés ideje: 2025. 05. 07.)
- Papp K. M. (2023): A NEET-fogalom értelmezésének lehetőségei és a csoporttényezők bemutatása. In: Kovács R. (szerk.): *„A mi tendenciánk...” Szakkollégiumi tanulmányok*, 9. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 263–278.
- Papp K. M. – Mohácsi M. (2024): A NEET-fialatok és a versenyképesség kapcsolatának vizsgálata Magyarországon – szakirodalmi áttekintés. In: F. Filip, Zs. Gódány, Š. Gubo, E. Korcsmáros, S. Tóbiás Kosár, T. Zsigmond (eds.): *16th International Conference of J. Selye University. Sections of the Faculty of Economics and Informatics. Conference Proceedings* 209–220. DOI: <https://doi.org/10.36007/5093.2024.209>
- Rumberger, R. W. (2012): *Dropping out.* Harvard University Press, Cambridge.
- Sánta T. (2017): Ha tovább maradsz, beleragadsz!: NEET-es fiatalok kormegoszlási arányai Szegeden. *Kultúra és Közösség*, (8): 27–38.
- Sánta T. (2018): Integrációs dilemmák a magyarországi NEET populációval kapcsolatban. *Belvedere meridionale*, 30(1): 127–145. DOI: <https://doi.org/10.14232/belv.2018.1.8>
- Sánta T. (2020): Nők a magyar NEET-csoportban. *Esély*, 31(1): 73–92.
- Sánta T. (2021): Vizsgálatok a kriminalizálódott magyar NEET fiatalok körében. In: *Belvedere Meridionale*, 33(1): 119–130.
- Sólyom A. (2015): Fialatok jövőstratégiájáról. In: *Erdélyi Társadalom*, 13(2): 211–228.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Szemereyné Pataki K. – Bódis L. (2018): Régiós kihívások – nemzeti válaszok. *Gradus*, 5(1): 5–21. DOI: <https://doi.org/10.47833/2023.1.ART.001>
- Tóth R. – Szük K. – Sisa K. – Szijártó B. (2019): Az oktatás és szakképzés szerepe a vállalati (és nemzetgazdasági) versenyképesség növelésében. *Polgári Szemle*, 15(4–6). 36–55. DOI: <https://doi.org/10.24307/psz.2019.1204>
- Varga A. (2015): Lemorzsolódás vagy inklúzió. In: Fehérvári A. – Tomasz G. (szerk.): *Kudarok és megoldások*. OFI, Budapest. 73–89.
- Varga J. (2018): *A közoktatás indikátorrendszere 2017*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest http://www.mtaki.hu/wpcontent/uploads/2018/02/A_kozoktatas_indikatorrendszere_2017.pdf (Letöltés ideje: 2025. 05. 20.)

MELLÉKLET I. – Interjúvázlat

A szakértők bemutatása

1. Milyen pozícióban dolgozik jelenleg?
2. Milyen feladatokat lát el a munkakörében?
3. Milyen feladat kapcsán szokott találkozni olyan fiatalokkal, akik a NEET-kategóriába sorolhatók?
4. Korábban van olyan munkatapasztalata, ahol szintén ezzel a csoporttal dolgozott?
5. Ha igen, akkoriban mi volt a feladata velük?
6. Másmilyennek látja a helyzetüket most, mint akkor?

NEET-ek megítélése

1. Ön szerint milyen okai vannak az iskolai lemorzsolódásnak vagy a korai iskolaelhagyásnak?
2. Milyen jövőképe van azoknak a fiataloknak, akik nem fejezik be az iskolát, és nem szereznek végzettséget?
3. Ön szerint ezek a fiatalok a későbbi életük folyamán képesek (lennének) újra tanulni és végzettséget szerezni?
4. Ha igen/ha nem, mi ennek az oka?
5. Azokat a fiatalokat ebben a csoportban, akikkel Ön együtt dolgozik, mi jellemzi munkaerőpiaci szempontból?
6. Milyen okai vannak annak, hogy nem tudnak elhelyezkedni a munkaerőpiacon?
7. Aki szeretne változtatni a helyzetén, Ön szerint tudja, hogy hová vagy kihez kellene fordulnia segítségért?

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

8. Ön szerint, akik nem szeretnének kilépni ebből az élethelyzetből, ők miért vélekednek így?
9. Ön szerint ez a régió miért érintett jobban a NEET-kérdésben, mint más régiók?
10. Ön szerint vannak olyan tényezők, amelyek specifikusan csak erre a régióra igazak?
11. Mennyire érzékeli súlyos problémának a NEET-kérdést a régióban?
12. Ön szerint a nemek között milyen különbségek vannak ebben a csoportban?

Tudás, tapasztalatok, javaslatok

1. Milyen kezdeményezéseket/programokat/projektet ismer, amelyeknek ezek a fiatalok a célcsoportja?
2. Ön vett már részt szakértőként ilyen kezdeményezésben? Ha igen, milyen szerepet töltött be?
3. Mi a véleménye ezekről a programokról? (Milyen hatékonyságúak, hasznosak-e, azokra a problémákra próbál meg megoldást találni, amelyek valóban relevánsak?)
4. Ön szerint milyen programok projektek, állami beavatkozások kellenének ahhoz, hogy hatékonyabban lehessen kezelni ezt a problémát?
5. Ön szerint hogyan motiválhatók azok a fiatalok, akik szeretnének visszatérni az iskolába vagy a munka világába, és hogyan motiválhatók azok, akik nem szeretnének?
6. Milyen szakértők bevonását tartja indokoltnak ennek a kérdésnek a megoldásához?

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Termékenységi trendek vizsgálata Magyarországon és Svédországban

GLÁZER-KNIESZ ADRIENN¹

ABSZTRAKT

A tanulmány célja Magyarország és Svédország termékenységi trendjeinek összehasonlító elemzése demográfiai mutatók (1980-2022) és strukturális tényezők időbeli alakulásának vizsgálatával. A tanulmány elsőként demográfiai indikátorok alapján elemzi a termékenységi mintázatok változását. Az ezt követő empirikus vizsgálat 1995–2022 közötti idősorok trendelemzésén alapul, nemzetközi adatbázisokat felhasználva. A trendelemzés a teljes termékenységi arányszám, valamint a női foglalkoztatottság, iskolai végzettség, nemek közötti bérkülönbség és családtámogatások GDP-arányos szintjének időbeli változását vizsgálja. Az eredmények szerint a termékenység alakulása több esetben együtt változott gazdasági, társadalmi és intézményi tényezőkkel. Magyarországon a TTA 2011-es mélypont után emelkedni kezdett, Svédországban pedig a termékenység viszonylag stabil, ahol a természetbeni családtámogatások növekedése és a magas női foglalkoztatottság segítik a gyermekvállalás és munkavégzés összeegyeztetését. A vizsgálat rávilágít arra, hogy a családpolitikai intézkedések hatását a strukturális környezet nagymértékben meghatározza.

KULCSSZAVAK: termékenységi trendek, családpolitika, Magyarország, Svédország, trendelemzés, strukturális tényezők

ABSTRACT

Analysis of Fertility Trends in Hungary and Sweden

The aim of this study is to conduct a comparative analysis of fertility trends in Hungary and Sweden by examining demographic indicators (1980–2022) and the temporal evolution of structural factors. The first part of the study analyzes changes in fertility patterns based on demographic indicators. This is followed by an empirical investigation relying on trend analysis of time series data from 1995 to 2022, using international statistical databases. The trend analysis focuses on the temporal development of total fertility rates (TFR), as well as female employment rates, educational attainment, gender wage gaps, and the share of family benefits relative to GDP. The findings indicate that fertility trends often coincided with economic, social, and institutional changes. In Hungary, the TFR began to rise following its 2011 low point, while in Sweden fertility has remained relatively stable, supported by the expansion of in-kind family benefits and high female employment rates, which facilitate the reconciliation of childbearing

¹ Doktorandusz, PTE Demográfia és Szociológia Doktori Iskola; email: knieszadrienn@gmail.com

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

and participation in the labour market. The analysis highlights that the impact of family policy measures is strongly conditioned by the broader structural environment.

KEYWORDS: *fertility trends, family policy, Hungary, Sweden, trend analysis, structural factors*

Bevezetés

A gazdaságilag fejlett országokban az 1960-as évektől csökkenő termékenységi trend figyelhető meg, amely sok esetben a 2000-es évekig tartott, és azóta is alacsony reprodukációs szinten stagnál. A termékenység alakulását több tényező is befolyásolja: gazdasági fejlettség, kulturális környezet, családpolitika, iskolázottság, illetve a munkaerőpiaci helyzet. Ezek elemzése több szempontból is kiemelt jelentőséggel bír. Egyrészt a gazdasági növekedés termékenységre gyakorolt hatása nem egyértelmű, másrészt a nyugat- és észak-európai országok teljes termékenységi arányszáma jellemzően 1,5 és 1,9 között ingadozik, míg más országokban 1,5 alatt marad (Luci-Thévenon 2011; Luci-Greulich-Thévenon 2014).

A második demográfiai átmenet elmélete szerint a gazdasági fejlődéssel és értékváltozásokkal párhuzamosan megjelent a kisebb gyermekszám ideálja (Andorka 1987). A nők fokozódó oktatási és gazdasági részvétele növelte a gyermekvállalás használdozati költségeit, ami halasztáshoz és a születések számának csökkenéséhez vezetett. A háttérben az individualizáció, a szekularizáció, a nemek közötti egyenlőség erősödése és az életmódok diverzifikációja áll (Lesthaeghe 2010), míg a munkavállalás és anyaság összehangolásában az állami intézményrendszer kulcs szerepet játszik (Bukodi 2005).

E folyamatok eltérő ütemben zajlottak Nyugat-, Észak- és Kelet-Közép-Európában. A keleti blokk országaiban a második demográfiai átmenet jellemzői leginkább a rendszerváltást követően jelentek meg, részben a gazdasági visszaesés következményeként (Lesthaeghe 2010). A modern fogamzásgátlás elterjedése és az értékváltás nyomán a gyermekvállalás egyre inkább tudatos döntéssé vált (Sobotka 2011).

Jelen kutatásnak kettős célja van. Az egyik az észak-európai régió és a kelet-közép-európai régió egy-egy országának, Svédország és Magyarország termékenységi tendenciáinak feltárása és jellemzőinek leírása demográfiai mutatókkal. A demográfiai mutatók használata egy leíró elemzés lehetőségét nyújtja, melynek során érdemes figyelembe venni a termékenység teljes és korszpecifikus arányszámait, valamint a reprodukciós együtthatókat. A termékenységi tendenciák elemzésével történeti vonatkozásban is megismerhetjük az országok termékenységi viszonyait. A tanulmány másik célja annak feltárása, hogy milyen időbeli mintázatok és együtt mozgások figyelhetők meg a teljes termékenységi arányszám (TTA) és a családpolitikai intézkedések főbb komponensei, valamint társadalmi-gazdasági mutatók között Magyarország és Svédország esetében. Jelen elemzés nem törekszik arra, hogy Magyarországot a teljes kelet-közép-európai régió reprezentánsaként mutassa be.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Inkább komparatív esettanulmányként értelmezhető, amely két eltérő demográfiai és intézményi modell – a skandináv jóléti és a posztoszocialista átmeneti modell – közötti különbségekre világít rá. Magyarország sajátos mintázatai – amelyek több ponton eltérnek például Csehország vagy Szlovákia trendjeitől – éppen ezért teszik indokolttá az összevetést Svédországgal. Az elemzés nem oksági kapcsolatok kimutatására törekszik, hanem a termékenységi trendek és strukturális – társadalmi-gazdasági – tényezők időbeli alakulásának összevetésére, különös tekintettel azok párhuzamos vagy eltérő irányú változásaira. Ez alapján az országok termékenységi profilja széleskörűen kerül bemutatásra.

A tanulmány szerkezete a következőképpen épül fel: az első rész áttekinti a termékenységi mutatókat, a termékenység alakulását befolyásoló legfontosabb tényezőket, valamint a demográfiai jellemzését a két ország termékenységének; ezt követi a módszertani rész, amely az adatforrásokat és az alkalmazott elemzési technikákat mutatja be. Az empirikus fejezet a két vizsgált ország trendjeit elemzi indikátorcsoportonként, majd a záró szakaszban összefoglalásra kerülnek a legfontosabb megállapítások.

A termékenység elemzésének megközelítései és az időbeli változások alakulása

TERMÉKENYSÉGI MUTATÓK

A jóléti államokban a termékenység csökkenése gyakori megállapítás, ugyanakkor annak mérésére többféle megközelítés létezik. A demográfiában a termékenység a szülőképes korban lévő nőkre jutó élveszületések számát jelenti (Véron et al. 2002; McDonald 2000). Amennyiben a szülőképes korban lévő nőket korévenként nézzük és az adott korcsoportban az élveszületések számát viszonyítjuk az azonos korú női népesség évközepi számához, úgy megkapjuk a korszpecifikus termékenységi arányszámokat. Ez alapján végig követhetjük és összehasonlíthatjuk az egyes évjáratok termékenységét, termékenységi magatartását adott életkorban, mely korszakok gyermekvállalási tendenciáinak a lenyomatait is jelentik (Spéder 2021.)

A korszpecifikus termékenységi arányszámok segítségével meghatározhatjuk a teljes termékenységi arányszámot (TTA), ami azt mutatja meg, hogy egy nő élete során hány gyermeket szülne, ha az adott év termékenységi viszonyai állandósulnának (Kamarás 2000; Spéder 2014; Őri-Spéder 2020). Bár a TTA egyetlen számmal megragadja a termékenységi magatartást, torzíthatja azt a gyermekvállalás halasztása vagy előre hozatala. A Bongaarts-Feeney-féle korrigált TTA (kTTA) ezt a torzítást csökkenti azzal, hogy figyelembe veszi a gyermekvállalás időzítését és a gyermektelenséget is (Berde-Kovács 2016; Berde-Németh 2014, 2015; Kapitány-Spéder 2018).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A generációs elemzés lehetővé teszi a születési kohorszok termékenységi magatartásának értékelését. A kumulált termékenységi mutató megmutatja, hogy adott kohorsz tagjai egy bizonyos életkorig hány gyermeket szültek, míg a befejezett termékenység az egész reprodukzív életciklusra vonatkozik (Spéder 2014; Berde–Kovács 2016; KSH NKI Fogalomtár).

További mutatók a reprodukciós együtthatók. A bruttó reprodukciós együttható azt mutatja, hány leánygyermeket szülne egy nő élete során, míg a nettó reprodukciós együttható ezt a túlélési esélyekkel korrigálja. A nettó érték mindig alacsonyabb, és történetileg nagyobb volt a különbség a magas halandóság miatt, mint napjainkban (Kamarás 2000).

A termékenységi mutatók a jelenlegi és múltbéli tendenciák értelmezése mellett jövőbeli becslések alapját is képezik. Ezek gyakran a jelenlegi TTA-n és kohorsztermékenységen alapulnak, és különböző scenáriók felállítására alkalmasak a termékenységet befolyásoló várható hatások függvényében (Szabady 2004; Berde–Drabancz 2022).

A következő szakaszban összegzésre kerül, hogy milyen társadalmi-gazdasági folyamatok (strukturális tényezők) gyakorolják a legfontosabb hatásokat a termékenységre, majd a fenti mutatók segítségével kerül sor a magyar és a svéd termékenységi trendek bemutatására az 1980-as évektől 2022-ig.

A TERMÉKENYSÉG ALAKULÁSÁT BEFOLYÁSOLÓ LEGFONTOSABB TÉNYEZŐK

A termékenység és a gazdasági tényezők kapcsolatát vizsgáló kutatások gyakran a teljes termékenységi arányszám (TTA) és a GDP kapcsolatán alapulnak, noha az eredmények nem minden esetben egyértelműek (Balbo et al. 2013). Egyes tanulmányok a GDP-t, mások a Human Development Index-et (HDI-t) alkalmazzák (GDP, a várható élettartam és az iskolázottság összevont mutatója) a termékenység értelmezéséhez, azonban ez utóbbi aggregált jellege miatt elfedheti az egyes komponensek hatását (Ashraf et al. 2013; Bongaarts 2015; Luci-Greulich-Thévenon 2014).

Míg a klasszikus demográfiai és közgazdasági elméletek szerint a gazdasági fejlettség növekedése a termékenység visszaesésével jár együtt, az újabb empirikus vizsgálatok árnyalják ezt a képet. A fejlett országokban a GDP és a termékenység kapcsolata már nem egyértelműen negatív, egyes fejlettségi szint felett pozitívvá válhat (Luci-Greulich-Thévenon 2014). A termékenység a gazdasági ciklusokkal is eltérően mozoghat: korábban anticiklikus volt (a gazdasági nehézségek, mint például a recesszió vagy a munkanélküliség növekedése, ösztönözheti az embereket arra, hogy kevesebb gyermeket vállaljanak), de napjainkra inkább prociklikussá vált, vagyis a termékenység pozitívan reagál a gazdasági növekedésre (Karaman-Goldstein 2018; Buyukkececi–Engelhardt 2021).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A jövedelmek és a nemek közötti bérkülönbség szintén hatással lehet a termékenységre. A relatíve magasabb női jövedelem hozzájárulhat a termékenységi csökkenés lassításához (Day 2016). A női foglalkoztatás hatása azonban kettős: míg a növekvő részvétel csökkentheti a teljes termékenységi arányszámot, a munkanélküliség szintén negatív hatással lehet rá (Ali et al. 2022; Madsen et al. 2018; Baudin et al. 2020; König-Castillo et al. 2022).

Az iskolai végzettség hatása szintén ambivalens. Egyes kutatások szerint a magasabb végzettségű nők kevesebb gyermeket vállalnak (Merz–Liefbroer 2018; Götmark–Andersson 2020), míg mások a felsőfokú végzettség növekedésével párhuzamos termékenységnövekedést mutatnak ki a fejlett országokban (Lee 2020; Vasireddy et al. 2023). A gyermekvállalás időzítése szintén fontos tényező, hiszen bár az első szülés késleltetését gyakran a termékenység csökkenésével hozzák összefüggésbe, empirikus eredmények szerint ez nem feltétlenül vezet alacsonyabb befejezett termékenységhoz (Beaujouan–Toulemon 2021).

A gyermekgondozási szolgáltatások elérhetősége bizonyítottan pozitív hatással van a termékenységre. A nyugati jóléti államokban az ilyen típusú intézkedések hatékonyabban növelik a születésszámot, mint a készpénzes támogatások (Bergsvik et al. 2021; Wood–Neels 2019; Bauernschuster et al. 2016).

Termékenységi szándékok

Míg a tanulmány elsősorban a megvalósult termékenység mutatóival dolgozik, a szakirodalom hangsúlyozza a gyermekvállalási szándékok és azok megvalósulásának kulcsfontosságát a termékenységi trendek értelmezésében. A gyermekvállalási szándék fogalma a kívánt vagy tervezett gyermekszámot jelenti, amely sok esetben eltér a ténylegesen megszületett gyermekek számától. A demográfiai kutatásokban ezért gyakran különbséget tesznek a kívánt gyermekszám és a megvalósult gyermekszám között. Az eltérés a kettő között különösen értékes információt nyújt a családpolitikai és társadalmi kontextus hatásainak megértéséhez, mert közvetlenül jelzi, hogy a társadalmi-gazdasági és intézményi környezet mennyiben támogatja vagy akadályozza a reprodukciós terveket. Ha a szándékolt és a megvalósult gyermekvállalás között jelentős eltérés van, az arra utal, hogy a családok előtt strukturális akadályok állnak, például gazdasági bizonytalanság, lakhatási nehézségek vagy a munka és magánélet összeegyeztetésének problémái. Amennyiben viszont a kívánt és tényleges gyermekszám közelebb esik egymáshoz, az a társadalmi intézmények és családpolitikai eszközök támogató szerepére utal.

Svédország termékenységi mutatói európai összehasonlításban viszonylag magasak, ugyanakkor a rövid távú termékenységi szándékok megvalósulása összetett folyamat, amelyet demográfiai, társadalmi-gazdasági és szakpolitikai tényezők alakítanak (Andersson 2008; Oláh–Bernhardt 2008). A kutatások szerint a nők szándékai

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

erősebben befolyásolják a tényleges gyermekvállalást, különösen a második és harmadik születések esetében (Duvander et al. 2017; Duvander et al. 2020). Bár a párok gyakran egyetértenek a gyermekvállalás időzítésében, a kívánt gyermekek számában eltérések tapasztalhatók, a nők általában több gyermeket szeretnének (Schytt 2014). Az alacsony társadalmi-gazdasági státusz csökkenti a szándékok megvalósulásának esélyét, és például magasabb perinatális komplikációs arányokhoz vezethet (Gudmundsson et al. 1997). A svéd családpolitika a nemek közötti egyenlőségre és a munkaerő-piaci részvételre épül, és közvetve támogatja a termékenységi szándékok megvalósulását (Andersson 2008). Az állami szerepvállalás (de-familializáció) erősíti az egyéni autonómiát, ugyanakkor gyengíti a generációk közötti családi támogatást (Björnberg-Ekbrand 2008; Kolk 2014). A stabil munkaerő-piaci helyzet és a rugalmas munkafeltételek szintén fontos tényezők a szándékok megvalósulásában (Kaufman-Bernhardt 2012; Grönlund-Magnusson 2024). Svédországban a közösségi normák és társadalmi környezet szerepe viszonylag csekély, a gyermekvállalást sokkal inkább az egyéni élethelyzetek és a párkapcsolati tényezők alakítják (Dribe et al. 2017; Brännström 2012).

Magyarországon a rövid távú termékenységi szándékok és a tényleges gyermekvállalás között tartós szakadék figyelhető meg, amelyet gazdasági bizonytalanság, partnerkapcsolati instabilitás és a hagyományos nemi szerepek erős hatása magyaráz (Spéder 2006; Spéder-Kapitány 2009). A termékenység folyamatos csökkenése a hatvanas évektől napjainkig tart, és együtt jár a kétgyermekes családmódel dominanciájának visszaszorulásával, valamint a gyermektelenség emelkedésével (Spéder-Kamarás 2008; Őri-Spéder 2020). A felsőfokú végzettség megszerzése szoros kapcsolatban áll a gyermekvállalás halasztásával és a gyermekvállalási szándékok csökkenésével, különösen a nők körében (Spéder 2006). A családpolitikai intézkedések – például a pénzbeli támogatások és adókedvezmények – gyorsíthatják a második gyermek megszületését, de nem növelik az összes megszülető gyermek számát (Klinger 1984; Spéder et al. 2020). A munka és a család konfliktusa különösen a magasan képzett, férfias szakmákban dolgozó nőknél vezet a termékenységi szándékok feladásához (Paksi et al. 2022). A vallásosság és a tradicionális családi értékek bizonyos társadalmi rétegekben továbbra is erősen formálják a szándékokat, ugyanakkor gyakran ellentmondásosan hatnak a tényleges gyermekvállalásra (Fényes et al. 2020). Jelentősek a regionális különbségek is: a perifériás és válság sújtotta térségekben alacsonyabb a termékenységi szándékok megvalósulásának esélye, míg a szuburbanizációs övezetekben kedvezőbb folyamatok figyelhetők meg (Tóth et al. 2024). A partnerkapcsolati instabilitás – például válás vagy együttélések felbomlása – tovább rontja a gyermekvállalási szándékok megvalósulását, különösen az alacsonyabb társadalmi státuszú csoportokban (Spéder 2006). A magyar családpolitikai rendszer hosszú szülői szabadságot biztosít, amely ugyan jövedelmi biztonságot nyújt, de hozzájárul a nők munkaerő-piaci marginalizációjához, ezáltal közvetve akadályozza a további gyermekvállalást (Fodor-Kispéter 2014). Nemzet-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

közi összehasonlításban Magyarország – más posztoszocialista országokhoz hasonlóan – alacsonyabb termékenységi szándék-megvalósítási rátával rendelkezik, amit a társadalmi értékvtáltás lassúsága és a gazdasági bizonytalanság magyaráz (Spéder-Kapitány 2014; Jemna-David 2022).

A munka-magánélet egyensúlya a termékenységi szándékok és azok megvalósulásának egyik kulcsfontosságú tényezője, amelyet a szakirodalom mind Svédország, mind Magyarország esetében hangsúlyoz (Oláh 2003; Oláh-Bernhardt 2008). Svédországban a gyermekvállalást támogató intézkedések – például a szülői szabadság széles körű hozzáférhetősége, a nemek közötti egyenlőséget ösztönző apaszabadság, valamint a rugalmas munkaidő és a kiterjedt bölcsődei hálózat – mérséklék a munka és a családi élet közötti konfliktust (Andersson 2008; Duvander-Andersson 2008). A kutatások szerint az apák szülői szabadságon töltött ideje közvetlenül növeli a második és harmadik gyermek megszületésének valószínűségét, ezáltal hozzájárulva a termékenységi szándékok teljesüléséhez (Duvander et al. 2017). A svéd munkaerőpiac sajátosságai – mint a részmunkaidős foglalkoztatás lehetősége és a nők magas munkaerő-piaci részvétele – szintén elősegítik a munka és a család összehangolását (Stanfors 2006; Grönlund-Öun 2018).

Magyarországon a családpolitika inkább az anyagi ösztönzőkre és a hosszú otthonmaradás lehetőségére épül, amely biztonságot nyújt ugyan, de felerősíti a munka-magánélet konfliktust (Klinger 1984; Spéder et al. 2020). A gyermekgondozási díj (GYED) és gyermekgondozást segítő ellátás (GYES) rendszere hozzájárul a nők hosszú távú munkaerő-piaci kieséséhez, ami a további gyermekvállalás valószínűségét csökkenti (Fodor-Kispéter 2014). A bölcsődei férőhelyek hiánya, különösen a vidéki térségekben, tovább erősíti a konfliktust, mivel a kisgyermekes anyák számára nem áll rendelkezésre megfelelő intézményi háttér. A részmunkaidős és rugalmas foglalkoztatási formák aránya az uniós átlag alatt marad, így a szülők számára kevés reális lehetőség adódik a munka és a család összeegyeztetésére (Neményi-Takács 2016). Ezzel szemben a tradicionális nemi munkamegosztás továbbra is erős: a gyermeknevelés fő felelőssége a nőkre hárul, ami akadályozza a termékenységi szándékok megvalósulását (Takács-Szalma 2022; Paksi et al. 2022).

A két ország közötti különbség tehát abban ragadható meg, hogy míg Svédországban a politikai intézkedések és intézmények a munka-magánélet konfliktus mérséklésére törekszenek, addig Magyarországon számos intézkedés – bár kifejezetten pronatalista céllal jött létre – paradox módon inkább felerősíti a konfliktust. Ennek eredményeként Svédországban a kívánt és a tényleges gyermekszám közötti különbség kicsi marad, míg Magyarországon a szándékok és a tényleges termékenység között tartós szakadék figyelhető meg (Spéder 2006; Spéder-Kapitány 2009).

Összességében Svédországban a gyermekvállalási szándékok nagyobb arányban valósulnak meg, amit az erős intézményi háttér, a nemek közötti egyenlőségre épülő családpolitika és a rugalmas munkafeltételek támogatnak. Magyarországon ezzel szemben tartós szakadék figyelhető meg a szándékok és a tényleges gyermekvállalás

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

között, amelyet gazdasági bizonytalanság, a munka és család konfliktusa és a tradicionális nemi szerepek fennmaradása magyaráz. Míg Svédországban a második és harmadik gyermek vállalása is gyakran megvalósul a szándékok alapján, addig Magyarországon sokszor már a tervezett második gyermek sem születik meg. Jelentős különbség az is, hogy a svéd modell a nők munkaerő-piaci részvételét támogatja, míg a magyar hosszú szülői szabadság inkább a nők munkaerő-piaci marginalizációját erősíti. Nemzetközi összehasonlításban Svédország közelebb áll a reprodukzív szándékok megvalósulásához, míg Magyarország az alacsonyabb termékenységet mutató posztoszocialista mintázatba illeszkedik.

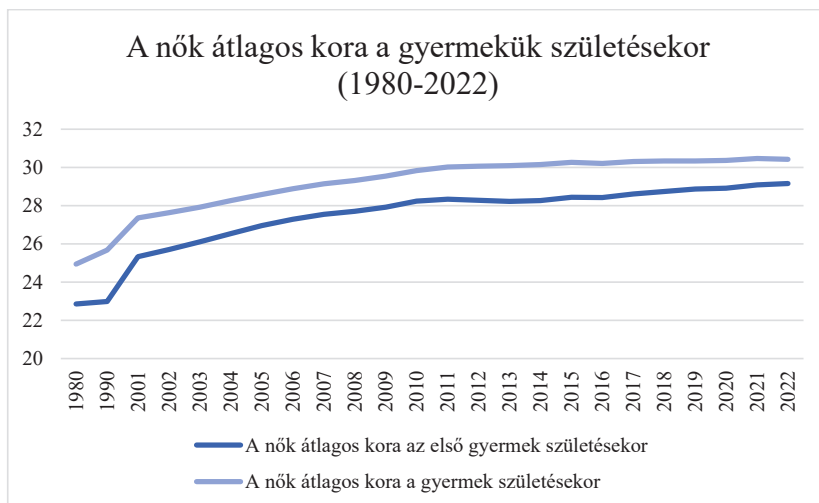
A magyar termékenységi magatartás jellemzői

A rendszerváltást megelőzően az anyává válás átlagosan a nők 20-24 éves korában volt jellemző, míg a rendszerváltás után a gazdasági bizonytalanság, az oktatási expanzió, valamint a második demográfiai átmenet hatásainak köszönhetően egy halasztó tendencia kezdődött (Spéder 2014). Ennek következtében kitolódott az első gyermek vállalása az anyák 25–29 éves korára (1. ábra), valamint egyre gyakrabban 30 éven felüli életkorra is (Kamarás 2000). Az anyává válás életkorának tekintetében 2011-ig folyamatos növekedés látszott, melynek során megszűnt a korábbi fiatalkori gyermekvállalás és a húszas évek végére, illetve harmincas évek elejére halasztódott. Ez a folyamat 2011 után lelassult, ugyanis a rendszerváltástól 2011-ig 5 évvel tolódott ki az anyává válás átlagos életkora, míg 2011 és 2017 között 28,3-ról 28,6-ra, vagyis alig változott (Kapitány–Spéder 2018). 2006 és 2011 között változás történt, ugyanis azóta a legtöbb gyermek a 30–34 éves korosztályban születik, a 25–29 éves korosztály a második helyre került a halasztás folyamatának következtében. 2010 és 2016 között növekedett a 15–19 éves korúak gyermekvállalása, melynek következtében egy időre kétpólusúvá vált a gyermekvállalás valószínűségének görbéje. Ez azonban nem bizonyult tartós jelenségnek, ugyanis napjainkig folyamatosan csökkenő tendenciát mutat a legfiatalabb korcsoport gyermekvállalása (Kapitány–Spéder 2018).

Az anyává válás és a gyermekvállalás átlagos életkora viszonylag rövid idő alatt közel öt évvel emelkedett. A halasztás leginkább az első gyermek vállalására vonatkozik (Berde–Németh 2015), amely gyakran azzal jár, hogy a tervezett gyermekek nem vagy kisebb számban születnek meg, így csökken a TTA (Berde–Németh 2015). A gyermektelen és egygyermekes családok aránya nő, míg a korábban jellemző kétgyermekes modell visszaszorulni látszik (Őri–Spéder 2020). A gyermekvállalás elhalasztása következtében egyes tervezett gyermekek végül nem születnek meg. Ezen túl a szülőképes korú nők számának periodikus csökkenése – részben a Ratkó-korszak okozta demográfiai hullámvölgyek miatt – is hozzájárul a születésszám visszaeséséhez (Spéder 2014). Fontos azonban kiemelni, hogy a termékeny korú

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

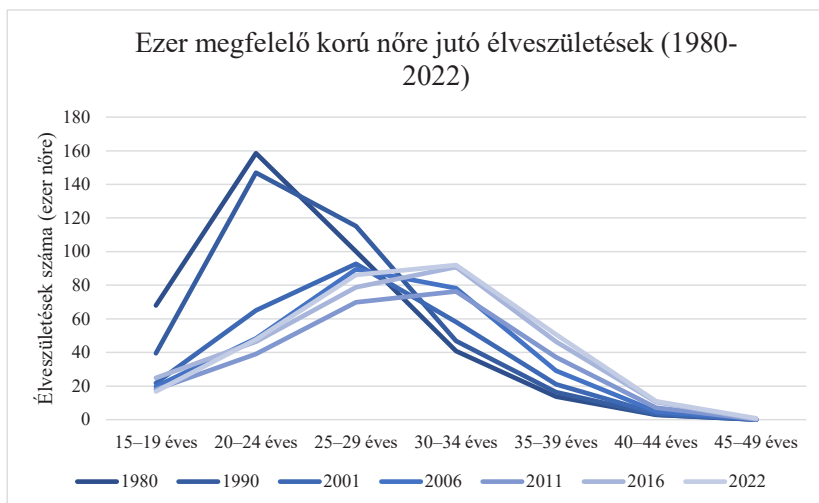
1. ábra. A nők átlagoskora az első és az összes gyermek születésekor (1980–2022)

Forrás: Saját szerkesztés a KSH 22.1.1.7. Élveszületések az anya és az újszülött főbb jellemzői szerint adatai alapján

nők számának csökkenése önmagában is érvényesülne, csak a születésszámok alakulását kevésbé torzítanák a kohorszhatások.

A termékenység iskolai végzettség szerint jelentős eltéréseket mutat. Az 1990-es években a legalacsonyabb végzettségűek körében volt a legmagasabb termékenység, és náluk figyelhető meg a legkisebb halasztás. A gyermekvállalás időzítése és a gyermekszám tekintetében iskolázottság szerinti különbségek érvényesülnek. Az oktatási expanzió különösen az érettségizettek körében eredményezte a gyermekszám csökkenését a 2000-es évek elején (Husz 2006). Ugyanakkor más kutatások szerint az iskolázottság elsősorban a gyermekvállalás életkori időzítésére hat, míg a korszpecifikus termékenységi görbék közötti eltérés csekély (Spéder 2021). A legmagasabb végzettségűek körében jellemzőbb a gyermektelenség, viszont ők nagy valószínűséggel és gyorsan vállalnak második gyermeket. A nagycsaládos modell a legalacsonyabb végzettségűeknél a leggyakoribb, őket követik a magas végzettségűek (Spéder 2021). Spéder (2021) szerint a gyermekvállalás időzítése és a gyermekszám szerinti megoszlás alapján termékenységi mintaváltás figyelhető meg, amely a kohorszmutatók stabilizálódására és a halasztás befejeződésére utal (Spéder 2021).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

2. ábra. Ezer megfelelő korú nőre jutó élveszületések (1980–2022)

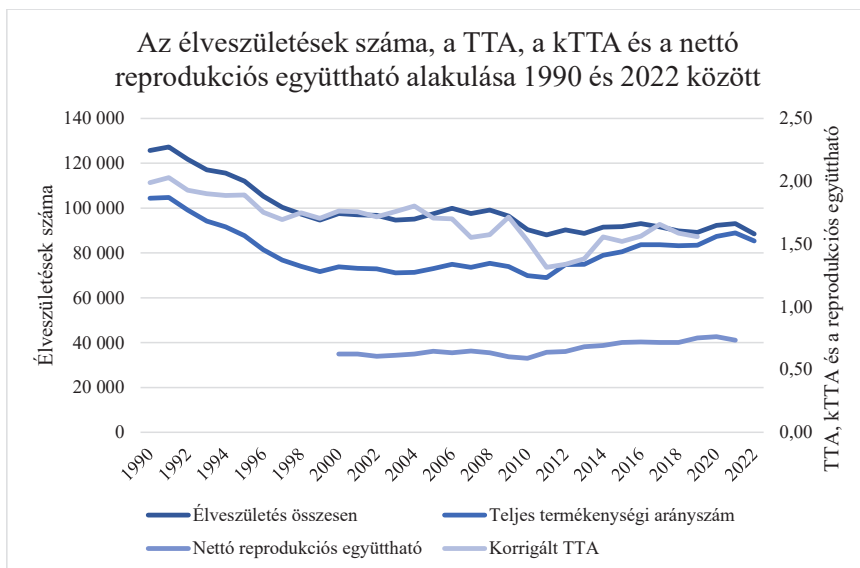
Forrás: Saját szerkesztés a KSH 22.1.1.8. Ezer megfelelő korú nőre jutó élveszületések adatai alapján

Az előző évezred végén a legtöbb nő 20–24 éves kora között vállalt gyermeket, 1990-ben már látszik a 25–29 éves korúak gyermekvállalásának növekedése (2. ábra). A két görbe alakja is jól mutatja az említett trendeket, míg a következő évtizedekre már egy sokkal laposabb és jobbra tolódó görbe képe rajzolódik ki a jelölt években. Ez mutatja, hogy a gyermekvállalás átlagos kora a 20–24 éves korcsoportról áttolódik a 25–29 éves korcsoportra, majd a legjellemzőbbé a 30–34 éves korcsoportban válik, így a halasztás és a heterogenitás tendenciája is kirajzolódik (Spéder 2014).

A gyermekvállalással kapcsolatos halasztó magatartás következtében tehát csökken a TTA, azonban a halasztást követő bepótlás időszakában ebből következően emelkedni kezd a termékenység. Spéder (2021) becslése alapján azonban elmondható, hogy a halasztás előtti termékenységi szintnél alacsonyabb szinten állapodik meg a termékenység a mintaváltás következtében (Spéder 2021). Az alábbi ábrán látható (3. ábra), hogy az élveszületések száma és a TTA 2012-ig szinte teljesen együtt mozgott. 2012 után azonban a TTA enyhe növekedését láthatjuk az élveszületések számának változatlansága mellett. A 3. ábra is jól mutatja azt a tendenciát, hogy ugyanannyi élveszületés jut az anyák kisebb létszámú (1980-ban nagyjából 2,5 millió fő, majd 2022-re 2,05 millió fő) csoportjára, így a TTA emelkedik. A TTA azonban még így sem közelíti meg kellőképpen a reprodukcióhoz szükséges 2,1-es értéket (Kapitány–Spéder 2018).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

3. ábra. Az élveszülések száma, a TTA, a kTTA és a nettó reprodukciós együttható alakulása 1990 és 2022 között

Forrás: Saját szerkesztés a KSH 22.1.1.6. Élveszülések és teljes termékenységi arányszám és 22.1.1.1. A népesség, népmozgalom főbb mutatói adatok alapján

A 45–49 éves nők megoszlását vizsgálva a gyermekek száma szerint megállapítható, hogy kis mértékben még mindig a kétgyermekes családmódel a domináns, azonban 2001 óta sokat veszített népszerűségéből főként az egygyermekes, valamint a gyermektelen nők javára (1. táblázat). 2001-ben még minden második 45–49 éves nőnek két gyermeke volt, mára azonban már csak minden harmadiknak, miközben a gyermektelenek aránya 8%-ról 16,3%-ra növekedett. Ezek alapján tehát a gyermekszám differenciálódása figyelhető meg (Spéder, 2021). A három vagy többgyermeket vállalók aránya nem változott lényegesen, azonban az egygyermekes nők arányában szintén 8 százalékpontos növekedés következett be (Kapitány–Spéder 2018).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

1. táblázat. 45–49 éves nők megoszlása a gyermekek száma szerint a népszámlálások éveiben 2001 és 2022 között

45–49 éves nők megoszlása a gyermekek száma szerint	2001	2011	2022
0 élve született gyermekkel	8,0%	9,0%	16,3%
1 élve született gyermekkel	20,6%	22,4%	28,8%
2 élve született gyermekkel	52,2%	46,0%	35,9%
3 élve született gyermekkel	14,3%	16,1%	13,8%
4 élve született gyermekkel	3,1%	4,1%	3,4%
5 vagy több élve született gyermekkel	1,8%	2,5%	1,9%

Forrás: Saját számítás A 15 éves és idősebb népesség családi állapota és termékenysége vármegyénként, településtípusonként (KSH) adatok alapján

Kontextuális tényezők

A magyar családtámogatási rendszer egyik deklarált célja a termékenység növelése, ugyanakkor a legújabb szakirodalom szerint ez a politika nem általános pronatalista, hanem inkább szelektív pronatalizmusnak tekinthető az utóbbi évtizedben. Ez azt jelenti, hogy bizonyos társadalmi csoportokat – elsősorban a házasságban élő, középosztálybeli, stabil munkajövedelemmel rendelkező családokat – részesít előnyben (Szalma et al. 2022). Ez a szelektív megközelítés jól mutatja, hogy a támogatások hatása erősen differenciált lehet a különböző társadalmi rétegekben.

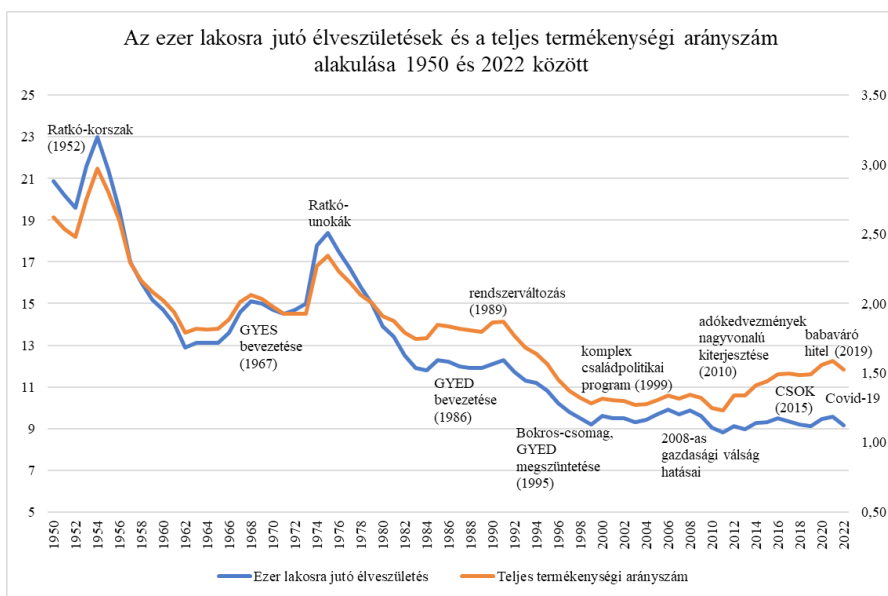
A családpolitikai intézkedések és a termékenységi mutatók időbeli alakulása között számos esetben párhuzam figyelhető meg – ilyen együtt mozgások megjelentek a szocialista időszakban és a rendszerváltást követően is (4. ábra). Az egyik leggyakrabban vizsgált intézkedés a családi pótlék, amely a 60-as, 80-as években, valamint a 90-es évek elején a termékenységi ráta növekedésével egy időben került bevezetésre vagy bővítésre. Az 1960-as évek második felében a GYES² bevezetése,

² A napjainkban legszélesebb körben ismert ellátást 1967-ben vezették be gyermekgondozási segély (GYES) elnevezéssel. A gyermek két és fél éves koráig járó fix összegű juttatás a leghosszabb időtartamú, legkedvezőbb juttatás volt bevezetésekor Európa szerte. 1999 után alanyi jogú juttatás lett (Makay 2017). A GYES összege 2008 óta változatlan, havi bruttó 28 500 forint, melyből 10% nyugdíj járulék kerül levonásra. A GYES-t apák és nagyszülők is igénybe vehetik, annyi csupán a kikötés, hogy a gyermek fél éves koráig nem végezhető kereső tevékenység, ezután pedig heti 30 órát nem meghaladó mértékben végezhető (Makay-Blaskó 2012). Jellemzően a GYED-re nem jogosult szülők veszik igénybe, illetve a GYED lejártá után a gyermek három éves koráig a GYED-re jogosult szülők is.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

illetve 1985-ben a GYED³ bevezetése idején is emelkedett a termékenységi mutató (Tárkányi 2002). Hasonlóképp, 1999-ben és 2000-ben – amikor ismét bevezették a GYED-et, és növelték a családi adókedvezmény összegét – szintén emelkedést mutatott a termékenység (Tárkányi 2002). Fontos azonban kiemelni, hogy az ilyen együtt járáások nem feltétlenül jelentenek közvetlen ok-okozati összefüggést; a termékenység alakulását számos más gazdasági, társadalmi és kulturális tényező is befolyásolhatja, amelyek együttes hatását nehéz elkülöníteni.

4. ábra. Az ezer lakosra jutó élveszületések és a teljes termékenységi arányszám alakulása 1950 és 2022 között családpolitikai intézkedések megjelölésével
Forrás: Kiegészített ábra Spéder (2022) doktori iskolai jegyzet alapján

A gyermekvállalás halasztása, a szexuális forradalom és a modern fogamzásgátlás elterjedése következtében a gyermekvállalás egyre inkább tudatos döntéssé vált, amely a termékenységi trendek csökkenéséhez vezetett (Sobotka 2011). E folyama-

³ Napjainkban a gyermekgondozási díj (GYED) biztosítási jogviszonyhoz kötött juttatás, amely a jogosult korábbi átlagkeresetének 70%-ának megfelelő összeg, de legfeljebb a mindenkor minimálbér kétszeresének 70%-a és a kisgyermek fél éves és két éves kora között vehető igénybe. Az összegből nyugdíjjárulékot és személyi jövedelemadó előleget vonnak (Makay-Blaskó 2012). 2014 óta a GYED mellett kereső tevékenység is folytatható, nem szűnik meg a juttatás folyósítása, mely konstrukció igen kedvező a gyermeknevelés mellett a munkaerőpiacra visszatérni kívánó anyák számára. A GYED-et is igénybe vehetik az apák és a nagyszülők is (Makay 2018).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

tok megértéséhez nélkülözhetetlen az 1989-es rendszerváltás és a 2008-as gazdasági válság okozta bizonytalanság, mint a termékenységet visszavetítő tényezők: csökkenő állami támogatások, jövedelmi bizonytalanság, munkanélküliség és társadalmi anómia. Comolli (2017) kutatásai szerint a kelet-közép-európai térségben a munkanélküliség – különösen a 20–24 évesek körében – és a fogyasztói bizalom kulcsszerepet játszanak a termékenység csökkenésében. A 2008-as válság elsősorban a fiatal nőket érintette, de hosszabb távú hatások is kimutathatók idősebb csoportoknál; a női munkanélküliség különösen erősen visszafogta a gyermekvállalást (Comolli 2017). A gazdasági recesszió mellett a társadalmi fejlődés anómiája is hozzájárulhatott a gyermekvállalás elhalasztásához (Spéder–Kapitány 2014).

Szabó-Morvai Ágnes (2021) rámutatott: a stabil és rugalmas foglalkoztatás ösztönzően hat a gyermekvállalásra, különösen a fiatal és kisgyermekes nők esetében. A magyar családtámogatási rendszer ugyan csak mérsékelten növeli a termékenységet – különösen a harmadik gyermek esetében –, de leginkább azok az intézkedések hatékonyak, amelyek a foglalkoztatást, a bölcsődei ellátást és a lakhatást támogatják. A pénzbeli támogatások sokszor inkább időzítési hatást váltanak ki, míg a strukturális feltételeket célzó intézkedések – például a családi adókedvezmény és otthonteremtési támogatás – hosszabb távon is növelhetik a születésszámot (Szabó-Morvai 2021).

A 2010-es évektől a gazdasági fellendülés és a családtámogatások kiterjesztése (pl. családi adókedvezmény, CSOK) együtt jártak a termékenység növekedésével: a 2011-es 1,23-as mélypont után a TTA 2020-ra emelkedett, napjainkban 1,3 körül alakul (Berde–Drabancz 2022). Ez a növekedés összetett hatások eredménye: gazdasági stabilitás, támogatáspolitikai változások, valamint a gyermeket vállaló nők számának módosulása.

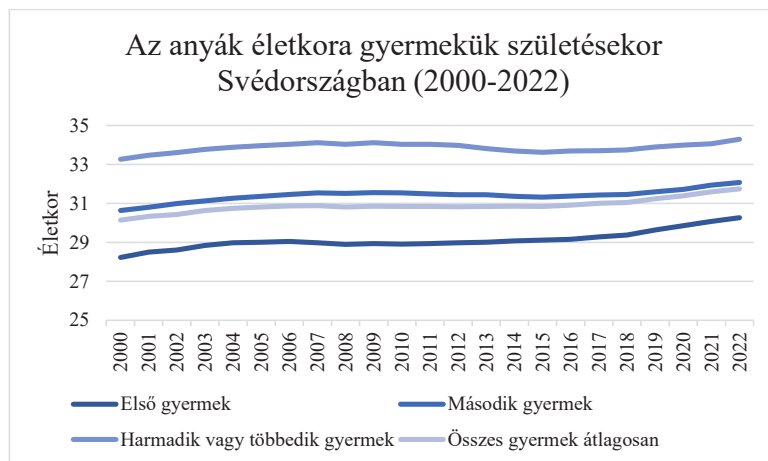
A termékenységi változások három fő dimenzió mentén értelmezhetők. Egyrészt a gyermekvállalás életkori kitolódása figyelhető meg, ami azonban lassulni látszik. Másrészt a gyermekek számának csökkenése tapasztalható, amivel együtt növekszik a gyermektelenség a kétgyermekes családmodell rovására. Harmadrészt, az elveszülések számának stagnálása mellett 2021-ig a TTA növekedett, amit a gyermekvállaló nők számának csökkenése és a gyermekvállalási kedv erősödése magyaráz (Spéder 2024). Ez a termékenységi mintázat összhangban áll a második demográfiai átmenet nemzetközi tendenciáival (Spéder 2021).

A svéd termékenység alakulása

Az anyává válás átlagos életkora, ahogy minden európai országban, Svédországban is kitolódott az 1990-es 26,3 évről 2000-re 28,2 évre, majd 30,3 évre 2022-re. A második gyermeket a svédek átlagosan 32,1 éves korukban hozzák a világra 2022-ben, míg a harmadik vagy többedik gyermeket 34,3 éves korban. (5. ábra). A gyermekvállalás átlagos életkora 2000 és 2022 között 1,4 évvel emelkedett 30,3-ról 31,7 évre.

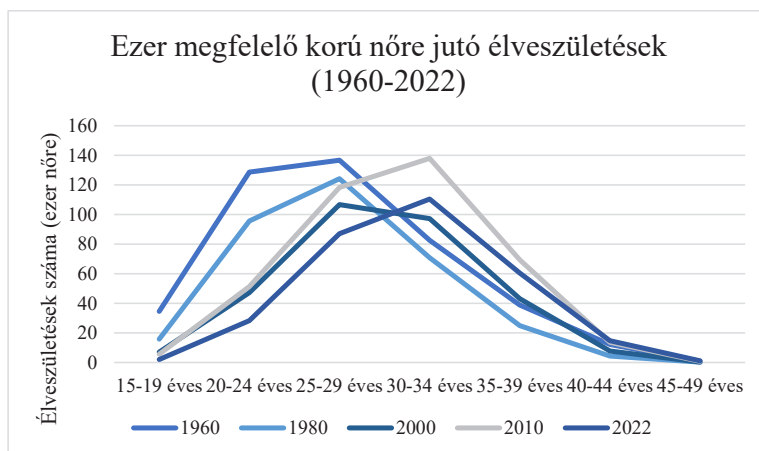
KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

5. ábra. Az anyák életkora gyermekük születésekor Svédországban (2000–2022)

Forrás: Saját szerkesztés a Statistic Sweden adatai alapján

1990 előtt a svéd anyák leggyakrabban 20–24 évesen, illetve 25–29 évesen vállalták gyermekeiket (6. ábra). A 2000-es évekre ez tovább tolódott és 2005-től jellemzőbb, hogy 30–34 éves korban vállalnak a legtöbbet, azonban továbbra is magas a 20-as évek végén gyermeket vállalók aránya. Ezen kívül növekedett az idősebb korosztályok gyermekvállalása, főként a 35–39 évesek esetén, de a 40–44 évesek körében is enyhe növekedés tapasztalható.

6. ábra. Ezer megfelelő korú nőre jutó élveszületések Svédországban (1960–2022)

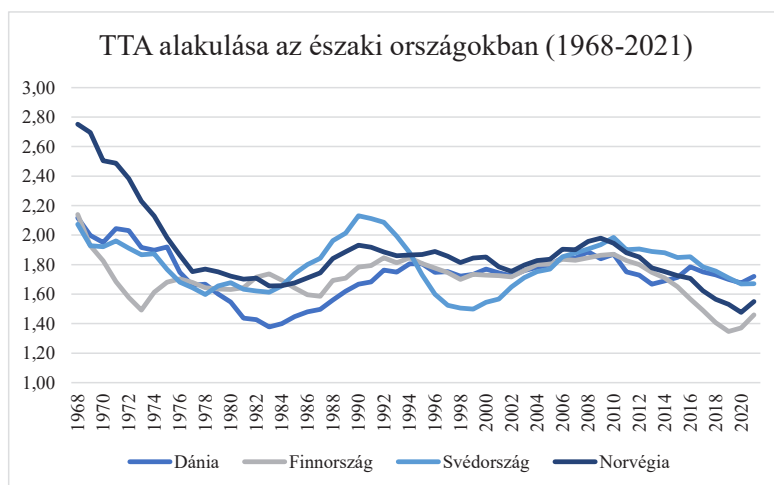
Forrás: Saját szerkesztés a Statistic Sweden adatai alapján

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A svéd termékenység csökkenése egyrészt a kevesebb gyermek vállalására, másrészt az első gyermek vállalásának elhalasztására vezethető vissza, ami növeli a gyermektelenség kockázatát és csökkenti a további gyermekek születésének biológiai esélyét (Oláh et al. 2008). Ugyanakkor a 30 év feletti nők körében emelkedő gyermekvállalás a befejezett termékenységet növeli (Andersson et al. 2009). Svédországban a kétgyermekes családmodell a domináns, minden iskolai végzettségi szinten. Bár a magasabb végzettségű nők később vállalnak gyermeket, a gyermektelenség aránya körükben valamivel alacsonyabb (15,0%), mint az alacsonyabb végzettségűeknél (15,8%) (Neyer et al. 2017). Az 1970 után születetteknél enyhe, 1–2%-os növekedés figyelhető meg a gyermektelenségben, miközben az egygyermekes családok aránya csökkent, a háromgyermekeseké pedig stabilan 30% körül maradt (Oláh–Bernhardt 2008).

Svédországban az 1960-as évektől a termékenység változását hullámvasútként (roller coaster) jellemzik, ugyanis az időszakos TTA egyenletlenül alakult a vizsgált időszakban (7. ábra). 1968-ban a TTA az európai átlagnál (2,38) magasabb volt, Norvégiáé például 2,75. 1990-ben az európai átlag 1,72-re csökkent, és az északi országok közül Dánia kivételével mindegyik az átlag fölött maradt. Az ezredfordulón a legalacsonyabb értékek mutatkoztak (Európa: 1,4; Svédország: 1,49). 2020-ra Svédország és Dánia 1,66-os értékkel továbbra is meghaladta az 1,47-es európai átlagot. A kohorsz termékenység stabilabb képet mutat: a második világháború után született nők befejezett termékenysége 1,9–2,0 között alakult (Andersson et al. 2009; Oláh–Bernhardt 2008).

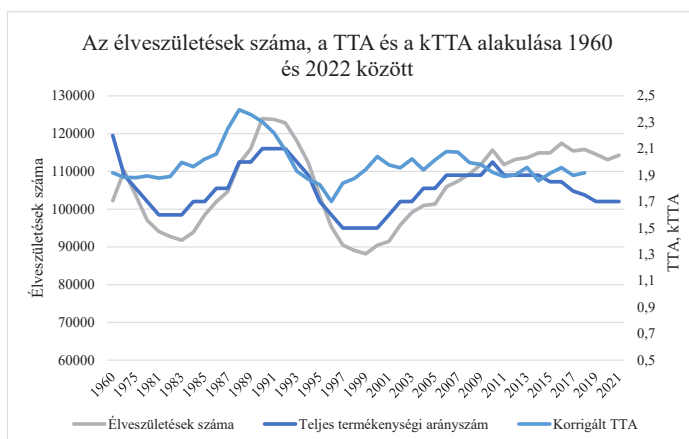
7. ábra. Az északi országok teljes termékenységi arányszáma 1968 és 2021 között
Forrás: Saját szerkesztés az EUROSTAT adatai alapján

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Kiemelendő, hogy a halasztó tendenciát Svédország esetében is követi a bepótlás időszaka, amikor az elhalasztott első születések megtörténnek. Összességében tehát az látható, hogy bár a fiatalabb kohorszok gyermekvállalási életkora magasabb, a befejezett termékenyséjük nem marad el az idősebb kohorszokétól, vagyis nem válnak kevesebb gyermeket (Andersson et al. 2009).

Svédországban, ahogy a többi állam esetében is, az 1964 és 1983 közötti meredeken csökkenő termékenységet a modern fogamzásgátlási módszerek elterjedésével (1964), a nők oktatásban való nagyobb arányú részvételével és munkaerő-piaci részvételük növekedésével magyarázzák. A foglalkoztatási ráta az 1968-as 55,6%-ról 1981-re 80,1%-ra nőtt. Erre a tendenciára több magyarázat is adható, például egyre több nő szerzett magasabb végzettséget, ezáltal jobb munkahelyi lehetőségek nyíltak meg előttük, ami a munkahelyi stabilitáshoz is hozzájárult. Ezen túl iskolai végzettségtől függetlenül is növekedett a munkaerő-piac stabilitása, csökkent a munkanélküliség a nők körében (Korpi–Stern 2006), valamint 1960 után kezdtek igazán nagy hangsúlyt fektetni a foglalkoztatás és a gyermekgondozás összeegyeztetését támogató politika kialakítására (Andersson et al. 2009). Az 1980-as évek végére egy kisebb baby boom következett be, melynek egyik oka a folyamatosan javuló gazdasági helyzet volt. A másik okaként a 80-as évek elején bevezetett gyorsasági prémiumot lehet említeni, mely családpolitikai intézkedés arra ösztönözte a szülőket, hogy rövidebb időn belül vállalják második vagy a további gyermeküket (1986 óta 30 hónapon belül). Ez akkor jelentett prémiumot, amennyiben az anyák jövedelme két szülés között alacsonyabb volt a korábbiánál. Az 1990-es években egy újabb csökkenés látható a TTA esetén (8. ábra). Ennek oka a gazdaságban bekövetkező recessziós időszak volt, melynek során a támogatások is csökkentek, így a családok úgy érezhették, kevésbé megengedhető számukra a (további) gyermekvállalás (Hoem 2005).

8. ábra. Az éves születések száma, a TTA és a kTTA alakulása 1960 és 2022 között Svédországban
Forrás: Saját szerkesztés a Statistic Sweden adatai alapján

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A 2008-as gazdasági válság nem gyakorolt mérhető hatást a termékenység alakulására, továbbá a nemek közötti egyenlőséget támogató intézkedések is mindinkább pozitív irányba változtak. Mégis azt láthatjuk, hogy bár a 2000-es évek elején a termékenység emelkedett, az utóbbi évtized csökkenő trendje megkérdőjelezi a skandináv modell fenntarthatóságát, valamint a nemek közti egyenlőség pozitív hatását a termékenységre (Hellstrand et al. 2021). A halasztás utáni pótlás ideiglenesen ellensúlyozta a csökkenést. Bár a családbarát politikáktól növekedést vártak, kutatások szerint ezek a kohorsztermékenység csökkenését akadályozták meg, de nem növelték azt. Svédországban a csökkenés mérsékeltebb, az idősebbek pótlása részben kompenzálhatja a visszaesést; a kohorsztermékenység pedig 1,73–2,01 között stabilizálódott (Hellstrand et al. 2021; Neyer et al. 2022).

A családpolitika életben lévő intézkedései korábban alapvetően pozitív irányba hatottak, valamint nem változtak nagy mértékben (apakovóta, lerövidített pénzbeli ellátás a gyermekek ápolásában), így ilyen szempontból nem indokolhatják a termékenység csökkenését. Felmerülhet, hogy amennyiben a családpolitikai intézkedések már nem felelnek meg a társadalmi elvárásoknak, akkor is csökkenhet a termékenység. Az első születések aránya visszaesett, a gyermektelenség főként az alacsonyabb végzettségű nők körében nőtt. A termékenységi trendek bár összhangban vannak a gazdasági ciklusokkal, a recessziók nem idéztek elő arányos csökkenést. A termékenységcsökkenés motorja tehát az első gyermekvállalás elmaradása, ezért a jövőben ennek vizsgálata kulcsfontosságú.

Neyer et al. (2022) kutatásai szerint a gazdasági változások inkább szubjektív észleléseken keresztül befolyásolják a gyermekvállalást. A pesszimista jövőkép és intézményi bizalmatlanság csökkenti a szülővé válás valószínűségét. Ez arra utal, hogy nem a konkrét események, hanem azok észlelése határozza meg a gyermekvállalási szándékokat. Így a 2010-es évek termékenységcsökkenése a gazdasági bizonytalanság növekvő érzékelésének következményeként értelmezhető. A gyermekvállalási döntésekben tehát egyre nagyobb szerepet kap a szubjektív jövőkép, ami fordulatot jelez a svéd termékenységi magatartásban.

Adatok és módszer

A kutatás célja Magyarország és Svédország termékenységi trendjeinek leíró és összehasonlító elemzése, különös tekintettel a gazdasági, demográfiai, munkaerőpiaci és családpolitikai mutatók alakulására. A vizsgálat makroszintű, idősoros trendelemzésen alapul, amely az 1995 és 2022 közötti időszakokra vonatkozó nemzetközi adatforrások – többek között a World Bank, az OECD, a KSH és a Statistic Sweden – alapján készült. A családpolitikai kiadásokat GDP-arányos mutatókkal vizsgáltam, így a különböző nagyságú és szerkezetű gazdaságok közötti eltérések kiegyenlíthetők. Az adatok feldolgozásánál figyelembe vettem, hogy egyes intézkedések orszá-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

gonként eltérő kategorizálásban jelennek meg: például Svédországban a családi adókedvezmények a statisztikákban nem önálló tételként szerepelnek, ezért az ilyen eseteket külön jeleztem a táblázatokban és ábrákon. Az elemzés célja nem ok-okozati összefüggések feltárása, hanem a TTA és a kiválasztott strukturális tényezők közötti lehetséges együtt mozgások és időbeli mintázatok azonosítása. A vizsgálat során arra törekszem, hogy feltérképezzem, milyen irányú és intenzitású egybeesések figyelhetők meg a TTA és bizonyos gazdasági, demográfiai, munkaerő-piaci, valamint családpolitikai mutatók trendjei között.

Az elemzés során az alábbi kutatási kérdésekre keresem a választ: Milyen kapcsolatok rajzolódnak ki a családpolitikai intézkedések és a termékenység időbeli változásai között? Milyen együtt mozgás figyelhető meg strukturális tényezők (pl. a nők munkaerőpiaci helyzete, nemek közötti bérszakadék) és a teljes termékenységi arányszám alakulása között a vizsgált országokban?

A fenti kérdések mentén az alábbi hipotéziseket fogalmaztuk meg:

H1: A családpolitikai intézkedések és a TTA között pozitív irányú együttjárás figyelhető meg. Az intézkedések hatása nem azonnal, hanem többnyire időbeli eltolódással (késleltetett együttjárás formájában) válhat érzékelhetővé a trendekben. A jelen vizsgálat trendelemzésre épül, ezért nem oksági hatásokat, hanem idősoros párhuzamokat tár fel.

H2: A társadalmi-gazdasági strukturális tényezők (pl. GDP, női foglalkoztatottság, munkanélküliség) alakulása és a termékenységi trendek között együttjárás figyelhető meg. Rövid távon bizonyos tényezők (pl. női foglalkoztatottság növekedése) a gyermekvállalás halasztásával negatív együttmozgást, hosszabb távon viszont a stabilabb életfeltételek révén pozitív együttmozgást eredményezhetnek. Az elemzés nem oksági hatásokat vizsgál, hanem a mutatók közötti idősoros korrelációkat és irányokat követi.

A hipotézisek vizsgálatához különböző mutatócsoportokat vontam be, mint például az iskolai végzettség, a nemek közötti bérszakadék, a nők átlagos gyermekvállalási életkora, valamint a családtámogatások GDP-hez viszonyított aránya. A strukturális tényezők jelen tanulmányban a gazdasági és társadalmi környezet azon változóit jelentik, amelyek közvetve vagy közvetlenül alakíthatják a gyermekvállalási döntéseket. Ilyen tényezők többek között a női foglalkoztatottság szintje, a nemek közötti bérszakadék, valamint demográfiai mutatók, mint például a nők átlagos életkora az első gyermekvállaláskor és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya. E változók hatásmechanizmusa sokrétű: míg például a gazdasági növekedés és a foglalkoztatottság emelkedése hosszabb távon stabilizálhatja a termékenységet, addig a női foglalkoztatás és az iskolázottság növekedése rövid távon halasztó hatással is járhat.

A családpolitikai intézkedéseket három fő kategóriába sorolom: pénzügyi támogatások (pl. családi pótlék, anyasági ellátások), természetbeni támogatások (pl. ingyenes vagy kedvezményes szolgáltatások, bölcsődei ellátás), valamint adóked-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

vezmények (pl. családi adókedvezmény, jelzáloghitel-elengedés). E felosztás segíti annak bemutatását, hogy a különböző típusú intézkedések eltérő módon és intenzitással kapcsolódhatnak a termékenységi trendekhez.

Ezek segítségével a termékenységi trendek strukturális környezetben való elhelyezésére törekedtem, nem pedig közvetlen kauzális kapcsolatok megállapítására. Az alábbi 2. táblázat összefoglalja a kiválasztott mutatókat, melyek elemzésére 1995 és 2022 közötti időszakból kerül sor.

2. táblázat. Az elemzésbe bevont mutatók

Változócsoport	Mutató	Forrás
Társadalmi mutató	Nemek közötti bérszakadék (%)	OECD (2024)
Demográfiai mutatók	25-34 éves felsőfokú végzettségű nők, % az azonos korcsoportban	OECD (2024)
	A nők átlagos gyermekvállalási életkora	Statistic Sweden, KSH
Munkaerőpiaci mutató	Női foglalkoztatási ráta, a munkaképes korú népesség %-a	OECD (2024)
Családtámogatásokhoz kapcsolódó mutatók	Családtámogatásokra fordított pénzbeli kiadások a GDP %-ában ⁴	OECD (2024)
	Családtámogatásokra fordított terméshelyi kiadások a GDP %-ában ⁵	OECD (2024)
	Családtámogatásokkal kapcsolatos adókedvezmények a GDP %-ában ⁶	OECD (2024)

Forrás: Saját szerkesztés az adatbázisok változói alapján

A makro adatok statisztikai elemzése módszertanilag két szakaszra bontható. Az első szakaszban a változók nemparaméteres jellegét normalitástesztetek igazolták,

⁴ A gyermekhez kapcsolódó pénzbeli juttatások magukban foglalják a családi pótlékot (amely egyes országokban jövedelemfüggő), a szülői szabadság idejére járó állami jövedelemtámogatásokat, valamint bizonyos országokban az egyszülős családok számára biztosított jövedelemtámogatást is (OECD Family Database).

⁵ A terméshelyi kiadások közé tartozik a gyermekgondozási és koragyermekkori nevelési intézmények közvetlen finanszírozása vagy támogatása, a szülőknek címkezett kifizetések formájában nyújtott állami gyermekgondozási támogatás, valamint a családokat célzó szolgáltatásokra fordított állami kiadások, ideértve az intézményi ellátásokat és az otthoni segítségnyújtást a rászoruló családok számára (OECD Family Database).

⁶ A családok számára az adórendszeren keresztül nyújtott pénzügyi támogatás magában foglalja az adómentességeket, a gyermekek után járó adóalap-kedvezményeket, valamint a gyermekek után járó adókedvezményeket. Amennyiben a gyermekek után járó adókedvezmény összege meghaladja az adófizetési kötelezettséget, és a különbözetet készpénzben visszatérítik az adózónak, akkor ezt az összeget a fent említett pénzbeli transzferek között kell elszámolni (OECD Family Database).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

ezért Spearman-féle rangkorrelációs vizsgálatot alkalmaztunk a változók közötti nem lineáris kapcsolatok feltárására (1. melléklet). A második szakaszban trendelemzést készítettünk az időbeli változások feltérképezésére, amely a TTA időbeni alakulásának irányát, intenzitását és változási pontjait vizsgálja, különös tekintettel a gazdasági recessziók és családpolitikai intézkedések időpontjaira. Fontos módszertani megfontolás, hogy a családpolitikai intézkedések hatása a termékenységi mutatókban gyakran nem közvetlenül, hanem időben eltolódva (lag-hatás formájában) jelenik meg. Például egy új támogatási forma vagy adókedvezmény bevezetése esetében több év is eltelhet, mire annak tényleges hatása mérhetővé válik a születési statisztikákban. Jelen elemzés azonban elsősorban trendelemzésen alapul, amely a főbb idősoros együttmozgásokra koncentrál, és nem végez külön időkésleltetett számításokat. Ennek ellenére az eredmények értelmezésekor figyelembe kell venni, hogy a bemutatott párhuzamok mögött késleltetett hatások is állhatnak, ami a későbbi kutatások számára további vizsgálati lehetőséget nyújt.

A trendelemzés eredményei

MAGYARORSZÁG (1995–2022)

A TTA és a családtámogatási kiadások kapcsolatának vizsgálata során négy fő indikátort vettem össze: a TTA éves értékeit, a pénzbeli családtámogatások GDP-hez viszonyított arányát, a természetbeni családtámogatásokat, valamint az adókedvezmények GDP-hez viszonyított arányának alakulását. A négy idősor alapján elvégeztük a változókhoz leginkább illeszkedő trendfüggvények becslését, és megvizsgáltuk azok magyarázóerejét.

A TTA értéke 1995-ben még 1,5 körül mozgott, majd a kétezres évek elején folyamatosan csökkenni kezdett, 2011-ben érve el mélypontját (1,23). Ezt követően enyhe, de tartós növekedés figyelhető meg, amely 2021-re újra megközelítette az 1,5-ös értéket. A TTA alakulásához illesztett másodfokú polinomiális trendfüggvény jól megragadja ezt az U-alakú mintázatot, amit a magas magyarázóerő is alátámaszt. Ez az eredmény azt jelzi, hogy a termékenység alakulása nem lineárisan, hanem egyértelműen töréspontokat követve változott a vizsgált időszakban.

A pénzbeli családtámogatások GDP-arányos értéke 1995-ben kiemelkedően magas volt (2,5% felett), majd az ezredfordulóra meredeken csökkent, ezt követően a 2000-es évek közepén ismét emelkedett, majd a 2010-es évektől fokozatos visszaesés figyelhető meg. Ennek egyik oka lehet, hogy egyre kevesebb gyermek születik, vagyis egyre kevesebbe a GYES/GYED, családi pótlék és egyéb pénzbeli kiadás, tehát ebben benne van egy „természetes” csökkenő trend. A trendvonal illesztéséhez egy harmadfokú polinomiális függvény bizonyult a legalkalmasabbnak, amely az értékek ciklikus hullámozását jól leköveti. A determinációs együttható közepes erősségű

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

kapcsolatot jelez, vagyis a trend időbeli változásának iránya azonosítható, de a teljes szórás nem magyarázható kizárólag ezzel a függvényvel.

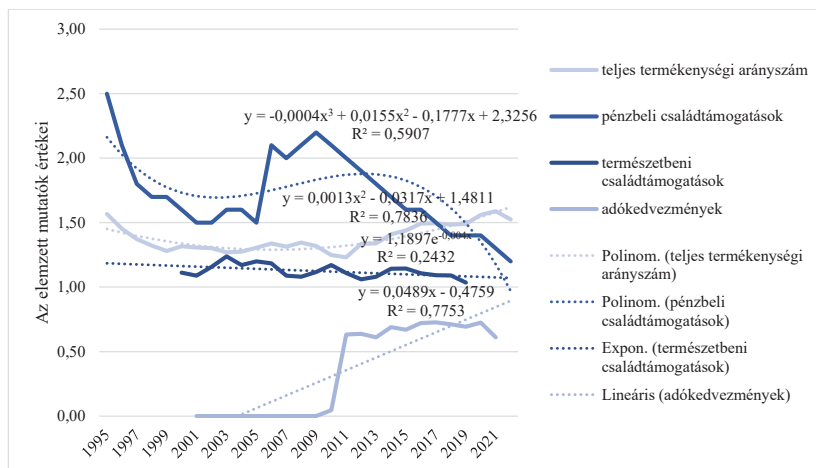
A természetbeni családtámogatások GDP-arányos alakulása ugyanakkor lényegesen alacsonyabb szinteken mozgott a teljes vizsgált időszak alatt. Az értékek alapvetően stagnálást vagy lassú csökkenést mutattak, egészen a 2020 utáni évekig, amikor látványos visszaesés következett be. Az adatokra illesztett exponenciális trendfüggvény egy fokozatos csökkenési mintázatot rajzol ki, azonban az alacsony R^2 arra utal, hogy a változás nem követ egységes trendet, és az adatsor nagy részét nem magyarázza meg az illesztett modell.

Az adókedvezmények GDP-arányos értéke a vizsgált időszak második felében markáns növekedést mutatott. Míg 2005 és 2010 között az adókedvezmények volumene gyakorlatilag stagnált, elenyésző vagy közel zéró értékekkel, addig 2011-ben jelentős szintemelkedés következett be, amely egyértelműen a családi adókedvezmény rendszerének átalakításához köthető. A pénzbeli támogatások mértékének csökkenése a gyermekszám csökkenésén felül ehhez az átalakításhoz is kapcsolható. Ezt követően a mutató egyértelműen emelkedő pályára állt, amelyet a lineáris trendvonal is visszaigazol: az R^2 értéke 0,7753, vagyis a modell viszonylag magas magyarázóerővel írja le az időbeli változást. Ezzel párhuzamosan a magyar családpolitika hangsúlya a 2010-es évektől egyre inkább a munkajövedelmekhez kötött támogatások, különösen az adókedvezmények irányába tolódott el. Ezek az intézkedések elsődlegesen a foglalkoztatott, jellemzően középosztálybeli háztartásokat célozzák, és jól illeszkednek a keresetpótló logikájú ösztönzők nemzetközi családpolitikai trendjeihez. Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy ez egyfajta kizárást is jelent a nem dolgozó vagy alacsony keresetű csoportokkal szemben, ezzel tovább növelve a társadalmi egyenlőtlenségeket (Makay et. al 2024).

Az időbeli összehasonlítások megbízhatóságának szempontjából kiemelten fontos figyelembe venni, hogy az OECD családpolitikai statisztikáiban Magyarország esetében történtek módszertani és besorolási változások a vizsgált időszak alatt. Az egyes támogatási formák – például közvetlen pénzbeli juttatások és adókedvezmények – időben eltérő módon kerültek elszámolásra és kategorizálásra. Előfordult, hogy egyes programokat – például a családi adókedvezményt vagy a Babavárártámogatást – eredetileg nem tartalmazták a statisztikák, vagy azok később új besorolást kaptak, például adórendszeren keresztüli támogatásként. Mindez korlátozza az időbeli trendek mechanikus értelmezését, és szükségessé teszi az adatok kontextusérzékeny, módszertani szempontokat is figyelembe vevő elemzését.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

9. ábra. A TTA, a pénzbeli és a természetbeni családtámogatások és az adókedvezmények trendjének alakulása Magyarországon 1995 és 2022 között
Forrás: Saját szerkesztés az OECD adatbázis (2024) alapján

A négy idősor összehasonlítása alapján megállapítható, hogy a TTA és a különböző típusú családtámogatások alakulása között eltérő mintázatú időbeli együtt mozgás figyelhető meg. A pénzbeli és természetbeni támogatások trendjei nem követik szorosan a termékenység alakulását, míg az adókedvezmények esetében részleges együtt járás figyelhető meg a 2011–2021 közötti időszakban. Ez arra utal, hogy bár a családtámogatási kiadásoknak lehet serkentő hatásuk a gyermekvállalási döntésekre, a kapcsolat nem lineáris és nem közvetlen. Valószínűsíthető, hogy a gyermekvállalási hajlandóság alakulását más strukturális és szubjektív tényezők – például a jövőbe vetett gazdasági bizalom, a női foglalkoztatottság vagy az oktatási expanzió – is befolyásolják.

A termékenységi arányszám alakulásának megértéséhez szükséges figyelembe venni azokat a társadalmi-gazdasági tényezőket, amelyek közvetetten hatással lehetnek a gyermekvállalási döntésekre. E körben kiemelten fontos szerepet játszik a nők munkaerő-piaci helyzete, az iskolai végzettség szintje, a nemek közötti bérkülönbség, valamint a gyermekvállalás életkori időzítése.

A női foglalkoztatási ráta a vizsgált időszak során folyamatos és jelentős növekedést mutatott: az 1995-ös 50% körüli értékről 2022-re közel 67%-ra emelkedett. Az adatokra illesztett lineáris trendvonal magas magyarázóereje a fokozatos és stabil növekedésre utal. Ez a tendencia összhangban áll a második demográfiai átmenet során megfigyelhető mintákkal, ahol az oktatási expanzió és a nők munkavállalása kulcsszerepet játszik a gyermekvállalás halasztásában. Ugyanakkor a foglalkoztatási

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

biztonság növekedése kedvező feltételeket teremthet a gyermekvállaláshoz, ezáltal közvetve hozzájárulhatott a TTA 2011 utáni emelkedéséhez.

A 25–35 éves korosztályban a felsőfokú végzettséggel rendelkező nők aránya 1995 és 2022 között több mint megduplázódott, 15%-ról közel 40%-ra emelkedett. A lineáris trendfüggvény és a kiemelkedően magas magyarázóerő az oktatási expanzió erőteljes befolyását tükrözi. A felsőfokú végzettség növekedése szoros kapcsolatban áll a gyermekvállalás halasztásával, mivel a továbbtanulás, majd a stabil munkaerőpiaci elhelyezkedés elérése kitolja a szülővé válás időzítését. Ennek hatására a termékenységi arányszám időszakosan csökkenhet, különösen az első gyermek vállalásának elhalasztása révén.

Az átlagos gyermekvállalási életkor 1995-ben még 26 év alatt volt, míg 2022-re meghaladta a 30 évet. Az illesztett lineáris trend magas R^2 értéke a gyermekvállalás időzítésében bekövetkező jelentős eltolódást jelzi. Ez a változás egybeesik az oktatási és foglalkoztatási életpályák kitolódásával, valamint a társadalmi normák átalakulásával. A gyermekvállalás halasztásának tendenciája időben együtt mozoghat a TTA alakulásával, mivel a későbbre tolódó első gyermekvállalás a vizsgált években alacsonyabb éves termékenységi mutatókkal járhat együtt, anélkül, hogy ez feltétlenül a végső gyermekvállalási szándék csökkenésére utalna.

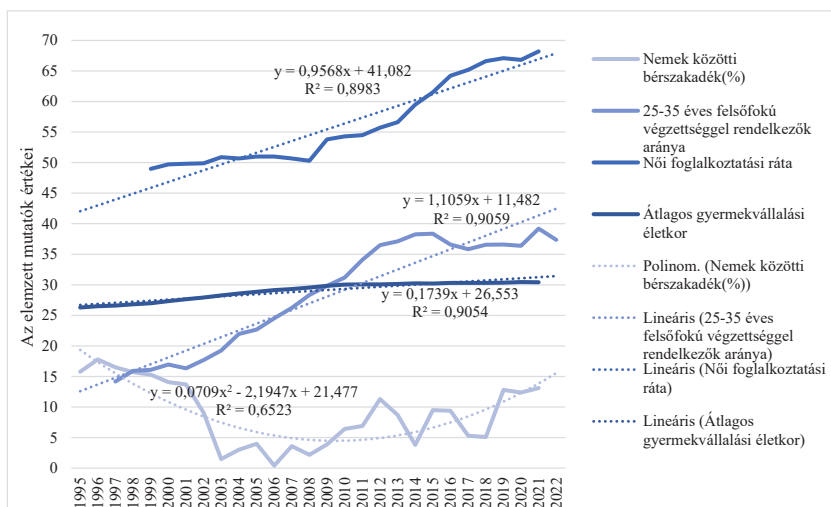
A nemek közötti bérkülönbség kezdetben 20% körüli értékről indult, majd 2003 és 2015 között jelentősen csökkent, időnként 5% alá is esett, míg 2022-re ismét 15% körülire emelkedett. A változás nem lineáris lefutású, a legjobban egy másodfokú polinomiális trendkövetéssel írható le. A bérszakadék csökkenése elősegítheti a nők gazdasági önállóságát, ami a gyermekvállalás feltételei szempontjából kedvező lehet, ugyanakkor a növekvő relatív bérek paradox módon a gyermekvállalás halasztásával is járhatnak, ha a munkahelyi karrier előtérbe kerül.

A vizsgált négy strukturális indikátor hasonló irányú trendeket mutat: a nők oktatási és gazdasági pozícióinak erősödése az elmúlt három évtizedben életmódbeli és attitűdbeli változásokkal járt együtt. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető a gyermekvállalás időzítésének kitolódása, a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező, munkaerőpiacon aktív nők arányának növekedése, valamint a nemek közötti bérkülönbségek mérséklődése (noha azok továbbra is fennállnak). E tendenciák időben egybeesnek a TTA 2000 utáni csökkenésével, majd későbbi stabilizálódásával, ugyanakkor e párhuzamok nem értelmezhetők közvetlen oksági kapcsolatokként.

Az adatsorok alapján megállapítható, hogy a TTA emelkedése nem járt együtt a családtámogatások arányos növekedésével. Ez arra utal, hogy a pénzbeli családtámogatási kiadások és a termékenységi trendek közötti kapcsolat nem lineáris, és az együtt mozgás sem feltétlenül értelmezhető közvetlen ok-okozati viszonyként. A női foglalkoztatás és az oktatási szint emelkedése, a gyermekvállalás életkorának kitolódása, valamint a bérkülönbségek átmeneti csökkenése mind olyan tényezők, amelyek a második demográfiai átmenet keretei között értelmezhetők. E struktu-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

10. ábra. A nemek közötti bérszakadék, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25–35 éves korosztályban, a női foglalkoztatási ráta és az átlagos gyermekvállalási életkor trendjének alakulása Magyarországon 1995 és 2022 között
Forrás: Saját szerkesztés az OECD, KSH adatbázis (2024) alapján

rális trendek időbeli együtt mozgása a TTA alakulásával arra utal, hogy a gyermekvállalási döntéseket komplex társadalmi és gazdasági környezet befolyásolja. Bár az egyes változók trendjei párhuzamba állíthatók a termékenységi mutató alakulásával, az oksági viszonyok egyértelmű kimutatása e makroszintű adatok alapján nem lehetséges.

Összességében az elemzés rávilágít arra, hogy a magyar termékenységi arányszám alakulása több, egymással egyidejűleg ható tényező időbeli együtt mozgásának eredőjeként értelmezhető, és a családpolitikai kiadások önmagukban nem adnak elegendő magyarázatot a gyermekvállalási hajlandóság változásaira. A vizsgált időszak utolsó éveit a Covid-19 világjárvány idejére estek, amely rövid távon érezhetően befolyásolhatta a gyermekvállalási döntéseket és ezáltal a termékenységi trendeket. A pandémia során a gazdasági bizonytalanság, a jövedelemkiesések, valamint a járványhelyzetből fakadó egészségügyi kockázatok sok esetben a gyermekvállalás elhalasztásához vezettek. Szalma és Takács (2022) empirikus vizsgálata rámutatott, hogy a magyarországi reprodukciós döntéseket nemcsak az anyagi tényezők, hanem az intézményi bizalom megrendülése és a jövőkép romlása is jelentősen befolyásolta. Nemzetközi összehasonlításban is megfigyelhető, hogy a pandémia kezdeti időszakában több országban visszaesett a születésszám, ugyanakkor hosszabb távon részleges korrekció is tapasztalható volt, amikor a háztartások alkalmazkodtak az

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

új körülményekhez (Szalma–Takács 2022). Jelen elemzés nem a Covid-19 közvetlen hatásainak részletes feltárására vállalkozik, hanem hosszabb távú trendekre fókuszál, ezért a pandémiás évek adatait ennek a korlátozásnak a tudatában szükséges értelmezni.

Svédország (1995–2022)

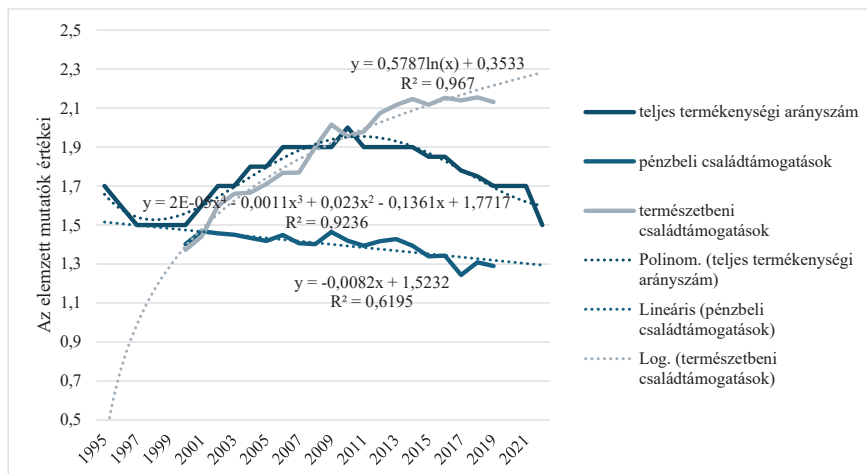
A svéd termékenységi mintázatok vizsgálatához szintén a magyar adatoknál is használt mutatókat vizsgálom. A mutatók idősoros alakulása jól tükrözi a svéd társadalmi és gazdasági környezet stabilitását, valamint a hosszú távú strukturális változásokat, amelyek befolyásolhatták a termékenységi döntéseket.

A TTA Svédországban a vizsgált időszak során viszonylag magas szinten ingadozott, 1995-ben 1,7 körüli értékről indulva, 2010 körül elérve az 1,9-et, majd 2022-re ismét csökkenve, közel 1,6-ra. Az értékekre illesztett negyedfokú polinomiális trendfüggvény az enyhe ciklikusságot jól megragadja, egyben kiemeli a 2000-es évek közepi és 2010-es évek eleji magasabb szintet. A pénzbeli családtámogatások GDP-hez viszonyított aránya ugyanakkor lineárisan csökkenő tendenciát mutatott a vizsgált időszakban. Fontos azonban megjegyezni, hogy ez a csökkenés nem feltétlenül utal a támogatáspolitikai szándékos visszazsorzítására. Elképzelhető, hogy a csökkenés mögött strukturális demográfiai tényezők – például a gyermeknépesség arányának csökkenése vagy az igénybe vevők számának visszaesése – állnak. Ennek megfelelően a támogatási arány mérséklődése inkább a jogosultságok alakulásával vagy a társadalmi szükségletek változásával mozoghat együtt, semmint közvetlen politikai visszalépést tükrözne. Ez az összefüggés is rámutat arra, hogy a támogatási formák és a termékenységi mutatók közötti kapcsolat nem lineáris és nem értelmezhető egyértelmű oksági viszonyként. Az időbeli együtt mozgások vizsgálata azonban lehetőséget ad arra, hogy a termékenységi trendek társadalmi és gazdasági beágyazottságát jobban megértsük.

A természetbeni családtámogatások (pl. bölcsődei ellátás, szülői szabadság) folyamatos emelkedést mutatnak, különösen 2000 után. Az adatokra illesztett logaritmikus trendfüggvény rendkívül magas magyarázóerővel bír, jelezve, hogy a jóléti szolgáltatások expanziója strukturálisan meghatározta a családalapítási lehetőségeket. Az emelkedő természetbeni támogatások szerepe különösen fontos lehetett a női munkavállalás és a gyermekevelés összeegyeztetésében. Svédországban bár adókedvezmények léteznek, azonban nincsen célzott családi adókedvezmény úgy, mint Magyarországon (pl. családi adóalap-kedvezmény), ezért a családpolitikai kiadások között az adókedvezmények nem szerepelnek, illetve nem képeznek érdemi támogatási csatornát. Emiatt a Svédország esetén nem releváns az adókedvezmények vizsgálata a GDP arányában jelen tanulmány esetén.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

11. ábra. A TTA, a pénzbeli és a természetbeni családtámogatások trendjének alakulása Svédországban 1995 és 2022 között

Forrás: Saját szerkesztés az OECD adatbázis (2024) alapján

A női foglalkoztatási ráta Svédországban a vizsgált időszak egészében kiemelkedően magas és stabil maradt, jellemzően 70% fölötti értékekkel, enyhe növekedési trend mellett. Ez az állandóság jól illeszkedik a svéd jóléti modellhez, amely a gyermekvállalás és a munkavállalás összeegyeztethetőségét támogatja. A női foglalkoztatás magas szintje időben egybeesik a termékenységi mutatók viszonylagos stabilitásával, ugyanakkor a TTA enyhe csökkenése más tényezőkkel, például a gyermekvállalás időbeli kitolódásával is párhuzamba állítható.

A 25–35 éves korosztályban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya folyamatos növekedést mutatott: 1995-ben 30% körül alakult, 2022-re pedig meghaladta az 55%-ot. Ez a trend jól illeszkedik az északi országok tudásalapú gazdasági modelljéhez. Ugyanakkor az oktatási expanzió időben egybeesik a gyermekvállalás elhalasztásának tendenciájával, ami a termékenységi ráta stagnálásával vagy csökkenésével párhuzamosan jelent meg.

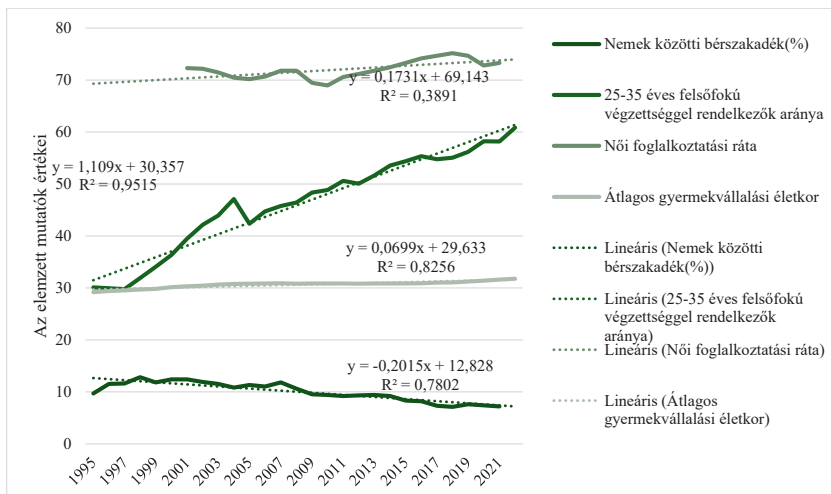
Az első gyermekvállalás átlagos életkora Svédországban szintén fokozatosan emelkedett, noha lassabb ütemben, mint Magyarországon: az 1995-ös mintegy 28 évről 2022-re 30 év fölé nőtt. Az illesztett lineáris trend alapján stabil, folyamatos növekedés figyelhető meg, ami a gyermekvállalási időzítés eltolódására utal. Ez a változás azonban nem jelent radikális normaváltást, mivel a társadalmi elvárások továbbra is a 30 év körüli első szülést tekintik jellemzőnek.

A nemek közötti bérkülönbség a vizsgált időszak elején még 20% felett alakult, majd a 2000-es évek közepére körülbelül 10%-ra csökkent, és ezt követően nem

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

mutatott számottevő változást. A negatív irányú trend csökkenő különbséget jelez. A bérszakadék mérséklődése időben együtt mozog a nők munkavállalási lehetőségeinek bővülésével és gazdasági autonómiájuk erősödésével, amelyek közvetve a gyermekvállalás időzítésére is hatással lehetnek.

12. ábra. A nemek közötti bérszakadék, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25–35 éves korosztályban, a női foglalkoztatási ráta és az átlagos gyermekvállalási életkor trendjének alakulása Svédországban 1995 és 2022 között

Forrás: Saját szerkesztés az OECD, Statistic Sweden adatbázis (2024) alapján

Svédországban a termékenységi arányszám viszonylag magas szinten stabilizálódott a vizsgált időszak során, miközben a pénzbeli családtámogatások csökkentek, de a természetbeni juttatások bővültek. A strukturális változók – különösen a női foglalkoztatottság, a bérszakadék alacsony szintje és az oktatási expanzió – összhangban vannak a jóléti állam által kínált lehetőségekkel, amelyek lehetővé tették a gyermekvállalás és a munkavégzés egyidejű összeegyeztetését. A svédországi termékenységi mintázatok az elmúlt három évtizedben a jóléti állam és a strukturális stabilitás közötti kölcsönhatások tükrében értelmezhetők. A viszonylag magas és csak mérsékelten csökkenő TTA-értékek, a magas női foglalkoztatottság és az oktatási expanzió együttesen azt sugallják, hogy a gyermekvállalás és a női munkavállalás nem szükségszerűen állnak egymással konfliktusban – ha a társadalmi és intézményi környezet megfelelően rugalmas.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Összegzés és következtetések

A tanulmány célja a termékenységi trendek és azzal együtt változó társadalmi-gazdasági strukturális tényezők feltárása volt Magyarország és Svédország esetében demográfiai mutatók és trendelemzés segítségével.

A magyar és svéd termékenységi trendek hosszú távú alakulása jelentős különbségeket mutat. Magyarországon a rendszerváltást követően a TTA jelentősen visszaesett, és bár a 2010-es években enyhe emelkedés indult meg, az érték 2022-ben is csupán 1,5 körül mozgott. A szülő nők átlagéletkora szintén emelkedett, jelezve a gyermekvállalás halasztását. Svédországban ezzel szemben a TTA a vizsgált időszak nagy részében 1,7–1,9 között stabilizálódott, csak az utóbbi években tapasztalható némi csökkenés. Az anyák első gyermekvállalásának életkora itt is fokozatosan emelkedett, de a halasztás mértéke mérsékeltebb, mint Magyarországon. A svéd modellre jellemző természetbeni családtámogatások, valamint a magas női foglalkoztatottság hozzájárultak ahhoz, hogy a gyermekvállalás jobban integrálódhat a munkavállalásba, míg Magyarországon a pénzügyi támogatások dominanciája és az alacsonyabb női foglalkoztatottság inkább a hagyományos családmódot erősítette. A magyar és a svéd családpolitika jellegében is eltérő mintát mutat. Magyarországon a szakirodalom szelektív pronatalizmusról beszél (Szalma et al. 2022), mivel a támogatások elsősorban a házasságban élő, középosztálybeli, stabil jövedelemmel rendelkező családokat részesítik előnyben. A pénzügyi és adórendszeren keresztül nyújtott kedvezmények hatásmechanizmusa így erősen differenciált társadalmi rétegek között, és feltételezhetően korlátozottan éri el a hátrányos helyzetű csoportokat. Ezzel szemben Svédországban a családpolitikai intézkedések túlnyomórészt univerzális jellegűek: a természetbeni juttatások, a gyermekgondozási ellátások és a rugalmas munkavégzési lehetőségek a teljes társadalom számára hozzáférhetők. Ez a modell a nemek közötti egyenlőség és a munka-család összeegyeztetésének elősegítésére helyezi a hangsúlyt, ami a termékenység fenntartásában hosszabb távon stabilizáló tényezőként működik.

A trendelemzés megerősítette, hogy Magyarországon a TTA 1995 és 2022 között U-alakú mintázatot mutatott, míg Svédországban a TTA magasabb és stabilabb szinten, enyhe ciklikussággal mozgott. A magyar családpolitika a 2010-es évektől a munkajövedelmekhez kötött adókedvezmények irányába tolódott, míg Svédországban a természetbeni támogatások (pl. gyermekgondozás) bővültek, a pénzügyi juttatások aránya viszont csökkent. A női foglalkoztatási ráta és az oktatási szint mindkét országban emelkedett, de Svédországban ezek már korábban magas szintről indultak, stabil társadalmi háttérrel biztosítva. Az eredmények arra utalnak, hogy míg Magyarországon a gyermekvállalást befolyásoló trendek még erőteljesen strukturálódnak, Svédországban már intézményesült a munkavállalás és gyermeknevelés összeegyeztetésének jóléti kerete.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Svédország esetén az adatok arra utalnak, hogy a természetbeni családtámogatások (pl. bölcsődék, szülői szabadság) hosszú távon fenntarthatóbb eszközök lehetnek a termékenység stabilizálásában, mint a pusztán pénzbeli transferek. Míg a közvetlen anyagi támogatások GDP aránya csökkent, a szolgáltatásjellegű támogatások bővültek – és ez utóbbiak időben jobban együtt mozognak a termékenységi stabilitással. Ez azt a következtetést sugallja, hogy a jóléti rendszer minősége és elérhetősége fontosabb lehet, mint annak pusztá volumene.

Megállapítható, hogy a H1 hipotézis, miszerint a családpolitikai intézkedések és a TTA között pozitív irányú együttjárás figyelhető meg, részben igazolódott az elemzés alapján. Magyarországon 2011 után a családi adókedvezmények GDP-arányának növekedése és a TTA mérsékelt emelkedése időben párhuzamos mintázatot mutat; ez a párhuzam 1–2 éves eltolással feltételezve is fennmarad, ami a késleltetett együttjárás lehetőségére utal. Ugyanakkor a pénzbeli és a természetbeni támogatások idősorai nem rajzolnak ki következetes együttmozgást a TTA-val, több szakaszban dezintegrált trendeket látunk. Svédországban a természetbeni ellátások fokozatos bővülése együtt halad a termékenység viszonylagos stabilitásával, míg a pénzbeli komponensek csökkenése nem járt a TTA azonnali vagy markáns visszaesésével; ez összhangban áll azzal, hogy az intézményi ellátások (bölcsőde, szolgáltatások) a munkavállalással való összeegyeztethetőségen keresztül közvetetten támasztanak alá stabilabb termékenységi szinteket. Összességében H1 válogatott intézkedésekre és időszakokra igazolódik (különösen: adókedvezmény–TTA HU; természetbeni ellátás–TTA SE), de általános, időben és formákon átívelő együttjárás nem azonosítható.

A H2 hipotézis alapvetően igazolódik, ugyanakkor az irány időhorizont-függő. Magyarországon a női foglalkoztatottság és a felsőfokú végzettségük arányának emelkedése, valamint a gyermekvállalási életkor kitolódása az idősorokban együtt mozog a TTA fordulópontjaival (előbb csökkenés, majd 2011 után mérsékelt emelkedés), de rövid távon a magasabb foglalkoztatás és iskolázottság a halasztáson keresztül gyakran negatív együttmozgást eredményez. Hosszabb távon ugyanakkor a kedvezőbb egzisztenciális és munkaerő-piaci feltételek a TTA stabilizálódásával/enyhe emelkedésével járnak együtt. Svédországban a magas női foglalkoztatás, a csekélyebb bérkülönbségek és az oktatási expanzió viszonylag stabil szerkezeti környezetet képeznek, ami mellett a TTA ingadozásai mérsékelték; a szüléskori életkor további kitolódása ugyanakkor csak korlátozottan mozog együtt a TTA rövid távú változásaival. Feltételezett 1–3 éves késleltetéssel több strukturális mutató és a TTA közötti pozitív együttjárás erősödik (különösen a foglalkoztatás esetében), ami összhangban van a szakirodalommal, de oksági következtetés ebből sem vonható le.

Formális lag-elemzést nem végeztünk, ugyanakkor az ábrák értelmezésekor érzékenységi jelleggel megvizsgáltuk, fennállnak-e azonos irányú együttjárások 1–3 éves időbeli eltolás feltételezése mellett is. A magyar adókedvezmény–TTA párosnál a párhuzam 1–2 évvel eltolva is azonosítható, míg a pénzbeli/természetbeni támogatásoknál és több strukturális mutatónál a kép vegyes marad. E kiegészítő meg-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

figyelések a trendelemzés keretében értelmezendők (oksági következtetést nem adnak), de segítenek elkerülni a szinkron torzítást, amikor egy intézkedés hatása jellemzően időben csúszva jelenik meg a TTA-ban. Mindkét hipotézis részben megerősítést nyert, de a kapcsolatok időben, országoként és mutatócsoportonként eltérő intenzitással jelentkeztek. Az eredmények hangsúlyozzák az összetett társadalmi-gazdasági kontextust, és alátámasztják, hogy egyetlen mutató vagy intézkedés önmagában nem elegendő a termékenységi változások megértéséhez.

Termékenységi és társadalmi-gazdasági mutatók trendelemzésén alapuló idősoros vizsgálat készült, amely az időbeli együttmozgások feltárását tette lehetővé. Fontos hangsúlyozni, hogy ez a megközelítés nem alkalmas ok-okozati viszonyok azonosítására, mivel az egyik változó változása nem váltja ki szükségszerűen a másik változását – különösen a demográfiai döntések összetett jellege miatt.

A GDP-arányos családtámogatási mutatók sem mindig tükrözik a családpolitika tényleges súlyát, mivel azok változását demográfiai tényezők – például a jogosultak számának csökkenése – is befolyásolhatják. Ezért a pénzügyi támogatások arányának visszaesése nem feltétlenül jelent tényleges politikai visszalépést.

A vizsgált időszakban a társadalmi normák, nemi szerepek és intézményi keretek folyamatosan változtak, ami tovább nehezíti az egyes tényezők hatásának elkülönítését. Az aggregált adatok nem alkalmasak az egyéni döntések vizsgálatára, így az eredmények csak strukturális tendenciák szintjén értelmezhetők.

Összességében az elemzés célja nem kauzális viszonyok megállapítása volt, hanem összefüggések és trendbeli párhuzamok azonosítása a termékenységi arányszám és a társadalmi-gazdasági környezet alakulása között. A következtetések ennek megfelelően értelmezendők, és elsősorban hipotézisalkotásra és további kvantitatív vagy mikroszintű kutatások megalapozására szolgálnak.

Irodalom

- Ali, N., Ali, S., Rabbi, F., Bilal, H. (2022): On the interaction between socioeconomic development and fertility rate: A cross-country analysis. *Journal of Public Affairs* 22(2).
- Andersson, G. (2008): A review of policies and practices related to the “highest-low” fertility of Sweden. *Vienna Yearbook of Population Research*, 6, 89–102.
<http://www.jstor.org/stable/23025496>
- Andersson, G., Rønsen, M., Knudsen, L. B., Lappegård, T., Neyer, G., Skrede, K., Teschner, K., & Vikat, A. (2009): Cohort fertility patterns in the Nordic countries. *Demographic Research*, 20(14): 313–352. DOI: 10.4054/DemRes.2009.20.14
- Andorka R. (1987): *Gyermekszám a fejlett országokban*. Budapest: Gondolat, 33–69.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Ashraf, Q. H., Weil, D. N., Wilde, J. (2013): The Effect of Fertility Reduction on Economic Growth. *Population and Development Review*, 39(1): 97–130.
<https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2013.00575.x>
- Balbo, N, Billari, F.C., Mills, M. (2013): Fertility in Advanced Societies: a Review of research. *European Journal of Population*, 291–238.
<https://doi.org/10.1007/s10680-012-9277-y>
- Baudin, T., De La Croix, D., Gobbi, P. (2020): Endogenous Childlessness and Stages of Development. *Journal of the European Economic Association*, 18(1): 83–133.
<https://doi.org/10.1093/jeea/jvz077>
- Bauernschuster, S., Hener, T., Rainer, H. (2016): Children of a (policy) Revolution: The Introduction of Universal Child Care and Its Effect on Fertility. *Journal of the European Economic Association*, 14(4): 975–1005.
<https://doi.org/10.1111/jeea.12158>
- Beaujouan, É., Toulemon, L. (2021): European countries with delayed childbearing are not those with lower fertility. *Genus*.
<https://doi.org/10.1186/s41118-020-00108-0>
- Berde É., Drabancz Á. (2022): Népesedési scenáriók Magyarországon a családtámogatási program részeredményei és a globális termékenység változásának tükrében. *Közgazdaság*, 2022/1., 259–275. <https://doi.org/10.14267/RETP2022.01.15>
- Berde É., Kovács E. (2016): A svéd és a magyar termékenységi arányszám összehasonlítása. *Közgazdasági Szemle*, LXIII. évf.: 1348–1374.
<https://doi.org/10.18414/KSZ.2016.12.1348>
- Berde É., Németh P. (2014): Az alacsony magyarországi termékenység új megközelítésben. *Statisztikai Szemle*, 92(3): 253–274.
- Berde É., Németh P. (2015): Csehország, Magyarország és Szlovákia termékenységi idősorainak összehasonlítása. *Statisztikai Szemle*, 93/2.
- Bergsvik, J., Fauske, A., Hart, R.K. (2021): Can Policies Stall the Fertility Fall? A Systematic Review of the (Quasi-) Experimental Literature. *Population and Development Review*. <https://doi.org/10.1111/padr.12431>
- Björnberg, U., & Ekbrand, H. (2008): Financial and Practical Kin Support in Sweden: Normative Guidelines and Practice. *Journal of Comparative Family Studies*, 39(1): 73–95. <http://www.jstor.org/stable/41604201>
- Bongaarts, J. (2015): Global Fertility and Population Trends. *Seminars in Reproductive Medicine*, 33(1): 5–10. <https://doi.org/10.1055/s-0034-1395272>
- Brännström, L. (2012): Neighbourhood effects on young people's future living conditions: Longitudinal findings from Sweden. *International Journal of Social Welfare*, 21(4): 325–337. DOI: 10.1111/j.1468-2397.2011.00842.x.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Bukodi, E. (2005): Női munkavállalás és munkaidőfelhasználás. In: Nagy, I., Pongrácz, T., Tóth, I. Gy. (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2005. Budapest: TÁRKI, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, 15–43.
- Buyukkececi, Z., Engelhardt, H. (2021): On the relationship between fertility, development and gender equality: A comparison of western and mena countries. *Comparative Population Studies*. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2021-09>
- Comolli, Ch. L. (2017): The Fertility Response to the Great Recession in Europe and the United States. Structural economic Conditions and perceived economic uncertainty. *Demographic Research*, 36(51): 1549–1600. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2017.36.51>
- Day, C. (2016): Can Theory Explain the Evidence on Fertility Decline Reversal? *Australian Economic Review*, 49(2): 136–145. <https://doi.org/10.1111/1467-8462.12148>
- Dribe, M., Juárez, S. P., and Scalone, F. (2017): Is It Who You Are or Where You Live? Community Effects on Net Fertility at the Onset of Fertility Decline: A Multilevel Analysis Using Swedish Micro-Census Data. *Population Space Place*, 23. DOI: 10.1002/psp.1987.
- Duvander, A.-Z., Andersson, G. (2008): Gender Equality and Fertility in Sweden. *Marriage & Family Review*, 39: 121–142. DOI: 10.1300/J002v39n01_07.
- Duvander, A.-Z., Brandén, M., Fahlén, S., Ohlsson-Wijk, S. (2017): Women have a stronger say in couples' decisions to have a child. *Sociologisk Forskning*, 54: 307–312. DOI: 10.37062/sf.54.18227.
- Duvander, A.-Z., Brandén, M., Fahlén, S., Ohlsson-Wijk, S. (2019): Who makes the decision to have children? Couples' childbearing intentions and actual childbearing. *Advances in Life Course Research*, 43. DOI: 10.1016/j.alcr.2019.04.016.
- Fényes, H., Pusztai, G., Engler, Á. (2020): Gender Role Attitudes and Religiosity among Higher Education Students. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 19(55): 69–84.
- Fodor, E., Kispeter, E. (2014): Making the 'reserve army' invisible: Lengthy parental leave and women's economic marginalisation in Hungary. *European Journal of Women's Studies*, 21(4): 382–398. <https://doi.org/10.1177/1350506814541796>
- Götmark F., Andersson M. (2020): Human fertility in relation to education, economy, religion, contraception, and family planning programs. *BMC Public Health*, 20(1), 265. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-8331-7>
- Grönlund, A., Magnusson, Ch. (2024): Workplace flexibility and the dilemmas of family-friendly choice: a new perspective on the puzzling gender inequality in Sweden. In: *Making and Breaking Gender Inequalities in Work*, 11–32. DOI: 10.4337/9781035337477.00011.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Grönlund, A., Öun, I. (2018): Beyond the Mummy Track? Part-time Rights, Gender, and Career-Family Dilemmas 1. *Nordic Journal of Working Life Studies*, 8: 177. DOI: 10.18291/njwls.v8i3.109546.
- Gudmundsson, S., Björgvinsdóttir, L., Molin, J., Gunnarsson, G., & Marsal, K. (1997): Socioeconomic status and perinatal outcome according to residence area in the city of Malmö. *Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica*, 76(4): 318–323. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0412.1997.tb07985.x>
- Hellstrand, J., Nisén, J., Vitor, M., Fallesen, P., Dommermuth, L. and Myrskylä, M. (2021): Not Just Later, but Fewer: Novel Trends in Cohort Fertility in the Nordic Countries. *Demography*, 58(4): 1373–1399. <https://doi.org/10.1215/00703370-9373618>
- Hoem, J. (2005): Why does Sweden have such high fertility?. *Demographic Research*, 13(22): 559–572. DOI: 10.4054/DemRes.2005.13.22.
- Husz I. (2006): Iskolázottság és gyermekvállalás időzítése. *Demográfia*, 49(1): 46–67.
- Jemna, D., David, M. (2022): Fertility decline and socio-economic uncertainty in Central and Eastern European countries after 1990. *Applied Economics*, 54: 1–13. DOI: 10.1080/00036846.2021.1991564.
- Kamarás F. (2000): Termékenység, népesség-reprodukció. In: Kolosi T., Tóth I., Gy., Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2000*, Budapest: TÁRKI, 409–432.
- Kapitány B., Spéder Zs. (2018): Gyermekvállalás. Monostori J., Óri P., Spéder Zs. (szerk.) (2018): *Demográfiai portré 2018*. KSH NKI, Budapest, 47–64.
- Karaman Örsal D. D., Goldstein J. R. (2018): The changing relationship between unemployment and total fertility. *Population Studies*, 72(1): 109–121. <https://doi.org/10.1080/00324728.2017.1404624>
- Kaufman, G., Bernhardt, E. (2012): His and Her Job: What Matters Most for Fertility Plans and Actual Childbearing? *Family Relations*, 61: 686–697. DOI: 10.2307/23324474.
- Klinger A. (1984): Population policy measures: effects on reproductive behavior in Hungary. *Population bulletin of the United Nations*, (17), 64–79.
- Kolk, M. (2014): Understanding Transmission of Fertility Across Multiple Generations – Socialization or Socioeconomics? *Research in Social Stratification and Mobility*. 35. DOI: 10.1016/j.rssm.2013.09.006.
- Korpi, T., Stern, Ch. (2006): Women’s Employment in Sweden: Globalization, Deindustrialization, and the Labor Market Experiences of Swedish Women 1950–2000. In: Blossfeld, H.-P., Hofmeister, H. (eds.): *Globalization, Uncertainty, and Women’s Careers: An International Comparison*. Publisher: Edward Elgar. DOI: 10.4337/9781781007495.00014.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- König-Castillo D.M., Ott J., König D., Dorffner G. (2022): Influence of Obesity and Unemployment on Fertility Rates: A Multinational Analysis of 30 Countries from 1976 to 2014. *Journal of Clinical Medicine*, 11(5): 1152.
<https://doi.org/10.3390/jcm11051152>
- Lee J.-W. (2020): Determinants of fertility in the long run. *Singapore Economic Review*, 65(04), 781–804. <https://doi.org/10.1142/S0217590819500528>
- Lesthaeghe, R. (2010) The unfolding story of the second demographic transition. *Population and Development Review*, 36(2): 211–251.
<https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x>
- Luci, A., Thévenon, O. (2011): Does Economic Development Explain the Fertility Rebound in OECD Countries? *Population & Societies*, 8: 1–4.
- Luci-Greulich, A., Thévenon, O. (2014): Does Economic Advancement ‘Cause’ a Re-increase in Fertility? An Empirical Analysis for OECD Countries (1960–2007). *European Journal of Population*, 30: 187–221.
<https://doi.org/10.1007/s10680-013-9309-2>
- Madsen, J.B., Moslehi, S., Wang, C. (2018): What Has Driven the Great Fertility Decline in Developing Countries since 1960?. *Journal of Development Studies*. 54(4): 738–757. <https://doi.org/10.1080/00220388.2017.1303675>
- Makay Zs. (2017): 50 éve vezették be a gyermekgondozási segélyt (GYES). *Korfa*, XVII/3.
- Makay Zs. (2018): Családtámogatás, női munkavállalás. In Monostori J., Óri P., Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai Portré 2018*. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 83–102.
- Makay Zs. – Blaskó Zs. (2012): Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás. In Óri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2012*. Jelentés a magyar népesség helyzetéről. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest. 45–56.
- Makay Zs., Kapitány B., Ökrös F. (2024): Családtámogatás, női munkavállalás. In: Monostori J., Óri P. (szerk.): *Demográfiai portré 2024*. KSH NKI, Budapest: 77–95.
- Mcdonald, P. (2000): Gender Equity in Theories of Fertility Transition. *Population and Development Review*, 26: 427–439. DOI: 10.1111/j.1728-4457.2000.00427.x.
- Merz E.-M., Liefbroer A. C. (2018): Cross-national differences in the association between educational attainment and completed fertility. Do welfare regimes matter? *Vienna Yearbook of Population Research*, 15: 95–120.
<https://doi.org/10.1553/populationyearbook2017s095>
- Myrskylä, M., Kohler, H.-P., & Billari, F. C. (2009): Advances in development reverse fertility declines. *Nature*, 460(7256): 741–743.
<https://doi.org/10.1038/nature08230>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Neményi, M., Takács, J. (2016): Main Breadwinner Women in Hungary and Their Work- family Balance Related Coping Strategies. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 2: 97–117. DOI: 10.17356/ieejsp.v2i3.170.
- Neyer, G., Andersson, G., Dahlberg, J., Ohlsson-Wijk, S., Andersson, L. and Billingsley, S. (2022): Fertility Decline, Fertility Reversal and Changing Childbearing Considerations in Sweden: A turn to subjective imaginations?. *Stockholm Research Reports in Demography*, 2022: 08, 1–33.
- Paksi, V., Nagy, B., Tardos, K. (2022): Perceptions of Barriers to Motherhood: Female STEM PhD Students' Changing Family Plans. *Social Inclusion*, 10(3): 149–159. <https://doi.org/10.17645/si.v10i3.5250>
- Oláh, L.S. (2003): Gendering fertility: Second births in Sweden and Hungary. *Population Research and Policy Review*, 22: 171–200. <https://doi.org/10.1023/A:1025089031871>
- Oláh, L. Sz., Bernhardt, E. M. (2008): Sweden: Combining childbearing and gender equality. *Demographic Research*, 19: 1105–1144. <http://www.jstor.org/stable/26349269>
- Óri P., Spéder Zs. (2020): Magyarország népesedése 1920 és 2020 között. *Statisztikai Szemle*, 98(6): 481–521. <https://doi.org/10.20311/stat2020.6.hu0481>
- Schytt, E. (2013): Agreement in Swedish childless couples' reproductive intentions in relation to age. *Midwifery*, 30. DOI: 10.1016/j.midw.2013.10.019.
- Sobotka, T. (2011): Fertility in Central and Eastern Europe after 1989: Collapse and Gradual Recovery. *Historical Social Research/Historische Sozialforschung*, 36/2 (136): 246–296.
- Spéder, Zs. (2006): Rudiments of recent fertility decline in Hungary: Postponement, educational differences, and outcomes of changing partnership forms. *Demographic Research*, 15(8): 253–288. DOI: 10.4054/DemRes.2006.15.8
- Spéder Zs. (2014): Demográfiai folyamatok: születések, halálózások, korösszetétel. Kolosi T., Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport*, 13/1.: 63–82.
- Spéder Zs. (2021): Termékenységi mintaváltás – a családalapítás átalakulásának demográfiai nyomvonalai Magyarországon. *Szociológiai Szemle*, 31(2): 4–29. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2021.2.1>
- Spéder Zs. (2024): Gyermekvállalás. In: Monostori J., Óri P. (szerk.): *Demográfiai portré 2024*. KSH NKI, Budapest: 39–56.
- Spéder, Zs., Kamarás, F. (2008): Hungary: Secular fertility decline with distinct period fluctuations. *Demographic Research*, 19. 599–664. DOI: 10.4054/DemRes.2008.19.18.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Spéder, Zs., Kapitány, B. (2009): How are Time-Dependent Childbearing Intentions Realized? Realization, Postponement, Abandonment, Bringing Forward. *European Journal of Population*, 25(4). DOI: 10.1007/s10680-009-9189-7
- Spéder Zs., Kapitány B. (2014) Failure to Realize Fertility Intentions: A Key Aspect of the Post-communist Fertility Transition. *Population Research and Policy Review*, 33(3): 393–418. Internet: <https://doi.org/10.1007/s11113-013-9313-6>
- Spéder, Zs., Murinkó, L., & Oláh, L. S. (2020): Cash support vs. tax incentives: The differential impact of policy interventions on third births in contemporary Hungary. *Population studies*, 74(1): 39–54. <https://doi.org/10.1080/00324728.2019.1694165>
- Stanfors, M. (2006): Labor Force Transitions after Childbirth Among Five Birth Cohorts in Sweden. *Journal of Family and Economic Issues*, Springer, 27(2): 287–309. DOI: 10.1007/s10834-006-9015-x
- Szabó-Morvai Á., Bördős K. (2021): A 2000-2015 közötti családpolitikai intézkedések hatása a születésszámra Magyarországon. *Demográfia*, 64(2–3): 137–170. <https://doi.org/10.21543/Dem.64.2-3.2>
- Szalma, I., Hašková, H., Oláh, L., Takács, J. (2022): Fragile pronatalism and reproductive futures in european post-socialist contexts. *SI*. 10(3): 82–6.
- Szalma, I., Takács, J. (2022): Hogyan hatott a Covid19-pandémia a reprodukciós döntésekre Magyarországon? *Szociológiai Szemle*, 32(3): 84–112. <https://doi.org/10.51624/SZOCSZEMLE.2022.3.4>
- Takács J., Szalma I. (2022): Munka- magánélet egyensúlya és családi munkamegosztás. In: Szalma I. & Takács J. (szerk.): *Családszociológiai mozaik*. Szociológiai tudástár 13. A Debreceni Egyetem BTK Szociológia és Szociálpolitika Tanszékének sorozata. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Tárkányi Á. (2002): A családpolitika változásainak hatásai a termékenységre Közép-Európában. *Demográfia*, 45(1): 48–79.
- Tóth G., Kincses Á., Kovács M. (2024): A termékenység térbelisége Magyarországon, 2021. *Területi Statisztika*, 64. 30–50. DOI: 10.15196/TS640102.
- Vasireddy S., Berrington A., Kuang B., Kulu H. (2023): Education and Fertility: A Review of Recent Research in Europe. *Comparative Population Studies*. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2023-21>
- Véron, J., Preston, S., Heuveline, P., Guillot, M. (2002): Demography, Measuring and Modeling Population Processes. *Population (French Edition)*. 57. 591. DOI: 10.2307/1535065.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Wood, J., Neels, K. (2019): Local Childcare Availability and Dual-Earner Fertility: Variation in Childcare Coverage and Birth Hazards Over Place and Time. *European Journal of Population*, 35(5): 913–937.
<https://doi.org/10.1007/s10680-018-9510-4>

MELLÉKLETEK

1. melléklet. Spearman-féle rangkorrelációs vizsgálat eredménye

Spearman-féle rangkorreláció	Magyar TTA	Svéd TTA
Nemek közötti bérszakadék	0,311	-0,405*
25-35 éves felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya	0,622**	0,331
Női foglalkoztatási ráta	0,730**	-0,540*
Átlagos gyermekvállalási életkor	0,420*	0,346
Pénzbeli családtámogatások	-0,289	0,04
Természetbeni családtámogatások	-0,468*	0,323
Adókedvezmények	0,686**	-

** 1%-os szignifikancia szinten szignifikáns.

* 5%-os szignifikancia szinten szignifikáns.

Forrás: Saját szerkesztés az elemzés alapján

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

A család, a szülői szerepvállalás, a nevelési stílusok szerepe a fiatalkorú bűnelkövetők körében a nemzetközi szakirodalom tükrében¹

MIKLÓSI MÁRTA²

ABSZTRAKT

A család szerepe a fiatalkorúak körében döntő fontosságú a fejlődésük, viselkedésük, normakövető magatartásuk alakulása szempontjából, meghatározó szerepet játszik a gyermekek értékrendjének és viselkedési mintáinak kialakításában. Bár fontos a teljes családban nevelkedés, azonban számos egyéb tényező is meghatározó erővel bír a szabálykövető viselkedés vonatkozásában, így például a családi kohézió szintje, a családban esetleg megjelenő agresszió, a szülői bevonódás mértéke. A szülői stílus is szerepet játszik a gyermekek viselkedésének alakításában és a bűnelkövetés valószínűségének befolyásolásában, a szeretetteljes, támogató és megértő családok nagy valószínűséggel elősegítik a megfelelő és szabálykövető viselkedést. Míg a pozitív szülői részvétel, a támogatás és az irányadó szülői magatartás alacsonyabb bűnelkövetési aránnyal jár együtt, addig az elhanyagoló, szigorú vagy túlságosan megengedő szülői stílus növelheti a későbbi bűnelkövetés kockázatát. Kulcsfontosságú a családok támogatása, hogy stabil környezetet tudjanak biztosítani gyermekeik számára, ez magában foglalja a pozitív viselkedésmódok ösztönzését, vagy a nehézségekkel küzdő családok számára erőforrások biztosítását.

KULCSSZAVAK: család, nevelési stílus, fiatalkorú bűnelkövetők, szocializáció, szülői bevonódás

ABSTRACT

The role of family, parenting and parenting styles among juvenile offenders in the light of international literature

The role of the family is crucial for the development of juveniles, their behaviour and norm-following, and plays a key role in shaping their values and behaviour patterns. While a whole-family upbringing is important, several other factors are also determinants of rule-following behaviour, such as the level of family cohesion, the level of aggression that may be present in the family, and the degree of parental involvement. Parenting style also shapes children's behaviour and influences the likelihood of offending, with loving, supportive and understanding

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (azonosítószám: BO/00099/24/2) támogatásával készült.

² Miklósi Márta PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, BTK Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet, Művelődéstudományi és Humán Tanulmányok Tanszék; miklosimarta@unideb.hu

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

families being more likely to promote appropriate and compliant behaviour. While positive parental involvement, support, and directive parenting are associated with lower offending rates, neglectful, strict, or overly permissive parenting styles can increase the risk of subsequent offending. Supporting families to provide a stable environment for their children is key, including encouraging positive behaviours or providing resources for families experiencing difficulties.

KEYWORDS: family, parenting style, juvenile offenders, socialisation, parental involvement

Bevezetés

A gyermekek számára a család a támogatás, az érzelmi biztonság és a szeretet legfőbb forrása. A szülők és gyermekeik közötti kapcsolat jellege előre tudja vetíteni, hogy a gyermekből lesz-e bűnelkövető. A szeretetteljes, támogató és megértő családok nagy valószínűséggel elősegítik a megfelelő és szabálykövető viselkedést, mivel a pozitív családi környezet egészséges személyiségfejlődéshez vezet. Ezzel szemben a szülői szeretet és támogatás hiánya, vagy súlyosabb esetekben a szülői közöny, el-lenségesség vagy elutasítás a gyermekeket akár érzelmi bizonytalanságba is taszít-hatja. Ez az érzelmi bizonytalanság a személyiség nem megfelelő fejlődéséhez vezet-het és ezáltal esetleg antiszociális vagy bűnözői magatartást eredményezhet (Akinyi 2015). Egy másik negatív attitűd a tekintélyelvű szülői magatartás, ahol a kemény, merev, szigorú, parancsokat alkalmazó túlzott ellenőrzés igen gyakran megfosztja a gyermekeket attól a szabadságtól, hogy szabadon kifejezhessék önmagukat. A sza-bad önkifejezés elnyomása és a szeretet hiánya arra ösztönözhetik a gyermekeket, hogy fellázadjanak a szüleik ellen, szakítsanak családjukkal és akár a bűnözővé válás útjára lépjenek (Mwangangi 2019). Tanulmányunkban részletesen megvizsgáljuk, mi a szerepe a családnak a későbbi szocializációban, milyen összefüggések fedezhe-tőek fel a szülői magatartás, gyermek nevelésébe történő bevonódás, egyes szülői nevelési stílusok és a fiatalok bűnelkövetővé válása között. A tanulmány rele-vanciáját jól mutatja, hogy ezen ismeretek rendszerezése hozzájárulhat bűnmegelő-zési programok kidolgozásához is.

A családi háttér és a bűnelkövetővé válás összefüggései

A család az egyik legerősebb szocializációs tényező az életben, kiemelten fontos tá-mogató, megerősítő szerepe van a gyermekek számára (Nisar et al. 2015). A szülők elsődleges felelőssége az, hogy gyermekeik számára megfelelő nevelést biztosítsa-nak, mivel az így átadott értékek és a szülők nevelési stílusa a normák és értékek – például a helyes és helytelen magatartás közötti különbség megértése, a tisztelet, a méltányosság, az együttérzés és a felelősségvállalás – átörökítése révén nagymér-tékben meghatározni látszik a későbbi életmódjukat (Mary 2016; Mwenda 2012). A gyermekek ezeket az értékeket a szüleik tanításával, valamint viselkedésük megfi-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

gyelésével és utánzásával sajátítják el, ezért a szülői minta fontossága megkérdőjelezhetetlen. A szülők tehát elősegítik gyermekeik számára bizonyos viselkedési minták kialakulását, és ha ezek az attitűdök egyszer már kialakultak, akkor nehéz őket megváltoztatni vagy elnyomni. Azok a szülők, akik antiszociális attitűdöt mutatnak és ilyen viselkedési formákat nevelnek gyermekeikbe, hozzájárulhatnak ahhoz, hogy ezek az attitűdök gyermekük esetében felnőttkorukban is fennmaradjanak (Chaffin et al. 2004).

A szülői minta, a támogató családi környezet mellett a bűnelkövetővé válás szempontjából számos egyéb *védőfaktor* emelhető ki, így a kortárs csoportok támogató hatása, a proszociális kortárs csoportokban való részvétel, az egészséges társadalmi tevékenységekben, például a sportban való részvétel (Cana 2018). Emellett csökken a bűnözői magatartás kockázatát számos egyéb egyéni tényező, így a magas IQ, a jó iskolai teljesítmény, az erős szociális készségek, a pozitív attitűdök, a reziliencia, az étellel való elégedettség, az önkontroll, a proszociális értékek és a vallási meggyőződések (Gubbels, Assink – van der Put 2024; Macanovic 2022; Shader 2001). A bűnözővé válás szempontjából *kockázati tényező* a családi konfliktus, az elhanyagolás, a bántalmazás. A szülői felügyelet hiánya mellett a rossz társaságba keveredés, bűnöző kortársakkal való kapcsolat, illetve komoly összefüggés fedezhető fel a kutatások szerint az egyén szintjén is, például a korai antiszociális viselkedés, az agresszió, a hiperaktivitás, az alacsony IQ, a kábítószer-használat és a problémás viselkedés is növelheti a bűnözővé válás esélyét (Shader 2001; Wasserman 2003).

A gyermekek számára a teljes családban való nevelkedés a legelőnyösebb, a mindkét szülővel együtt nevelt gyermekek vannak a legjobb helyzetben a tanulmányi előmenetel, érzelmi fejlődés szempontjából (Mwangangi 2019). Wardle (2004) szerint a gyermekeknek szükségük van az anya és az apa közötti stabil házasságra ahhoz, hogy a legjobb felkészültséget és lehetőségeket élvezhessék az életsiker és a boldogság eléréséhez. A házasság erős, pozitív és következetes hatással van a gyermekek jólétére, és hozzájárul a gyermekek későbbi boldogulásához is, továbbá fontos védőfaktor a bűnelkövetővé válással szemben (Waite 1995).

A szülői válást a fiatalkori bűnözés következetes előrejelzőjeként és a gyermek-és serdülőkorú bűnelkövetés egyik fő szülői kockázati tényezőjeként említik (Burt et al. 2008; Hong – Lee 2025). Klein (1997) szerint a két szülővel működő háztartások nagyobb felügyeletet tudnak biztosítani, miközben az egyszülős háztartás növelheti a bűnelkövetés és az áldozattá válás valószínűségét, pusztán azáltal, hogy eggyel kevesebb személy felügyeli a serdülők viselkedését.

A diszfunkcionális családban élő gyerekek a kutatások szerint gyakrabban mutathatnak viselkedési problémákat, mint például a felnőttekkel szembeni ellenszegülés, a kortársakkal szembeni agresszió (Robert 2002). Ez rövid távon negatív eredményekhez vezethet, beleértve a kortársak és a tanárok elutasítását, gyengébb tanulmányi eredményeket, valamint a kábítószerekkel és alkohollal való korai kapcsolatba kerülés. Ezek a tényezők könnyen vezethetnek iskolai kudarchoz, szélsősé-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

ges esetben korai iskolaelhagyáshoz és akár negatív, destruktív magatartásokhoz is, mint erőszak, bűnözés (Robert 2002).

Az egyszülős háztartásokban nevelkedő gyermekeknél magasabb a kockázata a viselkedési problémák előfordulásának, a kutatások szerint nagyobb eséllyel követnek el bűncselekményeket is (Mwangangi 2019). A szakemberek arra is rámutattak, hogy a bűnözővé válás esélye magasabb akkor, ha az anyával élnek a gyerekek, tehát az apa szerepe kiemelten fontos. Konkrétan megállapítást nyert, hogy a gyermekek apjuktól való elszakadása számos társadalmi probléma lehet, köztük a bűnözés egyik fő oka (Mwangangi 2019).

Ahogy az fentebb is bemutattuk, a társadalomtudomány régóta érdeklődik a család és a bűnözés közötti kapcsolat kérdésének vizsgálatára. Az ezt a kapcsolatot vizsgáló szakirodalom szerteágazó, a szülői szerep és a család ugyanis összetett jelenségek, a különböző tanulmányok különböző aspektusokra összpontosítanak. Egyes kutatók a szülői magatartás bűnözésre gyakorolt hatásának vizsgálatára céljából metaanalízist végeztek, amely tanulmányok a szakirodalom meglehetősen tömör áttekintését nyújtják azáltal, hogy számos empirikus tanulmányt átvizsgálják, és az egyes tanulmányok legerősebb, legjobban összehasonlítható eredményeire foglalják össze.

A szülői neveléssel és a bűnözéssel kapcsolatos első metaanalízist Loeber és Dishion (1983) végezte el, a férfi bűnelkövetők korai előre jelző tényezőire összpontosítva. A szerzők azt találták, hogy a szülői irányítási technikák (például a felügyelet és a fegyelmezés hiánya) jelezték előre leginkább a bűnözést.

1994-ben Simourd és Andrews hatvan, a fiatalkori bűnözéssel foglalkozó tanulmány metaanalízisét végezték el, és azt találták, hogy a rossz szülő-gyermek kapcsolat, például a kötődés vagy a felügyelet problémái tartoznak a bűnözés legerősebb előre jelzői közé.

Cottle és munkatársai (2001) egy újabb metaanalízise a fiatalkorúak visszaesésével kapcsolatos kockázati tényezőket vette górcső alá. Huszonhárom tanulmányt és nyolc prediktív tényezőcsoportot vizsgálva a szerzők azt találták, hogy a bűncselekmény előzményei a visszaesést leginkább előre jelzik, de a család dimenziója is következetesen összefüggésbe hozható a visszaeséssel.

Hoeve (2008) 144, főként az Egyesült Államokból származó, 1950 és 2005 között megjelent tanulmány metaanalízisét végezte el. Az elemzés átlagosan szignifikáns kapcsolatot talált a családi kapcsolatok minősége és a bűnelkövetési magatartás között. Ezt a szignifikáns hatást a szülői magatartás és a szülő-gyermek kapcsolat húsz különböző aspektusából tizenkilenc esetében kimutatható volt, ami egyértelműen bizonyítja, hogy a szülői magatartás jelentős hatással van a bűnelkövetésre, de azt is, hogy nem egyetlen szülői tulajdonság felelős az összefüggés létrejöttéért.

Összefoglalva, a 25 év alatt végzett négy különálló metaanalízis megállapította, hogy a család/szülői háttér és a bűnözés közötti kapcsolat meglehetősen erős. Valójában a vizsgálatok azt találták, hogy a különböző szülői jellemzők jobban előrejel-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

zik a bűnözést, mint a szülői bűnözés, a gyenge iskolai teljesítmény vagy a társadalmi-gazdasági státusz (Loeber – Dishion 1983), az alacsonyabb társadalmi osztály, a szorongás vagy a családszerkezet (Simourd – Andrews 1994), valamint az iskolába járás/teljesítmény, a kábítószerrel való visszaélés vagy a súlyos klinikai kórképek (Cottle et al. 2001).

Érdekes összefüggések mutathatóak ki a családi kohézió, a családban megjelenő erőszak és a szülők gyermekek életébe való bevonódás vonatkozásában is.

A családi kohézió a családon belüli érzelmi kötődés és támogatás mértékére utal, magában foglalja a családtagok közötti kapcsolatokat minőségét, a kommunikációt és a kölcsönös tiszteletet (Mwangangi 2019). A magas családi kohézió védőfaktor a fiatalkori bűnözéssel szemben, a támogató és megértő otthonok elősegítik a konstruktív szociális viselkedést és az egészséges személyiségfejlődést (Mullens 2004). A családon belüli érzelmi közelség felkészíti a fiatalokat a függetlenségre, és biztosítja a felfedezéshez, a tanuláshoz és a másokkal való kapcsolatteremtéshez szükséges támogatást, a kötődés hiánya hajlamosabbá teheti a gyermekeket a bűnözésre (Smith 2021) A családi kohézió alacsony szintje nagyobb eséllyel vezet a fiatalkorúak bűnözéséhez (Shields – Clark 1995). Hasonlóképpen Sarantakos (1997) is megállapította, hogy a fiatalkorú bűnelkövetők 73%-a alacsony kohéziójú családokból származik, míg a bűnelkövetőknek csupán 27%-a magas kohéziójú családokból. Eredményei arra is rámutattak, hogy míg a nem bűnelkövetők 91%-a magas kohéziós családokból származott, addig a nem bűnelkövetőknek csak 9%-a alacsony kohéziós családokból.

A szülők közötti és a gyermekeikkel szembeni erőszak szintje szintén befolyásolhatja a fiatalkori bűnözés szintjét, ami összefüggésben áll a bántalmazó-bántalmazó ciklussal. A „bántalmazó-bántalmazó ciklus” egy olyan mintára utal, amely szerint azok a személyek, akik – különösen gyermekkorukban – bántalmazást tapasztalnak, nagyobb valószínűséggel válnak maguk is bántalmazás elkövetőivé, ez szorosan összefügg a fiatalkori bűnözéssel és a későbbi bűnelkövetéssel (Gold – Sullivan – Lewis 2011). Sarantakos (1997) megállapította, hogy a gyermekkorú bűnelkövetők 78%-a olyan családból származik, ahol megjelent a fizikai erőszak és gyermekbántalmazás, míg a gyermekkorú bűnelkövetőknek csak 22%-a származik nem erőszakos családból. A bűnözés útjára nem lépő fiatalok sokkal nagyobb valószínűséggel származnak nem erőszakos családokból, mint olyanokból, amelyekben fizikai vagy érzelmi erőszaknak vannak kitéve.

Befolyással bír a fiatalkorú bűnelkövetővé válásra az a körülmény, mennyire vonódik be a szülő a gyerek nevelésébe. Bevonódás nélküli szülői magatartásról akkor beszélünk, ha a szülők érzelmileg szándékosan távol maradnak gyermekeiktől, kevés melegséget és szeretetet mutatnak irántuk, nem biztosítanak kellő felügyeletet, csekély elvárást vagy követelményt támasztanak velük szemben, soha nem vesznek részt iskolai rendezvényeken és általában túlságosan le vannak terhelve a saját problémáikkal ahhoz, hogy a gyermekeikkel foglalkozzanak (Hearne 2015). Sarantakos

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

(1997) rámutatott, hogy a fiatalkorú bűnelkövetők nagyobb valószínűséggel származnak olyan családokból, ahol a szülő nem foglalkozik a gyerekekkel, mint olyanokból, ahol a szülők érdeklődnek. Megállapította, hogy a bűnelkövetők körülbelül kétharmada olyan családból származik, ahol a gyerekek úgy érzékelték, hogy szüleik nem mutatnak érdeklődést irántuk, míg a bűnelkövetőknek egyharmada érkezett olyan családból, ahol a szülők érdeklődtek irántuk, foglalkoztak velük (Sarantakos 1997). Hasonló eredményre jutott Loeber (1986) is, aki mintegy 300 családdal és a bűnözéssel kapcsolatos tanulmányt tekintett át, és arra a következtetésre jutott, hogy a jövőbeli bűnözés legnagyobb előrejelzői a szülői felügyelet, a szülői elutasítás és a szülő gyermeknevelésbe történő bevonódása. A házastársi kapcsolatok, a szülői bűnözés, a szülői fegyelem és a szülői távollét is meghatározó jelentőségű, ezek a tényezők mérsékelt befolyást fejtettek ki a gyermek későbbi viselkedésére (Loeber 1986).

A családi háttér, családi kohézió, a családban megjelenő erőszak és a szülők gyermekek életébe való bevonódás és a bűnelkövetővé válás kapcsolatának vizsgálata után a következő fejezetben a nevelési stílusok és az esetleges bűnözői útra lépés összefüggéseit mutatjuk be.

A szülői nevelési stílusok

Érdeemes a család és a fiatalkori bűnelkövetővé válás közötti összefüggés vizsgálata mellett egy külön fejezetet szentelni a szülői nevelési stílusoknak, mert ezek jelentős befolyással bírnak a gyermek későbbi életvezetésére. A szülői stílusok a szülők gyermekeik feletti felügyelet, gondoskodás, érzelmek, reakciók több aspektusát ragadják meg, így sokkal több információval szolgálnak, mint egyetlen szülői készség vizsgálata (Lee 2020).

Baumrind (1971) fejlődéskutató tanulmányozta először a szülők otthoni, családon belüli magatartását, és azt, hogy az eltérő viselkedésmódok hogyan befolyásolják a gyermekek szocializációját. A ma már klasszikusnak számító tipológiájában a gyermekeiket gondozó, melegsívű és támogató szülői tulajdonságokat nevezte válszakszűségnek (*responsiveness*). A gyermekek viselkedésének szabályalkotással és következményekkel történő nyomon követését, felügyeletét és ellenőrzését követelő képességnek (*demandingness*) nevezte. Baumrind (1971; 1976) négy szülői stílust azonosított, ezek az *irányadó*, a *tekintélyelvű*, a *megengedő* és az *elhanyagoló*.

Az *irányadó* (authoritative) nevelési stílus a melegség és a támogatás megfelelő egyensúlyát nyújtja, miközben rugalmas fegyelmezést biztosít (Laurson – Collins 2009; Maccoby – Martin 1983). Ez a szülői magatartás hozzájárul a gyermekek hatékony szocializációjához, támogatja önállóságukat és elősegíti adaptív viselkedésüket. A szülők gyermekeiket racionálisan irányítják, amely folyamatban az autonómia és a konformitás egyaránt fontos, a szabályok világosan meghatározásra kerülnek

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

és a szülők érveléssel érvényesítik azokat (Maccoby – Martin 1983). Ezek a szülők nyitottak a kétirányú kommunikációra, és önkontrollra tanítják gyermekeiket (Trinkner et al. 2012). Az *irányadó* szülők irányítják a mindennapokat, de elfogadják a gyerekek véleményét, korlátokat állítanak fel, amelyeket nem szigorral, hanem szeretettel húznak meg. A pozitív szülői tulajdonságok ezen keveréke egybeesik a gyermekek problémás viselkedésének alacsony szintjével (Darling 1999; Lee – Daniels – Kissinger 2006). Két *irányadó* szülő biztosítja a legerősebb „puffert” a bűnelkövetéssel szemben, de még egy ilyen szülő is nyújt némi védelmet a kutatások szerint (Simons – Conger 2007). Az *irányadó* szülők általában elfogadóak és támogatóak gyermekeik iránt, melegséggel, támogatóan fordulnak hozzájuk (Baumrind 1966; 2013a). Az *irányadó* stílus kapcsolatba hozható a gyermekek pozitív tulajdonságaival, mint például az önállóság (Baumrind 1968), a szociális felelősségvállalás (Baumrind 1971) és az alkalmazkodással (Baumrind et al. 2010; Braza et al. 2015; García – Gracia 2009; Luyckx et al. 2011). Számos tanulmány mutatott rá, hogy az irányadó szülők gyermekei együttműködőnek mutatkoznak, barátságosak, érzelmi-
leg stabilak és jól teljesítenek az iskolában is (García – Gracia 2009; Maccoby 1992; Steinberg – Elmen – Mounts 1989).

Az *autoriter*, azaz tekintélyelvű szülők szigorú szabályokat állítanak fel gyerekeik elé és elvárják, hogy kövessék azokat. Merev fegyelemmel nevelik gyerekeiket, jellemzően nem rugalmasak, erősen irányítóak és kevésbé fogékonyak a gyermekek preferenciái iránt (Laurson – Collins 2009; Trinkner et al. 2012). A szigorú tekintélyelvű szülői magatartás gátolhatja gyermekek személyes fejlődését és függetlenségét. A tekintélyelvű szülők a magas fokú kontrollt a gyermekük iránti melegszívű bevonódás, támogatás és érzelmi elkötelezettség alacsony szintjével ötvözik, gyakran elutasítóak, követelőzőek, parancsolóak és erősen irányítóak (Baumrind 2013b; Baumrind et al. 2010). Gyakran erőszakos módon ragaszkodnak egy-egy abszolút viselkedési normához (Baumrind 2012), és nagyon kevés teret hagynak a gyermek egyéni döntésének (Baumrind 1991). Az *autoriter* szülők úgy vélik, hogy a gyermeknek azt kell tennie, amit ők mondanak, a gyermek viselkedését határozott elvárás alapján irányítják. Ez a szülői stílus kevésbé optimális, összefüggésbe hozható többek között alacsonyabb önhatékonysággal (Baumrind et al. 2010), több externalizáló és internalizáló problémával (Braza et al. 2015; Maccoby – Martin 1983; Rinaldi – Howe 2012) és lázadással (Baumrind 1971). Ahogy a gyerekek ellenállnak a folyamatos ellenőrzésnek, úgy válik egyre inkább valószínűvé a lázadás, szélsőséges esetben akár a bűnözés felé való fordulás (Darling 1999; Hoeve et al. 2008; Lee et al. 2006; Trinkner et al. 2012).

Engedékeny/elnéző szülői magatartás esetében a szülők nem szabnak határokat a gyermekeiknek, ritkán érvényesítik a szabályokat, laissez-faire módon viszonyulnak a fegyelemhez, nincs vezető szerepük (Laurson – Collins 2009; Trinkner et al. 2012). Bár a megengedő szülők általában nagyon támogatóak, megközelíthetőek és engedékenyek, a gyerekeknek túl sok beleszólásuk van abba, hogy mi történik

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

a családban. Azok a fiatalok, akik apjukat engedékenynek tartották, kevésbé voltak képesek jó alkalmazkodóképességet mutatni a társadalomban, azokkal a fiatalokkal összehasonlítva, akik apjukat irányadónak vagy tekintélyelvűnek érzékelték (Kausar – Shafique 2008). Ha a szülők nem tudják figyelemmel kísérni és ellenőrizni gyermekeik viselkedését, valamint nem ismerik fel és nem büntetik a deviáns viselkedést, az hosszú távon káros hatással bír a gyerekekre nézve, ugyanis az önkontroll hiányához vezet, ami tovább növeli a bűnözés kockázatát (Hoeve et al. 2008). Church és munkatársai (2015) megjegyezték, hogy azoknál a fiatal fekete férfiaknál, akik laza családi szabályokról és gyenge szülői felügyeletről számoltak be, magas szintű bűnelkövetés volt tapasztalható.

Az elhanyagoló szülői magatartás esetében a szülők nem reagálnak a gyermek érzelmi és fizikai szükségleteire, gyakran hiányzik a felnőtt felügyelet (pl. a kisgyermeket hosszú időre egyedül hagyják, vagy a gyermekeket olyan személyek gondjaira bízják, akik esetleg bántalmazóak). Az elhanyagoló szülők hajlamosak érzelmileg elszakadni a gyermekeiktől, minimális választ adnak a szükségleteikre (Hirschi 1977; Lee et al. 2006). Gyakran nem törődnek azzal, hogy gyerekeik kábítószerekhez, fegyverekhez és/vagy pornográfiához férhet hozzá, nem gyakorolnak semmilyen kontrollt, felügyeletet felettük (Samuels 2011). Az összes szülői stílus közül az elhanyagoló szülőknél volt a legnagyobb a kockázata annak, hogy a fiatalok a bűnelkövetés útjára lépnek és bűnözői magatartást folytatnak (Simons – Conger 2007; Hoeve et al. 2011).

A szülői stílusokat vizsgálva a kutatók egyetértenek abban, hogy az irányadó szülői nevelési stílus a leginkább kedvező a gyerekekre nézve, viszont nem mutatkozik ilyen teljes mértékű egyetértés a legkárosabb nevelési stílusra vonatkozóan, megoszlanak a vélemények a tekintélyelvű és az elhanyagoló stílus között.

Az irányadó szülői stílust optimális szülői stílusként definiálta számos kutató, például Baumrind (1966; 2013a), García – Gracia (2009), Luyckx et al. (2011), illetve Maccoby – Martin (1983) vizsgálatában. Kutatások rámutattak, hogy az irányadó szülői magatartás csökkentette a gyermekek bűnelkövetői magatartásának valószínűségét (Hoeve et al. 2008; Hoeve et al. 2011; Trinkner et al. 2011).

A kutatások egy része szerint a tekintélyelvű stílus bizonyul a leginkább káros szülői nevelési formának (Baumrind – Black 1967; Delvecchio et al. 2020; Luyckx et al. 2011; Olivari – Tagliabue – Confalonieri 2013). Az elmúlt évtizedek kutatásai alátámasztották Baumrind jóslatát a tekintélyelvű szülőkkal kapcsolatban (Bornstein – Lamb, 2015; Larzelere – Morris – Harrist 2013) és megerősítették az *autoriter* szülői magatartás káros hatásait. Kutatók pozitív korrelációt állapítottak meg az *autoriter*, azaz tekintélyelvű szülői magatartás és a gyermekek tartós bűnelkövetése között (Hoeve et al. 2008; Trinkner et al. 2011). Hasonló eredményre jutottak Chambers és munkatársai (2001), amikor azt találták, hogy a magas szülői kontroll, például a tekintélyelvű szülői stílus fiatalabb életkorban történő első letartóztatáshoz vezet. Lamborn és munkatársai (1991) megállapították, hogy a tekintélyelvű szülők nem

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

fejlesztik a gyermek önbizalmát és szociális képességét a szociális stresszorok kezelésére, így ezek a hiányosságok a gyermekek bűnelkövetési hajlamát erősíthetik.

A kutatások másik csoportja szerint az elhanyagoló, túlságosan engedékeny szülői stílus hatására a gyermekek függetlensége túlságosan alacsony szintű (Lamborn et al. 1991). Chambers és munkatársai (2001) azt is megállapították, hogy az alacsony szülői gondoskodás, például a túlságosan engedékeny szülői stílus, a serdülők magas szintű szorongásával, distresszével függ össze. Más tanulmányok pozitív korrelációt találtak a gyermekek bűnözői magatartása és a túlságosan engedékeny, elhanyagoló szülői stílusok között. Egy tanulmány például azt találta, hogy az anyák megengedő szülői magatartása korrelált a gyermekeik alacsony kognitív és érzelmi empátiájával, és ez az alacsony empátia viszont hozzájárult a gyermekek antiszociális viselkedéséhez (Schaffer – Clark – Jeglic 2009). Más vizsgálatok kimutatták, hogy az apák elhanyagoló szülői magatartása együtt járt fiaik antiszociális viselkedésével, és hogy az anyák megengedő szülői magatartása pozitívan korrelált lányaik antiszociális viselkedésével (Gorman-Smith et al. 2000; Hovee et al. 2011).

Ezek a megállapítások arra utalnak, hogy a túlságosan megengedő, akár elhanyagoló vagy tekintélyelvű otthonban való nevelkedés káros következményekkel jár és az irányító szülői magatartás tűnik a leghatékonyabb szülői stílusnak a deliktuális viselkedés visszaszorításában.

A szülői nevelési stílusok vizsgálata után a következő fejezetben bemutatjuk a fiatalok bűnelkövetői magatartás és a szülői viselkedés összefüggéseit az elmélet tükrében.

A fiatalok bűnözés és a szülői viselkedés összefüggései: a társadalmi kontroll-, kötődés- és interakcióelmélet

A kutatókat évtizedek óta foglalkoztatja, milyen összefüggés fedezhető fel a szülői viselkedés, nevelés és a gyermek esetleges bűnelkövetővé válása között, kezdetben egyirányú kapcsolatot feltételeztek, majd a figyelem egyre inkább a kétirányú, kölcsönös kapcsolat feltételezése felé irányult.

A társadalmi kontroll-, vagy kötődéselmélet a szülői viselkedésnek a fiatalok bűnözésre gyakorolt hatására összpontosít, egyirányú kapcsolatot feltételez, nem veszi figyelembe a serdülőkori bűnözésnek a szülői viselkedésre gyakorolt hatását (Gault-Sherman 2012). A társadalmi kötődéselmélet Hirschi (1969) nevéhez kapcsolódik, aki a hagyományos kapcsolódásokat és a szülőkhöz való kötődést hangsúlyozta. Ez a ma már klasszikus kriminológiai elmélet azt sugallta, hogy nagyobb az esélye a bűnelkövetővé válásnak, ha a társadalom és az egyének közötti kötelékek gyengülnek. Hirschi a társadalmi kötődés négy elemét vizsgálta, ezek a szülői kötődés (*attachment*), a konvencionális célok iránti elkötelezettség (*commitment*), a törvényes tevékenységekben való részvétel (*involvement*) és a törvénybe vetett hit

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

(*belief*). Ez a négy elem mind kapcsolódik valamilyen módon a bűnelkövetői magatartáshoz. Hirschi azt állította, hogy minél jobban kötődik valaki a társadalomhoz ezen elemek valamelyikén keresztül, annál valószínűbb, a többi elemen keresztül való kötődése is (Gault-Sherman 2012; Hirschi 1969). Megállapította, hogy a szülőkhöz való kötődés a bűnözés legerősebb indikátora (Hirschi 1969; McCluskey – Tovar 2003), később Alarid, Burton és Cullen (2020) megerősítette, hogy ez különösen igaz a bűncselekményekkel vádolt fiatal nők esetében. Mindezek következtében a szüleihez kötődő gyerekek kisebb valószínűséggel válnak bűnelkövetővé, mert több időt töltenek szüleikkel; az együtt töltött idő mellett az erős szülői kötődés a szülőknél azt eredményezheti, amit Hirschi „*pszichológiai jelenlét*”-nek nevez (Hirschi 1969: 88). Más szóval, bár a szülő nem áll a gyermek mellett, amikor a bűnelkövetés lehetősége felmerül, a gyermek a szülőhöz való erős kötődése révén tudja, hogy a szülő mit mondana vagy gondolna, ha valóban ott lenne.

A társadalmi kötődésemélet keretrendszere abból a feltételezésből indul ki, hogy a devianciát magától értetődőnek kell tekintenünk, az emberek ugyanis természetüknél fogva hajlamosak az öncélú, mások kihasználásával együtt járó viselkedésre, olyan magatartásra, amely árthat másoknak (Hirschi 1969). Felmerül a kérdés, miért nem követnek el bűncselekményeket egyesek. Hirschi (1969: 34) úgy vélte, hogy „*tennének, ha mernének = we would if we dared*” Ami megállít bennünket, a társadalmi kötődések rendszere, azok a kapcsolódások, amelyek minket a társadalomhoz, a konvencionális meggyőződésekhez fűznek. Részletesen kifejti, hogy a kontroll- vagy társadalmi kötődésemélet szerint a személy azért képes szabadon elkövetni deliktuális cselekedeteket, mert a konvencionális rendhez való kötődése valahogyan megszakadt (Hirschi 1969). Ez a társadalmi kötöttségek keretrendszerének lényege.

Sampson és Laub (1993) Hirschi társadalmi kontroll elméletére alapozva fogalmazta meg az informális társadalmi kontroll életkor szerinti elméletét. Hirschihez hasonlóan fenntartották a család szerepének fontosságát az antiszociális viselkedés kialakulásában, az ilyen viselkedés időbeli stabilitásában, elméletében kulcsfontosságúak az informális kötelékek, vagyis az egyének közötti kölcsönös kapcsolatokat létrehozó interperszonális kapcsolatok (pl. család, iskola, házasság) (Sampson – Laub, 1993). Kiemelték továbbá – Blumsteinhez (1988) hasonlóan – a longitudinális kutatások jelentőségét annak vizsgálata szempontjából, milyen összefüggés fedezhető fel a gyermekkori antiszociális viselkedés, a serdülőkori bűnözés és a felnőttkori bűnözés között. Elméletük szerint a bűnözés és a bűnelkövetés fordítottan arányos az egyén társadalomhoz való kötődésével (Sampson – Laub 1993). Az erős társadalmi kapcsolódások, például a családi, munkahelyi és közösségi kapcsolatok révén kialakult kötelékek olyan informális társadalmi kontrollként működnek, amelyek visszatartják a fiatalokat a bűnelkövetéstől (Laub – Sampson – Sweeten 2017). Az elmélet elismeri a bűnözői magatartás folyamatosságát és változását egyaránt az életút során. Míg a korai antiszociális viselkedés előre jelezheti a későbbi bűnözést,

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

addig a jelentős életesemények, fordulópontok (mint például a házasság, a munkavállalás, a katonai szolgálat és a továbbtanulás) akár meg is változtathatják ezt a pályát (Laub – Rowan – Sampson 2018; McCuish – Lussier 2023). Ezek az események vezethetnek a bűnözői életmódtól való eltávolodáshoz, vagy ha károsak (pl. hosszabb börtönbüntetés), akkor negatív irányba módosíthatják, tovább ronthatják a bűnelkövetői magatartást (Laub – Rowan – Sampson 2018). Hangsúlyozzák az egyéni döntés szerepét a bűnelkövetésben, és azzal érvelnek, hogy az emberi viselkedés nem állandó, hanem idővel, személyes tapasztalatok és életesemények következtében változhat (Laub – Rowan – Sampson 2018).

Számos vizsgálat túlmutat a társadalmi kötődés elméleten és amellet érvel, hogy a szülői nevelés és a gyermekek viselkedése között kölcsönös kapcsolat fedezhető fel (Thornberry 1996; Coley – Medeiros 2007). Kutatások rámutattak arra, hogy a gyermek bűnelkövető magatartása csökkenti a szülői felügyelet, a szülői bevonódás és a szülőktől kapott támogatás szintjét, ami egy fordított oksági összefüggésre utal. Miután a gyermekek bűnelkövető magatartást tanúsítanak, elveszítik szüleik pozitív figyelmét, mivel szüleik felhagynak azzal, hogy normakövetésre, jobb viselkedésre motiválják őket (Coley – Medeiros 2007; Keijsers et al. 2009; Laird et al. 2003).

A szintén kölcsönös kapcsolatot feltételező interakciós elmélet (Thornberry 2003) azt állítja, hogy a gyenge szülő-gyermek kötelék növeli a gyermekek bűnelkövetői magatartásának valószínűségét, és hogy ezek a bűnözői viselkedések viszont növelik a gyermekek szüleikhez való gyengébb kötődésének valószínűségét (Thornberry 2003). A Thornberry által leírt és a későbbi tanulmányokban vizsgált kölcsönös szülő-gyermek kapcsolat kiemeli a szülők gyermekekre gyakorolt hatásait, a gyermekek szülőkre gyakorolt hatásait és a kölcsönös hatásokat. A korábbi tanulmányok külön-külön vizsgálták a kapcsolatok három irányát, az interakciós elmélet ötvözi ezen területek vizsgálatát.

Az interakcióelmélet két kulcsmozzanatot tartalmaz, amelyek témánk szempontjából relevánsak: a fejlődési folyamatot és a kölcsönös kapcsolatot. A fejlődési folyamatra vonatkozó megközelítés szerint a gyermekek bűnelkövetési magatartása a korai, a középső és a késői serdülőkor fejlődési szakaszain való átmenet során változik (Thornberry 2003). Például amikor egy fiatal a serdülőkor korai szakaszából annak későbbi szakaszába lép át, a kortársai és az iskolai környezet nagyobb valószínűséggel befolyásolja potenciálisan deliktuális viselkedését, mint a szülei. A második mozzanat a szülők és a gyermekek közötti kölcsönös kapcsolatot tételezi fel, amelyet hat fő tényező alakít: a gyermekek szüleikhez való kötődése, az iskola iránti elkötelezettségük, a hagyományos értékekbe vetett hitük, a bűnöző kortársakkal való kapcsolatuk, a bűnözői értékrendjük és a bűnözői magatartásuk (Thornberry 2003). Az interakciós elmélet hívei azt állítják, hogy a bűnözői viselkedés számos negatív hatással van a gyermekekre és a fiatalokra, valamint a szüleikkel való kölcsönös kapcsolatukra (Thornberry 2003). Konkrétan azt feltételezik, hogy a bűnözői magatartás gyengíti a szülők és a gyermekek közötti köteléket, mivel a gyermekeknek

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

távolságot és titkolózást kell fenntartaniuk ahhoz, hogy folytatni tudják a bűnözői viselkedést, emellett erősíti annak valószínűségét, hogy a gyermekek bűnelkövető társaikkal kapcsolatba kerüljenek, mivel a bűnelkövetői viselkedés olyan közös vonást biztosít számukra, amelyen keresztül társadalmi kötelekeket építhetnek. A bűnelkövetés ezen túlmenően csökkenti a gyermekek iskolai elkötelezettségét azáltal, hogy olyan viselkedési módot biztosítanak számukra, amely könnyebbnek és jutalmazóbbnak tűnik, mint a normakövető iskolai viselkedés, emellett megkönnyítik e gyermekek számára a jövőbeli bűnelkövetői viselkedés igazolását, mivel már elkezdték a társadalmi normák megsértését. Más vizsgálatok eredményei alátámasztják a szülői kötődés alacsony szintje és a bűnözői viselkedés közötti feltételezett összefüggéseket (Thornberry et al. 1994), valamint a gyermekek bűnelkövetésének a szülői felügyeletnek köszönhető csökkenését (Jang – Smith 1997).

A fiatalkori bűnelkövetés és a szülői viselkedés kapcsolatát vizsgáló elméleti háttér feldolgozása után a következő fejezetben a szülői magatartás, nevelés, bűnözés összefüggéseinek kérdését járjuk körbe.

Összegzés

A család szerepe a fiatalok körében döntő fontosságú a fejlődésük, viselkedésük, normakövető magatartásuk alakulása szempontjából. A családok érzelmi és fizikai biztonságot nyújtanak, ami elengedhetetlen a gyermek önbizalmának kialakulásához, a stabil otthoni környezet segít a gyermekeknek abban, hogy biztonságban érezzék magukat. A családok jelentős szerepet játszanak a gyermekek értékrendjének és viselkedési mintáinak kialakításában, ezek gyakran már gyermekkorban kialakulnak, és felnőttkorban is fennmaradnak, befolyásolva azt, hogy a fiatalok esetleg a bűnelkövetés útjára lép, vagy sem (Mwangangi 2019). Fontos a teljes családban nevelkedés, azonban a kutatók rámutattak arra, számos egyéb tényező is meghatározó erővel bír a szabálykövető viselkedés vonatkozásában (Burt et al. 2008), ilyen például a családban esetleg megjelenő agresszió, a szülői bevonódás vagy a családi kohézió szintje (Mwangangi 2019). A szülői stílus is szerepet játszik a gyermekek viselkedésének alakításában és a bűnelkövetés valószínűségének befolyásolásában. A pozitív szülői részvétel, a támogatás és az irányadó szülői magatartás alacsonyabb bűnelkövetési aránnyal jár együtt, míg az elhanyagoló, szigorú vagy túlságosan megengedő szülői stílus növelheti a későbbi bűnelkövetés kockázatát. E dinamika megértése kulcsfontosságú a fiatalok bűnözés megelőzését célzó hatékony beavatkozások kidolgozásához (Wright – Wright 1992). A család tehát kulcs szerepet játszik a fiatalok viselkedésének és jövőjének alakításában, a pozitív családi hatások megelőzhetik a bűnözést, míg a negatív hatások növelhetik annak valószínűségét. Ezért a családok támogatása és az egészséges családi környezet előmozdítása kulcsfontosságú stratégiák a fiatalok bűnözés megelőzésében. A család-

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

dokat közösségi programokkal és szociális szolgáltatásokkal kell támogatni, hogy stabil környezetet tudjanak biztosítani gyermekeik számára. Ez magában foglalja a pozitív viselkedésmódok ösztönzését és a nehézségekkel küzdő családok számára erőforrások biztosítását (UNICEF 2013).

Irodalom

- Alarid, L. F. – Burton, V. S. – Cullen, F. T. (2000): Gender and crime among felony offenders: Assessing the generality of social bond and differential association theories. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 37(2): 171–199.
- Baumrind, D. (1966): Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37(4): 887–907. <https://doi.org/10.2307/1126611>
- Baumrind, D. (1971): Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology*, 4(1): 1–103.
- Baumrind, D. (2013): Authoritative parenting revisited: History and current status. In: R. E. Larzelere – A. S. Morris – A. W. Harrist (Eds.): *Authoritative parenting: Synthesizing nurturance and discipline for optimal child development* (pp. 11–34). Washington, DC, USA: American Psychological Association.
- Baumrind, D. – Black, A. E. (1967): Socialization practices associated with dimensions of competence in preschool boys and girls. *Child Development*, 38(2): 291–327. <https://doi.org/10.2307/1127295>
- Blumstein, A. – Cohen, J. – Farrington, D. P. (1988): Longitudinal and criminal career research: Further clarifications. *Criminology*, 26: 57.
- Bornstein, M. H. – Lamb, M. E. (2015): *Developmental science: An advanced textbook* (7th ed.). New York, NY, USA: Psychology Press.
- Braza, P. – Carreras, R. – Muñoz, J. M. – Braza, F. – Azurmendi, A. – Pascual-Sagastizábal, E. – (...) – Sánchez-Martín, J. R. (2015): Negative maternal and paternal parenting styles as predictors of children's behavioral problems: Moderating effects of the child's sex. *Journal of Child and Family Studies*, 24(4): 847–856. <https://doi.org/10.1007/s10826-013-9893-0>
- Burt, S. A. – Barnes, A. R. – McGue, M., – Iacono, W. G. (2008). Parental divorce and adolescent delinquency: ruling out the impact of common genes. *Developmental psychology*, 44(6): 16–68. <https://doi.org/10.1037/a0013477>
- Cana, P. S. (2018): *Family-Based Risk and Protective Factors and their Effects on Juvenile Delinquency: What Do We Know*. <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/wht-knw/index-en.aspx> (Utolsó letöltés: 2025. 07. 01.)
- Chaffin, M. – Silovsky, J. F. – Funderburk, B. – Valle, L. A. – Brestan, E. V. – Balachova, T. – (...) – Bonner, B. L. (2004): Parent-child interaction therapy with physically

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- abusive parents: efficacy for reducing future abuse reports. *Journal of consulting and clinical psychology*, 72(3): 500–510. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.72.3.500>
- Chambers, J. – Power, K. – Loucks, N. – Swanson, V. (2001): The interaction of perceived maternal and paternal parenting styles and their relation with the psychological distress and offending characteristics of incarcerated young offenders. *Journal of Adolescence*, 24(2): 209–227.
- Church, W. – Jaggars, J. – Tomek, S. – Bolland, A. C. – Bolland, K. A. – Hooper, L. – Bolland, J. M. (2015): Does permissive parenting relate to levels of delinquency? An examination of family management practices in low income black families. *Journal of Juvenile Justice*, 4(2): 95–110.
- Coley, R. L. – Medeiros, B. L. (2007): Reciprocal longitudinal relations between nonresident father involvement and adolescent delinquency. *Child Development*, 78(1): 132–147.
- Collishaw, S. – Gardner, F. – Maughan, B. – Scott, J. – Pickles, A. (2011): Do historical changes in parent-child relationships explain increases in youth conduct problems? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 40: 119–132. <https://doi.org/10.1007/s10802-011-9543-1>.
- Cottle, C. C. – Lee, R. J. – Heilbrun, K. (2001): The prediction of criminal recidivism in juveniles. *Criminal Justice and Behavior*, 28(3): 367–394.
- Darling, N. (1999): *Parenting style and its correlates*. <http://csped.com/educator/earlychildhood/articles/parentingstyle.pdf> (Utolsó letöltés: 2025. 07. 01.)
- Delvecchio, E. – Germani, A. – Raspa, V. – Lis, A. – Mazzeschi, C. (2020): Parenting styles and child's well-being: The mediating role of the perceived parental stress. *Europe's Journal of Psychology*, 16(3): 514.
- Elder, G. H. – Jr. (Ed.). (1985): *Life course dynamics: Trajectories and transitions, 1968–1990*. Ithaca, NY Cornell University Press
- García, F. – Gracia, E. (2009): Is always authoritative the optimum parenting style? Evidence from Spanish families. *Adolescence*, 44(173): 101–131.
- Gault-Sherman, M. (2012): It's a two-way street: The bidirectional relationship between parenting and delinquency. *Journal of youth and adolescence*, 41(2): 121–145.
- Gold, J. – Sullivan, M. W. – Lewis, M. (2011): The relation between abuse and violent delinquency: The conversion of shame to blame in juvenile offenders. *Child abuse & neglect*, 35(7): 459–467.
- Gorman-Smith, D. – Tolan, P. H. – Henry, D. B. (2000): A developmental-ecological model of the relation of family functioning to patterns of delinquency. *Journal of Quantitative Criminology*, 16(2): 169–198.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Gubbels, J. – Assink, M. – van der Put, C. E. (2024): Protective factors for antisocial behavior in youth: what is the meta-analytic evidence?. *Journal of youth and adolescence*, 53(2): 233–257.
- Hearne, B. N. (2015): *The Effect of Parenting Styles and Depressive Symptoms on Young Adult's Educational Attainment* (Doctoral dissertation).
- Hirschi, T. (1969): *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hirschi, T. (1977): Causes and prevention of juvenile delinquency. *Sociological Inquiry*, 47(3–4): 322–341.
- Hoeve, M. (2008): *Parenting and juvenile delinquency*. Dissertation, Amsterdam.
- Hoeve, M. – Blokland, A. – Dubas, J. D. – Loeber, R. – Gerris, J. R. – van der Laan, P. H. (2008): Trajectories of delinquency and parenting styles. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36, 223–235. <https://doi.org/10.007/s10802-007-9172-x>.
- Hoeve, M. – Dubas, J. S. – Gerris, J. R. M. – van der Laan, P. – Smeenk, W. (2011): Maternal and paternal parenting styles: Unique and combined links to adolescent and early adult delinquency. *Journal of Adolescence*, 34, 813–827.
- Hong, S. – Lee, Y. (2025): When parents split: juvenile delinquency and its mechanisms. *Journal of Experimental Criminology*, 1–25.
- Jang, S. J. – Smith, C. A. (1997): A test of reciprocal causal relationships among parental supervision, affective ties, and delinquency. *Journal of research in crime and delinquency*, 34(3): 307–336.
- Kausar, R. – Shafique, N. (2008): Gender differences in perceived parenting styles and socioemotional adjustment of adolescents. *Pakistan Journal of Psychological Research*, 23: 93–105.
- Keijsers, L. – Frijns, T. – Branje, S. J. T. – Meeus, W. (2009): Developmental links of adolescent disclosure, parental solicitation, and control with delinquency: moderation by parental support. *Developmental Psychology*, 45(5): 1314–1327.
- Klein, K. – Forehand, R. – Armistead, L. – Long, P. (1997): Delinquency during the transition to early adulthood: Family parenting predictors from early adolescence. *Adolescence*, 32(125): 61.
- Laird, R. D. – Pettit, G. S. – Bates, J. E. – Dodge, K. A. (2003): Parents' monitoring-relevant knowledge and adolescents' delinquent behavior: evidence of correlated developmental changes and reciprocal influences. *Child Development*, 74(3): 752–768.
- Lamborn, S. D. – Mounts, N. S. – Steinberg, L. – Dornbusch, S. M. (1991): Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child development*, 62(5): 1049–1065.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Larzelere, R. E. – Morris, A. S. E. – Harrist, A. W. (2013): *Authoritative parenting: Synthesizing nurturance and discipline for optimal child development*. Washington, DC, USA: American Psychological Association.
- Laub, J. H. – Rowan, Z. R. – Sampson, R. J. (2018): The age-graded theory of informal social control. In: Farrington D. P. (Ed.) et al.: *The Oxford Handbook of Developmental and Life-Course Criminology* <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190201371.013.15>
- Laub, J. H. – Sampson, R. J. – Sweeten, G. A. (2017): Assessing Sampson and Laub's life-course theory of crime. In: *Taking stock* (pp. 313–333). Routledge.
- Laurson, B. – Collins, W. A. (2009): "Parent-Child Relationships During Adolescence". In R. Lerner & L. Steinberg (Eds.): *Handbook of Adolescent Psychology*, 3rd Ed. (pp. 3–42) Hoboken, NJ, Wiley & Sons.
- Lee, B. – Gerber, J. – Cochran, J. (2020): Parenting styles and children's delinquency reconsidered: An empirical assessment. *Juvenile and family court journal*, 71(2): 33–59.
- Lee, S. M. – Daniels, M. H. – Kissinger, D. B. (2006): Parenting influences on adolescent adjustment: Parenting styles versus parenting practices. *The Family Journal*, 14: 253–259.
- Loeber, R. – Dishion, T. J. (1983): Early predictors of male delinquency: A review. *Psychological Bulletin*, 94(1): 68–99.
- Loeber, R. – Stouthamer-Loeber, M. (1986): Family factors as correlates and predictors of juvenile conduct problems and delinquency. *Crime and justice*, 7: 29–149.
- Luyckx, K. – Tildesley, E. A. – Soenens, B. – Andrews, J. A. – Hampson, S. E. – Peterson, M. – Duriez, B. (2011): Parenting and trajectories of children's maladaptive behaviors: A 12-year prospective community study. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 40(3): 468–478. <https://doi.org/10.1080/15374416.2011.563470>
- Macanović, N. (2022): Resilience and juvenile delinquency: role of family. *Journal of Entrepreneurship and Business Resilience*, 5(1): 33–39.
- Maccoby, E. E. (1992): The role of parents in the socialization of children: An historical overview. *Developmental Psychology*, 28(6): 1006–1017. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.28.6.1006>
- Maccoby, E. E. – Martin, J. (1983): Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Series Ed.) & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development* (pp. 1–101). New York: Wiley

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Mary, J. B. (2016): Role of parents in inculcating values. *JARIIE* http://ijariie.com/AdminUploadPdf/ROLE_OF_PARENTS_IN_INCULCATING_VALUES_c1264.pdf. (Utolsó letöltés: 2025. 07. 01.)
- McCluskey, C. P – Tovar, S. (2003): Family processes and delinquency: The consistency of relationships by ethnicity and gender. *Journal of Ethnicity in Criminal Justice*, 1: 37–61.
- McCuish, E. – Lussier, P. (2023). Twenty years in the making: Revisiting Laub and Sampson's version of life-course criminology. *Journal of Criminal Justice*, 88: 102–117.
- Mullens, A. D. (2004): *The relationship between Juvenile delinquency and family unit structure*. Marshall University.
- Mwangangi, R. K. (2019): The role of family in dealing with juvenile delinquency. *Open Journal of Social Sciences*, 7(3): 52.
- Mwenda, N. (2012): Introduction: Parents' involvement in children's lives in Africa. *Africa Development*, 37(3): 1–18.
- Nisar, M. – Ullah, S. – Ali, M. – Alam, S. (2015): Juvenile delinquency: The Influence of family, peer and economic factors on juvenile delinquents. *Applied Science Reports*, 9(1): 37–48.
- Olivari, M. G. – Tagliabue, S. – Confalonieri, E. (2013): Parenting style and dimensions questionnaire: A review of reliability and validity. *Marriage & Family Review*, 49(6): 465–490. <https://doi.org/10.1080/01494929.2013.770812>
- Onyango, D. A. (2015): *Effects of authoritarian parenting model on learner participation in early childhood education science class Kabondo division, Homabay county, Kenya*. Doctoral dissertation, University of Nairobi.
- Rinaldi, C. M. – Howe, N. (2012): Mothers' and fathers' parenting styles and associations with toddlers' externalizing, internalizing, and adaptive behaviors. *Early Childhood Research Quarterly*, 27(2): 266–273. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2011.08.001>
- Robert, D. (2002): Living with crime. *The implications of racial/ethnic differences in suburban location state Univ. of NY at Albany, J. social forces*, 74, 20.
- Sampson, R. J. – Laub, J. H. (1993): Crime in the making: Pathways and turning points through life. *Crime & Delinquency*, 39(3): 396–396.
- Samuels, J. E. (2001): An update on the "cycle of violence". *National Institute of Justice: Research in Brief*, 1–8.
- Sarantakos, S. (1997): Cohabitation, marriage and delinquency: The significance family environment. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 30(2): 187–199.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Schaffer, M. – Clark, S. – Jeglic, E. L. (2009): The role of empathy and parenting style in the develop ment of antisocial behavior. *Crime and Delinquency*, 55: 586–599.
- Shader, M. (2001): *Risk factors for delinquency: An overview*. Washington, DC: US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Shields, G. – Clark, R. D. (1995): Family correlates of delinquency: Cohesion and adaptability. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 22: 93.
- Simons, L. G. – Conger, R. D. (2007): Linking mother–father differences in parenting to a typology of family parenting styles and adolescent outcomes. *Journal of family issues*, 28(2): 212–241.
- Simourd, L. – Andrews, D. A. (1994): Correlates of delinquency: A look at gender differences. *Forum on Corrections Research*, 6(1): 26–31.
- Smith, A. (2021): *The influence of family dynamics in predicting juvenile delinquency*. Youngstown State University.
- Steinberg, L. – Elmen, J. D. – Mounts, N. S. (1989): Authoritative parenting, psychosocial maturity, and academic success among adolescents. *Child Development*, 60(6): 1424–1436. <https://doi.org/10.2307/1130932>
- Tapia, M. – Alarid, L. F. – Clare, C. (2018): Parenting styles and juvenile delinquency: Exploring gendered relationships. *Juvenile and Family Court Journal*, 69(2): 21–36.
- Thornberry, T. P. (1996): Empirical support for interactional theory. In: J. D. Hawkins (Ed.): *Delinquency and Crime: Current Theories* (pp. 198–235). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Thornberry, T. P. – Lizotte, A. J. – Krohn, M. D. – Farnworth, M. – Jang, S. J. (1994): Delinquent peers, beliefs, and delinquent behavior: a longitudinal test of interactional theory. *Criminology*, 32(1): 47–83.
- Trinkner, R. – Cohn, E. S. – Rebellon, C. J. – Van Gundy, K. (2011). Don't trust anyone over 30: par ental legitimacy as a mediator between parenting style and changes in delinquent behavior over time. *Journal of Adolescence*, 35(1): 1–14.
- Trinkner, R. – Cohn, E. S. – Rebellon, C. J. – Van Gundy, K. (2012): Don't trust anyone over 30: Parental legitimacy as a mediator between parenting style and changes in delinquent behavior over time. *Journal of adolescence*, 35(1): 119–132.
- UNICEF (2013): *The role of social work in juvenile justice*. <https://www.unicef.org/turkiye/media/3781/file/Report%20on%20the%20Role%20of%20Social%20Work%20in%20Juvenile%20Justice.pdf>
- Waite, L. J. (1995): Does marriage matter?. *Demography*, 32(4): 483–507. <https://doi.org/10.2307/2061670>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Wardle, L. D. (2004): Children and the Future of Marriage. *Regent UL Rev.*, 17, 279. Children and the Future of Marriage Symposium: Moral Realism and the Renaissance of Traditional Marriage 17 Regent University Law Review 2004–2005
- Wasserman, G. A. (2003): *Risk and protective factors of child delinquency*. US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Wright, K. N. – Wright, K. E. (1992): Family Life and Delinquency and Crime: A Policy-Makers Guide to the Literature. *Unpublished manuscript. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention*, Washington, DC.

RECENZÍÓ

Kiáltó csend: A holokauszt helyi emlékezete Magyarországon¹

Csepeli György – Papp Richárd (2025): *Kiáltó csend: A holokauszt helyi emlékezete Magyarországon*. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 278 oldal.

MURÁNYI ISTVÁN²

„Mér foglalkozol a zsidókkal? Még hogy kutatni őket! És velünk, rendes emberekkel ki foglalkozik? Te is zsidó vagy?” Ilyen és kevésbé finoman megfogalmazott „számonkéréssel” gyakran találkozom. A néma reagálásra is van példám, amely egy idős asszony döbbsé pillantása volt. Vonaton utaztam, olvastam. A szemben ülő nénike szótlanul, zavartan, de mélységesen szemrehányóan nézte az olvasott könyv címét: *A zsidó Jézus* (Vermes 1998). A végállomásig nem beszélgettünk.

Az átlagos olvasók (ha van ilyen) túlnyomó többségéhez hasonlóan, a recenzens Csepeli György és Papp Richárd nemrég megjelent könyvét is a korábbi szokásának megfelelően tervezte elolvasni: egy-egy fejezetet (és/vagy tematikus blokkot) kisebb-nagyobb szünetek beiktatása alapján. Nem ez történt. A töredezett ismeretek, némi érzelmi kapcsolódások (barátok), utazások (Izrael) vagy a kutatás célja, feladatainak kijelölése, módszertana önmagában még kevés lett volna a „nem tudtam letenni” buta indoklással való ál-azonosuláshoz. Még a szociológiai/szociálpszichológiai vagy antropológiai diszciplínák episztemológiai lehetőségeinek professzionális alkalmazása sem indokolja kellően a szokatlan folyamatos olvasást. „...Írásunkban egyszerre jelenik meg a holokauszt társadalmi emlékezetéhez kapcsolódó felejtés, tudáshiány, illetve a vészorszak borzalmainak átélése és a múlt életben tartásának fontossága. Kutatásunk eredményei ezáltal drámaian mutatnak rá a holokauszthoz kapcsolódó emlékezetminták velünk

¹ Csepeli György – Papp Richárd (2025): *Kiáltó csend: A holokauszt helyi emlékezete Magyarországon*. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 278 oldal.

² Ny. egyetemi docens, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Szociológia és Szociálpolitika Tanszék.

RECENZÍÓ

élő ellentmondásaira, feszültségeire, az emlékezet/felejtés dialektikus jelenlétére, valamint az empatikus emlékezeti narratívák és az antiszemita előítéletek együttes tovább élésére a mai magyarországi társadalomban”. Az interjúk során a kulturális antropológia és a kvalitatív szociológia módszerét alkalmazták. A félig strukturált kérdés visszatérés a megismerni kívánt kérdéshez: értelmezhetőek legyenek az interjú narratívái. A kutatócsoport tagjai a fókuszcsoporthoz és a személyes interjúk mellett felhasználták a terepmunkák során lejegyzett beszélgetéseket is (antropológiai módszertan). Az interjúk elemzésének és értelmezésének befogadását nagymértékben elősegítette a módszertani jellemzők rövid összefoglalása (Siklaci 2006). Az antropológiai félig strukturált interjúk funkciója egyszerre leíró és okozati. Az interjúk eredményeinek feldolgozása során olyan diskurzusokról olvashatunk, amelyek egyrészt alátámasztják a bevezetőben jelzett és megindokolt kutatási célokat és az interjúk során kijelölt kérdésekre adott válaszokat – nem korlátozva a szabad történetmesélés szabadságát (értelmező emlékezet). Az interjúk során alkalmazott kérdések – ahogy a szerzők több alkalommal is hangsúlyozzák – inkább „tematikus blokkok” nem kötődnek szigorúan a kutatás kérdéseihöz.

A szerzők természetesen elismerik a korábbi, holokausztra vonatkozó empirikus kutatásokat, de hiányolják, hogy kevésbé vagy egyáltalán nem foglalkoztak azzal, hogy a holokauszt jelentésének, emlékezetének milyen jelei vannak a különböző településeken.

A kollektív stressz feloldásában a közös beszéd és értelmező jelentés, az emlékezés szerepe rámutat arra, hogy miért is indokolt ez a kutatás: nem volt olyan kutatás, amely feltáró, személyes diskurzusokon, elbeszéléseken alapul és feltárja a téma „...emlékezhelyi és személyes mélységeit...”, melyek transzgenerációs és transzlokális emlékezeti mintázatokon keresztül vizsgálnák a holokauszt emlékeztének tovább öröklődő folyamatait. Röviden úgy is fogalmazhatunk, hogy a szerzők az emlékezetminták fenntartásainak megismerése során a holokauszthoz közvetlenül vagy áttételesen kapcsolódó, korábban nem vizsgált csoportok (áldozatok, kívülállók és utódok) nézőpontjainak, emlékeinek (társadalmi emlékezethez felejtés és tudáshiány) érzelmi és kognitív emlékezeti mintáinak leírására törekedtek.

A bevezetőben röviden olvasható a hazai holokausztkutatás történetének néhány olyan eseménye, amelyek befolyásolják, pontosabban kijelölik a kutatás és a kötet funkcióját, feladatait. Viszonylag hosszabb „bevezetés a bevezetőben”: a kutatás feladata, módszertana, céljának indoklása, ami a holokauszt még feltáratlan transzgenerációs és transzlokális emlékezeti mintázatai jelentéstartalmának leírása. A könyv minden alkalommal a folyamatjellegre hangsúlyozza: a társadalmi emlékezet nem statikus, hanem közösségi kommunikatív diskurzusok aktív folyamata (transzgenerációs-transzlokális emlékezet).

A könyv stílusa a kifejezések, szókapcsolatok úgy kapcsolódnak a témához, hogy a nehezen megfogalmazható kifejezések már-már szépirodalmi léptékű sajátosság-

RECENZÍÓ

gal bírnak (pl. „Az emlékezés az élet bosszúja az elmúlás miatt, mely megsemmisítené a múltat, ha az élők agyában a velük történt külső és belső történések nem hagytak volna maguk után aktivizálható nyomokat”).

Az emlékezet gazdag társadalomtudományi kulturális emlékezet, közösségi emlékezet irodalmából csupán két meghatározó szerzőre (Nora 1993, Assmann 1999) hivatkoznak, kerülik az üres, ún. tudományos protokoll maradéktalan követését, elsősorban az emlékezet érzelmi rögzülését befolyásoló kognitív ismeretek vizsgálatára koncentráltak. A szerzők – nagyon helyesen – elsősorban az emlékezet érzelmi jellemzőinek feltárására koncentráltak, de ez nem jelenti az emlékezet rögzülését befolyásoló kognitív ismeretek vizsgálatát. A könyv befejező részében olvasható kérdés a vizsgálat alapvető céljára vonatkozik: a válaszadók számára a holokauszthoz való viszonyulást tekintve az emlékezés vagy a felejtés a legjobb megoldás.

A 2021 és 2024 között végzett kutatás hét faluban, hét városban, egy megyeszékhelyen és Budapesten zajlott. A kiválasztás azon a feltételezésen alapult, hogy ezek a települések lokális jellemzői (típus, nagyság, lakosság száma) mennyire jellemezhetik a vészkoroszakra való többnyire helyi emlékezést. A településeket olyan mélységgel és szempontok szerint jellemzik a szerzők, melyek a fókuszcsoport-interjúk tematikus kérdéseire kapcsolódtak. A „...válaszok a megkérdezett tudásának produktumai, de amit tudnak az része a zsidókra, az üldözöttségük okaira, a deportálásra és annak helyi emlékezetben megőrzött nyomaira vonatkozó, tőlük függetlenül kialakult kollektív tudásnak... s válik részévé a közvetlen élményeket nélkülöző kulturális emlékezeté.”

Az általános bevezető kérdések az alábbiak voltak: Kik a zsidók? Mik voltak az antiszemitizmus és a zsidóüldözések okai? Helyi emlékezetre utaló kérdések: Hogyan történtek a deportálások az önök településén? Vannak-e látható jelei a településen az itt élt zsidóknak és a holokausztnak? Volt-e szó a holokausztról családtagjai/barátai/iskolatórsai/munkatársai/ismerősei között? A kutatási célok között szerepelt: a zsidó szó szemantikája, a többség-kisebbség közötti viszony, a vidéki zsidóság megismerése és holokauszt-jelek a településeken.

A kötet első része a helyi emlékezetre vonatkozó eredményeket tárgyalja – kulturális antropológiai paradigma alapján. Második rész: interjúk szociálpszichológiai vizsgálata – narratívák elemzése az általánosabb mintázatokra koncentrálni. Harmadik rész, összegzés: transzlokális és transzgenerális összehasonlítás – az általánosabb emlékezeti hasonlóságok alapján. A bevezető előtt szereplő nagyszámú fejezetekre tagolt tartalomjegyzék értelmezése komoly kihívást jelenthet a könyv olvasását elkezdők többségének. Ezért érdemes lett volna a felsorolt fejezeteket beilleszteni a három nagy részbe – lényegében változtatás nélkül.

Az elemzések első fejezetében a helyi holokauszt emlékezet antropológiai elemzésében idézett interjúrészletek kiválasztása – a kötetben szereplő többi empirikus részhez hasonlóan – olyan módon történt, hogy a vizsgálat nem az előzetes elgondolások oktrojált szempontjaira épült, hanem valóban a szöveg kínálta lehetőségekre.

RECENZÍÓ

Különösen informatív az a technika, amelyben a csoportos vagy személyes interjút visszautasító alany az előzetes ígérete ellenére mégsem vesz részt a vizsgálatban. A „kettős” elemzési metodika kiváló alkalmazásával a lényeges kérdésekre (pl. „Felmérlül a kérdés, milyen jelentések állnak, állhatnak narratívái mögött? Milyen hasonló további tapasztalatokkal terepmunkáink során?”) kaphatunk válaszokat. Így sikerült feltárva jellemezni holokausztlókalis emlékezetébe mélyen beépült bizalmatlanságot, illetve bizonytalanságot.

A szerzők számos hivatkozásra támaszkodhatnak az empirikus társadalomtudományi munkák közül, vagy a gazdag, ún. holokausztló szakirodalomhoz sorolt (vagy sorolható?) történelmi, politikai, pszichológiai munkákra, vagy a túlélők visszaemlékezéseire. De nem. Nagyon helyesen, mivel munkájuk önmagáért beszél, a szövegek élete mögött nem szakirodalmak vagy matematikai statisztikák vannak, hanem a holokausztló generációkat túlélő emlékezet. Ahol mégis hivatkoznak, az idézett munka a szövegelemzés eredményének pontosítását, vagy megerősítő illusztrálását szolgálja (Kovács-Vajda, 2002).

A személyes és csoportos interjúk alapján levont következtetések talán egyik legjelentősebbike, hogy a zsidókkal szembeni bizalmatlanság nagymértékben a zsidókkal (és a zsidósággal) kapcsolatos személyes tudás és a kapcsolatok (találkozások) hiányának is köszönhető.

Bizonyára több olvasó számára is meglepő, hogy az interjúk alapján a zsidókkal szembeni bizalmatlanság több esetben nem csupán a nem zsidókra jellemző, hanem többnyire a zsidó családokban a zsidókról zajló diskurzusokban. Ez a családtagok – különösen a holokausztló túlélők – számára napjainkban is egyfajta védekezésnek tekinthető. A szerzők releváns interjúrészlettel támasztják alá a leszámazottak életét sok tekintetben meghatározó bizalmatlanság intergenerációs áthagyományozását. „A magyarországi nyílt társadalmi diskurzusban együtt jár a soá-val kapcsolatos ki nem beszélt traumák, elhallgatások fojtó, lappangó és kibeszélésre váró feszült-ségével”.

Az interjúk alapján a holokausztló társadalomtörténelmi vagy inkább szociálpszichológiai elemzése azt igazolja, hogy a holokausztló emlékezetet a bizonytalanság és a bizalmatlanság között egyfajta egymást generáló kölcsönös kapcsolat van. A szerzők elemzésének nívója annak feltárása, hogy a holokausztló emlékezet egyike a feldolgozatlan történelmi traumáknak, amely többek között a bizonytalansághoz, a családi kommunikációk zártságához vagy a folyamatosan tovább élő mozdulatlan intergenerációs diskurzusokhoz kapcsolódik. Az emlékezéssel kapcsolatos interjúk elemzésének további tematikus blokkja a holokausztlótról szóló ismeretek iskolai közvetítésének és a meglévő tárgyi emlékek (múzeumok, koncentrációs táborok) megismerésének hiánya.

A szerzők korrekt módon az alanyok közlése alapján foglalkoznak a nem zsidók holokausztló megelőző, holokausztló alatti és a holokausztló követő időszakok zsidókat érintő történésekkel. A zsidó családok értékeinek, javaiknak vagy házuk eltulaj-

RECENZÍÓ

donításának is köszönhető a bizalmatlan hallgatás közösségi tovább élése – a nem zsidók és zsidók között egyaránt.

A szerzők fontosnak tartották, hogy az interjúkra támaszkodva tárgyalják a zsidók, mint csoport meghatározásának kérdéseit. Az in-group, illetve out-group kategorizáció – saját csoportra vonatkozó, illetve külső csoportra vonatkozó azonosítás – lényegét a szociálpszichológus és antropológus szerzők imponálóan tömören, egy mondatban foglalják össze, releváns szerzőkre utalva (Tajfel 1978; Wistrich 1991). További, kétféle kategorizációs bevonása (diszjunkt, másszóval esszencialista, illetve konjunkt, másszóval konstrukcionista kritériumok) olyan, „...a csoportokról alkotott kollektív képzetek...” tipológiát generál, amely eredménye olyan négy típus (In-group esszencialista; In-group konstrukcionista; Out-group esszencialista; Out-group konstrukcionista), amelyeket az interjúszövegek alapján jellemeznek a szerzők. Úgy gondolom, nem vagyok egyedül azzal a véleményemmel, hogy a zsidók kategorizációjára vonatkozó blokk lenyűgözően profi munka: az interjúk szövegéből hivatkozott részletek kiválasztása, majd értelmezése olyan releváns szakirodalom alapján történik, amely magabiztos tömörséggel oldja meg ezt a nem könnyű feladatot.

Az interjúk további szövegelemzését – a korábbi módszertani protokollt követve – olyan tematikus blokkokban tárgyalják a szerzők, amelyek külön-külön eltérő kötetekben tárgyalhatók lennének.

A hétköznapi, többnyire negatív sztereotípiák, elutasítások és különböző intenzitású, közismert előítéletek elemző illusztrálása olyan szociálpszichológiai bevezetőre támaszkodik, amely bármelyik társadalomtudományi PhD megfelelő kurzusába illeszthető (zárójeles megjegyzés: az egyik szerző a csoportközi előítéletesség legkiválóbb hazai kutatója). Az üldöztetések okainak sokféleségét, azok egymást erősítő jellegét a többségi out-group csoportokhoz viszonyított vallási, nyelvi és kulturális sajátosságok magyarázzák – amint ezek az interjúszövegekből kiderülnek.

A szerzők fontosnak tartják, ezért ennek megfelelően foglalkoznak a zsidókkal szemben történetileg kialakult, a mai napig jelen lévő irigység motivációival, a különböző típusú antiszemitizmus kialakulásával.

Logikailag is helytálló – ha lehet ilyet mondani – hogy a védekező (defenzív) identitás disszonanciája lényegében az 1943–1944-es évek történéseihez kapcsolódik („Deportálás, munkaszolgálat, nyilas terror” fejezet). Valószínű, hogy az olvasó számára is egyértelmű, hogy a viszonylag sok történettudományi kötetben hosszan tárgyalt, egymással sokszor ellentmondó tényeket közlő munkák idézése helyett narratívák alapján konstruálják.

Miért történt a holokauszt? A holokauszt kauzális megismerése során „...mind az ész, mind a szív csődöt mond”, az interjúk oksági vákuumnak tekinthetők, „a mindennapi tudaton túli tudomány is tanácstalan.”

A szerzők szerint a kutatás egyik lényeges tanulsága, hogy a holokausztnak nincs vége: létük fizikai megszűnése mellett az emlékek elpusztítása (zsinagógák)

RECENZÍÓ

az emlékezés lényeges feltételének elpusztítása. Különösen fontos megállapítása a könyv utolsó lapjain olvasható gondolat, amely a nem zsidó zsidókra is vonatkozhat „...a helyi emlékezetben mindenki ott van, aki a jelenben már nem lehet ott.”

Csepeli György és Papp Richárd könyvének összefoglalója egyúttal egy újabb kutatás kérdéseiként is értelmezhető. A jelen kutatás „...egyik eredménye az antiszemita narratívák nem rosszindulatú, de refraktálatlan és kritikátlan megjelenésének „felfedezése” és elemzése volt... fókuszcsoportos interjúk reményeink szerint hozzájárulhatnak a holokausztért viselt kollektív társadalmi felelősséggel való szembesüléshez, amit egyik fiatal beszélgetőtársunk így fogalmazott meg: nyíltan és mindenki szeme láttára történt, és senki nem csinált semmit...” A remény valóság: a könyv hozzájárul a társadalmi felelősséggel való szembesüléshez.

Irodalom

- Assman, J.: (1999): A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában. Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Kovács É. – Vajda J. (2002): Mutatkozás. Zsidó identitástörténetek. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest.
- Nora, P. (1993): A helyek problématikája. *Aetas* 14/3: 142–157.
- Síklaki I. (2006): Vélemények mélyén. A fókuszcsoport módszer, a kvalitatív közvélemény-kutatás alapszere. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Tajfel, H. (1978): Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations. Academic Press, London.
- Vermes G. (1998): A zsidó Jézus. Osiris Kiadó, Budapest.
- Wistrich, R. S. (1991): *The Longes Hatred*. Pantheon Books, New York.

RECENZÍÓ

A munka és a kapitalizmus viszonya, vagyis mi marad a munkából?¹

Szalai Erzsébet (2024): *Mi a munka és mi a kapitalizmus? És mi jöhet utánuk?*
Napvilág Kiadó, Budapest, 126 oldal.

BAJNÓCZKI LAURA²

A kötet szervesen illeszkedik a szerző életművébe, különös tekintettel a két évvel korábban megjelent *Lélek és profitráta* (2022) című munkájára, amelyben a kapitalizmus működésének pszichoszociális vetületeit vizsgálta. Legfrissebb munkájában Szalai történeti-szociológiai perspektívából vizsgálja a kapitalista termelési módot, hangsúlyozva annak a munka világára kifejtett jelentős társadalmi hatását, s mindennek nyomán az egyének hétköznapi életére gyakorolt következményeit is. A kötet – *Mi a munka és mi a kapitalizmus? És mi jöhet utánuk?* – részletes idővonal mentén vezet végig az olvasót a munka fogalmának alakulásán a marxista formációelmélettől a mai flexibilis foglalkoztatási modellekig. A szerző teoretikus háttértudása és gyakorlati példái

révén világít rá a kapitalizmus szerkezeti változásaira, miközben érzékenyen reagál a technológiai és társadalmi átalakulásokra.

Új könyvében a szerző tovább mélyíti ezt a tematikát, miközben a tőke és munka közötti viszonyrendszer elemzését egy történetileg árnyaltabb, strukturálisan komplexebb és társadalmilag érzékenyebb keretbe helyezi. A kötet egyik központi törekvése, hogy a kapitalizmus történeti kontextusának feltárása révén világítsa meg a munka világában lezajlott és jelenleg zajló változásokat. Továbbá mindezek hosszú távú társadalmi hatásait, különös tekintettel a mindennapi élet alakulására és az egyéni egzisztenciális élmény formálódására.

A bevezető rész világosan kijelöli azokat az elméleti és gyakorlati kérdéseket, amelyek mentén az elemzés halad. Rögtön a kötet elején közli a szerző, hogy a re-

¹ Szalai Erzsébet (2024): *Mi a munka és mi a kapitalizmus? És mi jöhet utánuk?* Napvilág Kiadó, Budapest, 126 oldal.

² PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program; e-mail: bajnoczki.laura@arts.unideb.hu

RECENZÍÓ

leváns szakirodalom tárházának csupán egy szeletét volt lehetősége feldolgozni a könyv megírásához, hiszen a munkaszociológiával foglalkozó irodalom teljes története egészen Marx idejére (az 1800-as évek közepére) tekint vissza.

A szerző rámutat arra, hogy a „*Mi a munka?*” kérdés nemcsak elméleti jelentőséggel bír, mivel annak megválaszolása elengedhetetlen ahhoz, hogy megértsük, milyen szerepet tölt be a munka a társadalmi újratermelés folyamatában és hogyan strukturalja az egyéni és kollektív identitásokat. Szalai deklarált célja nem pusztán a munka és kapitalizmus fogalmainak elméleti meghatározása, hanem annak vizsgálata is, hogy ezek értelmezése milyen mértékben bír relevanciával a kortárs társadalmakban (Szalai 2024).

A könyv három nagyobb szerkezeti egységre tagolódik, amelyek logikusan vezetnek végig az olvasót a munka fogalmi és történeti alakulásán, a kapitalizmus rendszerének elemzésén, valamint a munka átalakulásának lehetséges jövőbeli tendenciáin. Az első rész a munka – elsősorban a kapitalista társadalom keretei között megjelenő munka – történeti áttekintését nyújtja. A fejezet célja nem csupán a munka jelentés-tartalmának és funkcióinak feltárása, hanem az is, hogy egy időbeli dimenzió mentén helyezze el a munkavégzés különböző formáit és az ezekhez kapcsolódó társadalmi viszonyokat. Szalai (2024) itt egy idővonalat kínál az olvasónak, amely elősegíti a fogalmi és történeti tájékozódást. Ez a történeti háttér teszi lehetővé annak a megértését, hogy a munka nem önmagában vett és önkéntes emberi tevékenység, hanem társadalmilag meghatározott forma, amely történeti korszakokként eltérő jelentéssel és normatív tartalommal bír.

A második és egyben a legterjedelmesebb fejezete a könyvnek a kapitalizmus alapvető vonásait és működés módját tárgyalja. A szerző itt párhuzamosan alkalmazza a „hagyományos marxi értelmezés” (Szalai 2024) és az értékkritikai elméleti irányzatok keretét, melyek ütköztetéséből formálja meg saját álláspontját. Szalai nem csupán közvetíti a különböző elméleti perspektívákat, hanem kritikai elemzésen keresztül mutat rá azok érvényességi hatáira és kiegészítési lehetőségeire. A hazai és nemzetközi szakirodalom bőséges feldolgozása során külön figyelmet szentel a munka fogalmának definiálására, amely kulcsfontosságú a könyv további részében kibontott társadalomelméleti következtetések szempontjából. A szerző az értelmezési keret kialakításakor Marx formáció elméletére támaszkodik, melyet egy kikristályosodott szerkezetként kezel, s annak minden oldalát ismerteti is. A marxi formációelméletet alkalmazva, a történelmi materializmus alapján bontja ki a társadalmi viszonyokat, különösen a termelés és munka viszonyának változásait.

A kötet harmadik része egy epilógus, mely a munka jellegének változását, valamint annak társadalomban betöltött szerepének újraértelmezését tematizálja. Szalai két kulcsfontosságú kérdést emel ki: egyrészt a munka tartalmi módosulását, másrészt annak társadalmi szerepét, amely jelentős transzformáción ment keresztül a késő modernitás időszakától napjainkig. A szerző hangsúlyozza, hogy a munka

RECENZÍÓ

világában zajló változások nemcsak gazdasági-technológiai, hanem értékrendi átalakulással is együtt járnak. Ennek értelmezésére a szerző bevezeti a pszichopolitika fogalmát, amelyet Byung-Chul Han (2020) elméletére alapozva már korábbi munkáiban is alkalmazott. A pszichopolitika lényege, hogy a hatalomtechnikai működésmódok az egyén belső motivációinak és önkontrolljának formálásán keresztül érvényesülnek, nem pedig külső, kontrolláló eszközök által.

Szalai (2024) értelmezésében ez a változás különösen élesen jelenik meg a neoliberalizmus újkapitalista korszakában, amelyben a munkavégzés formái – példaként a szerző által is sokat említett, home office – olyan rugalmasságot követelnek meg, amely egy látszólagos szabadságérzetet kelt a munkavállalókban. Ezt a hamis szabadságot azonban valójában a folyamatos teljesítménykényszer és önmenedzsment strukturálja, amely egy belsővé tett kontrollfunkcióként működik (Hun 2019, Hun 2020, Stréhlí 2023). A munka így nemcsak gazdasági tevékenység, hanem a személyiség és önazonosság kialakulásának, illetve szabályozásának egyik fő színtere lesz. A folyamat során nem csupán a munkához való viszony változik meg, hanem az is, ahogyan az egyének önmagukat szemlélik és viszonyulnak saját értékességükhöz, társadalmi hasznosságukhoz. A könyv külön figyelmet fordít a munka történeti kontextusban való kialakulására is. Szalai ebben a tekintetben a feudalizmus idejéig vezeti vissza az immanens értékek – például a munkakényszer – megjelenését, s állítása szerint ezen értékek képezik a modern munkavégzés alapját. A szerző itt különbséget tesz a „konkrét” és az „absztrakt” munka között. Az előbbi a történetileg körülhatárolható kapitalista termelési módhoz köthető, míg az utóbbi a társadalmi viszonyok elszemélytelenedésével összefüggő jelenkori munkafelfogást tükrözi. Ezzel összhangban fogalmazza meg a szerző, hogy *„a tőke ebben a felfogásban már nem egy dolog, amelyet az ember csak úgy elragadhat az uralkodó osztálytól, hanem a totálissá vált pénz társadalmi formája, amely a tőke alakjában mintegy önmagára van visszacsatolva”* (Szalai 2024: 39). A pénz ebben az értelemben tehát nem csak egy fizetőeszköz. A kötet tartalma alapján a „totálissá vált pénz” egy olyan társadalmi viszonyt fejez ki, amely önmagát reprodukálja. A profitmaximalizálás és az értékviszonyok mind pénzben mérendőek és ez kihat a társadalom különböző szegmenseire, például a kultúrára, az intézményekre és a gazdaságra is. Az önmagára visszacsatolt tőke értelmezhető úgy, hogy a pénz, mint tőke nem külső forrásból, tárgyakból vagy a felhalmozott javakból nyer új értéket, hanem a saját értékén keresztül hozza létre az új pénzt. A társadalmi viszonyok, a jogi szabályozások és az intézmények is ezt a logikát követik. Szalai ezzel azt hangsúlyozza, hogy napjainkban a tőke nem pusztán fizikai tárgyak vagy tulajdonok halmaza, hanem egy mindent átható, önmagát újratermelő viszonyrendszer. A tőkének ezt a dinamikáját már nem lehet egyszerűen „elvenni” vagy „lekapcsolni” a társadalomról, mint a korábbi ipari társadalomban. A könyvben fejtegetett tézishoz kapcsolódik egy Szalai által is sokat hivatkozott közgazdász, Pogátsa Zoltán (2016), aki a „fogyul ejtett állam” metaforáját alkalmazza a neoliberalizmus rendszerére. Pogátsa és Szalai tőkére vonatko-

RECENZIO

zó önreflektív értelmezését egyszerre tekinthetjük a neoliberális újkapitalizmus két oldalának: a politika és a pénz kettős uralmának. Szalai ugyanazon logika belső, eszszenciális működését írja le, amelyet Pogátsa a közjogi mechanizmusok fogságaként ragad meg. Szalai azt emeli ki, hogy a tőke nem pusztán a magántulajdon tárgya, hanem önmagát reprodukáló, önmagára visszacsatolt pénzforma. Ebben a körforgásban ($M - \dot{A} - M'$) a profit már nem egyszerűen a megtermelt érték jussa, hanem maga a társadalom szervezőelve, vagyis minden gazdasági, kulturális és akár interszónális viszonyt alárendel a tőke önnövelésének. Ebben az értelemben a pénz a kapitalizmus totális társadalmi formája, amelybe beágyazódik a jog, a közigazgatás és a közpolitika is. Pogátsa „foglyul ejtett állam” metaforája arra mutat rá, hogy a pénzügyi szempontok erőteljesebb érvényesülése az intézményi döntéshozatalban alakítja át a demokratikus mechanizmusokat és a közérdek képviselőit. Nem egyszerűen arról van szó, hogy egy-egy érdekcsoport befolyást vásárol-e a törvényhozásban, hanem arról a rendszerszintű állapotról, amelyben a közintézmények – oktatási rendszer, környezetvédelmi hatóságok, hivatalok – a tőke önmagát szaporító gépezetének kiszolgálóivá válnak. A vállalatok és pénzáramlások „jogvédelme” fontosabbá válik a polgárok alapvető szükségleteinél, a szabályozások pedig nem a közjót, hanem a befektetők rövid távú hozamát tartják szem előtt. Ehhez kapcsolódik a munkaerőpiac és maga a munka társadalomban betöltött szerepének átalakulása. A neoliberális újkapitalizmus arra sarkallta a vállalatokat és a kormányokat, hogy a hagyományos, élethosszig tartó álláshelyeket felváltsák a rugalmas, atipikus foglalkoztatási formák: részmunkaidő, határozott idejű szerződések, alkalmi és platformmunka. Ezek a modellek lehetővé teszik, hogy a tőke minden kockázatot és költséget – a munkaerő képzésétől az egészségügyi ellátásig – a munkavállalókra hárítsa, miközben a profitmaximalizáló folyamatosan növekszik. A rugalmasság térnyerése azonban nem pusztán egyetlen országra konkretizálható jelenség, mivel a globalizáció révén a munkaerőpiac egy egységes, nemzetközi versenytér lett, ahol a tőke koronként és országhatáron átívelő mozgékonyasága kiszorítja a munkaerő egységességét és kollektív alkuerejét. Az olcsóbb munkaerőért folytatott verseny, a szabályozási verseny és a globális gyártó és elosztási hálózatok (például multinacionális cégek) mind azt a Szalai (2024) által leírt totális pénzlogikát erősítik, amelyet Pogátsa (2016) szerint az intézményi keretek is támogatnak. Így a „foglyul ejtett állam” és a „totálissá vált pénz” két egymást feltételező dimenziója ugyanannak a neoliberális újkapitalizmusnak, mivel az egyik az intézményrendszer, a másik a társadalmi formák belső dinamikája felől mutatja meg, hogyan emelkedik a tőke önnövelése minden egyéb társadalmi cél fölé és miként torzítja el a munka szerepét a társadalomban. Például, a(z) (rugalmas) atipikus foglalkoztatás a globális verseny eszközzé vált miközben számos új lehetőséget is biztosít. Az elmúlt évtizedben a távmunka rugalmassága vált fő vonzerővé, hiszen a munkavállalók életútjai egyre inkább differenciálódnak és az individualizmus erősödésével növekszik az igény a

RECENZÍÓ

saját időbeosztásra (Beck 2003). A globalizált munkaerőpiac új formákat tett lehetővé, hiszen egyre gyakoribb, hogy valaki otthonról, mégis egy külföldi cég szervezeti kultúrájához igazodva dolgozik, miközben különböző időzónák és kulturális eltérések kihívásaival néz szembe a napi együttműködés során. A fentebb vázolt tőke totális logikája a foglalkoztatás terén a flexecurity elvében jelenik meg, vagyis miközben a munkahelyek rugalmas, atipikus formái terjednek, ezzel párhuzamosan lazulnak a munkavédelmi garanciák. Ennek a jelenségnek az egyik hazai példája, a 2012 és 2024 közötti Munka Törvénykönyvének a módosításai (Mt. 196.§), melyek fokozatosan lebontották a munkavédelmi keretek egy részét (pl. felelősségmegosztás, balesetvédelem, költségtöbblet), ami még inkább a dolgozók terhére hárította az otthoni infrastruktúra költségeit. A 2020-as Covid 19 járvány idején aztán kényszerhelyzetben, ahol csak lehetséges volt sok cég gyorsan bevezette a home office-t (ELA 2023). A járvány után viszont a dolgozók többsége ragaszkodott a megtapasztalt rugalmassághoz, legalább heti néhány nap távmunka keretében (ELA 2023; Stréhli 2023), így a jelenléti munka kiszervezése és különböző helyről történő elvégzése nem csupán pillanatnyi megoldás maradt. A távmunka egyszerre jelenti a technológiai újítások megjelenését és a Szalai által vizsgált pszichopolitikai működésmód gyakorlati példáját, hiszen a dolgozó önálló menedzselése és folyamatos teljesítménykényszer együtt erősítik a tőke önnövelő szerepét a munka világában. Ezzel párhuzamosan a vállalatok egyre kifinomultabb digitális felügyeleti eszközöket alkalmaznak (képernyő monitorozás, automata időmérés, teljesítménymutatók), amelyek a profitlogika diktálta munkaidő- és teljesítménykövetést a privát szféra határain túl is érvényesítik. Ezek alapján a távmunkában a rugalmas foglalkoztatás jellege tovább erősödik, mivel az otthoni munkaszervezésben az online felügyeleti eszközök és az önmenedzsmen elvárásai felerősítik a profitlogika diktálta munkaidő és teljesítménykövetést. Fontos megemlíteni, hogy Szalai Erzsébet több alkalommal is utal a globalizáció, a mesterséges intelligencia, valamint az automatizáció által kiváltott változásokra, amelyek közvetve befolyásolják a munka szerkezetét és értelmezését. Mindezek ellenére az említett témakörök külön fejezetet nem kapnak. Különös figyelmet érdemel, tekintettel a technológiai fejlődés és a munkavállalói értékrend változása – például a rugalmasság, autonómia, időmenedzsmen preferenciája – szorosan összefonódnak (Stréhli 2023).

Szalai Erzsébet kötete egy teoretikusan megalapozott, strukturált és gondosan dokumentált munka, amely kritikai szemlélettel tárja fel a kapitalizmus jelenkori változásait a munka fogalmán keresztül. A szerző érzékenyen egyensúlyoz az elméleti mélység és az olvasói érthetőség között, bár a könyv komoly szakmai jártasságot igényel. Ezért gyakorlati példákkal, ábrákkal és világos gondolatvezetésével támogatja a megértést, így a mű nemcsak a szűken vett akadémiai közösség, hanem a kritikai társadalomelmélet iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönség számára is releváns és hozzáférhető.

RECENZÍÓ

A kötet leginkább abban hoz új lendületet, ahogy a historikus távlatok és a mai munkagyakorlatok között párhuzamot von, miközben a pszichopolitika fogalmával mélyebb megértést kínál a munka belső önmenedzsmentjéről. Némi hiányérzet az-zal kapcsolatban fogalmazható meg, hogy a könyv a globalizáció árnyoldalain túl az általa nyújtott lehetőségekre nem terjed ki, holott talán érdemes lett volna egy ön-álló fejezetet szánni erre is. A szerző értelmezésében a globalizáció elsősorban kockázatforrás, ugyanakkor fontos lenne más szempontokat – például a munkaerőpiac nyitottságát vagy a technológiai fejlődés pozitívumait – is mérlegre helyezni. Összeségében azonban a kötet kulcsfontosságú hozzájárulás a munkaszociológiai és kritikai gazdaságelméleti diskurzusokhoz, alapot teremtve a további kutatások számára.

Irodalom

- Beck, U. (2003): *A kockázattársadalom: Út egy másik modernítésbe*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság–Századvég Kiadó, Budapest.
- ELA (2023): *The rise of teleworking: Improvements in legislation and challenges for tackling undeclared work*. <https://www.ela.europa.eu/sites/default/files/2023-12/output-paper-teleworking-March-2023-Plenary.pdf> (Utolsó letöltés: 2025. 07. 02.)
- Han, B.-C. (2019): *A kiegészítő társadalma*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Han, B.-C. (2020): *Pszichopolitika: A neoliberalizmus és az új hatalomtechnikák*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Pogátsa Z. (2016): *Magyarország politikai gazdaságtana: Az északi modell esélyei*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Stréhli G. (2023): Home office munkavégzés és a vezetői attitűd kölcsönhatásai. *Magyar Közigazgatás*, 11(1): 64–81. <https://doi.org/10.32575/ppb.2023.1.4>
- Szalai E. (2024): *Mi a munka és mi a kapitalizmus? És mi jöhet utánuk?* Napvilág Kiadó, Budapest.

Abstracts

HThe predictive power of maternal and paternal involvement during high school on students' higher education efficiency

ZSOLT CSÁK – HAJNALKA FÉNYES

Parental involvement encompasses activities that support a child's development and academic progress. Within this framework, home-based and school-based involvement can be distinguished; however, the literature also identifies a third dimension: academic socialization. This study hypothesizes that higher levels of parental involvement during secondary school positively influence achievement in higher education, despite the fact that most existing research does not address long-term effects. Using a large-scale dataset spanning five countries, we investigate the relationships between maternal and paternal involvement in secondary school and subsequent academic achievement in higher education. Our findings indicate that discussing the importance of learning – an indicator of academic socialization – is perceived as part of mothers' everyday activities factor, while for fathers, it is associated with value transmission and emotional support factor. Notably, both factors were found to have a positive effect on higher education achievement. Based on these results, public education systems should implement programs that emphasize the long-term significance of learning for both parents and children.

KEYWORDS: parental involvement, secondary school, academic socialization; higher education efficiency; quantitative analysis

Causes of the educational and labour market overrepresentation of women among NEET youth – Trends in Hungary's Northern Great Plain region

KITTI MÁRIA PAPP – MÁRTA MOHÁCSI

In the member states of the European Union, the gender distribution of the NEET generation (young people aged 15–24 or 15–29 who are not in education, employment, or training) does not follow a uniform pattern. While in Western countries men tend to be overrepresented in this group, in Eastern European member states, including Hungary, women are affected disproportionately. In this study, beyond a review of the relevant literature, we also present the results of our qualitative research from 2024 carried out in Hungary's Northern Great Plain region (Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg, and Jász-Nagykun-Szolnok counties). In this research, we examined the forms of gender inequality among NEET youth in terms of education and the labour market. Our key finding is that although men have, on average, lower levels of educational attainment and a higher rate of early school leaving than women, their long-term labour market prospects are more favourable. This is due to their greater geographic and occupational mobility, broader employment opportunities, and smaller burden of family responsibilities.

KEYWORDS: NEET youth, competitiveness, gender inequality, Hungary, Northern Great Plain region, labour market, education

Analysis of Fertility Trends in Hungary and Sweden

ADRIENN GLÁZER-KNIESZ

The aim of this study is to conduct a comparative analysis of fertility trends in Hungary and Sweden by examining demographic indicators (1980–2022) and the temporal evolution of structural factors. The first part of the study analyzes changes in fertility patterns based on demographic indicators. This is followed by an empirical investigation relying on trend analysis of time series data from 1995 to 2022, using international statistical databases. The trend analysis focuses on the temporal development of total fertility rates (TFR), as well as female employment rates, educational attainment, gender wage gaps, and the share of family benefits relative to GDP. The findings indicate that fertility trends often coincided with economic, social, and institutional changes. In Hungary, the TFR began to rise following its 2011 low point, while in Sweden fertility has remained relatively stable, supported by the expansion of in-kind family benefits and high female employment rates, which facilitate the reconciliation of childbearing and participation in the labour market. The analysis highlights that the impact of family policy measures is strongly conditioned by the broader structural environment.

KEYWORDS: *fertility trends, family policy, Hungary, Sweden, trend analysis, structural factors*

The role of family, parenting and parenting styles among juvenile offenders in the light of international literature

MÁRTA MIKLÓSI

The role of the family is crucial for the development of juveniles, their behaviour and norm-following, and plays a key role in shaping their values and behaviour patterns. While a whole-family upbringing is important, several other factors are also determinants of rule-following behaviour, such as the level of family cohesion, the level of aggression that may be present in the family, and the degree of parental involvement. Parenting style also shapes children's behaviour and influences the likelihood of offending, with loving, supportive and understanding families being more likely to promote appropriate and compliant behaviour. While positive parental involvement, support, and directive parenting are associated with lower offending rates, neglectful, strict, or overly permissive parenting styles can increase the risk of subsequent offending. Supporting families to provide a stable environment for their children is key, including encouraging positive behaviours or providing resources for families experiencing difficulties.

KEYWORDS: *family, parenting style, juvenile offenders, socialisation, parental involvement*